

Șerban
Olah

Florica
Ștefănescu

Gavril
Flora

Gabriel
Roșeanu

Indicatori economico-sociali ai județului Bihor în perspectivă comparativă

Presă Universitară Clujeană

ȘERBAN   FLORICA   GAVRIL   GABRIEL
OLAH   ȘTEFĂNESCU   FLORA   ROȘEANU

**INDICATORI ECONOMICO-SOCIALI
AI JUDEȚULUI BIHOR
ÎN PERSPECTIVĂ COMPARATIVĂ**

PRESA UNIVERSITARĂ CLUJEANĂ

2016

**Lucrare editată cu sprijinul financiar al Consiliului Județean Bihor,
în cadrul proiectului
„Analiza indicatorilor socio-economici ai județului Bihor”**

Referenți științifici:

Prof. univ. dr. Adrian Dușa,

Universitatea din București, Departamentul de Sociologie

Expert cercetător dr. Nicoleta Alexandru-Caragea

Institutul Național de Statistică a României,

Departamentul de Demografie și Statistică Socială

ISBN 978-606-37-0091-0

© 2016 Autorii volumului. Toate drepturile rezervate.
Reproducerea integrală sau parțială a textului, prin orice mij-
loace, fără acordul autorilor, este interzisă și se pedepsește
conform legii.

Tehnoredactare computerizată: Cristian-Marius Nuna

Universitatea Babeș-Bolyai

Presa Universitară Clujeană

Director: Codruța Săcelean

Str. Hasdeu nr. 51

400371 Cluj-Napoca, România

Tel./fax: (+40)-264-597.401

E-mail: editura@editura.ubbcluj.ro

<http://www.editura.ubbcluj.ro>

PREZENTARE AUTORI

Șerban Olah, doctor în sociologie, este conferențiar universitar la Departamentul de Sociologie și Asistență Socială al Universității din Oradea și totodată președinte al asociației non-profit „Centrul Euro-regional de Analiză Socio-Economică” din Oradea. Are ca domenii de interes: sociologia economică, politicile sociale și analiza creșterii și dezvoltării economice. Autor a două monografii și a numeroase articole publicate în reviste prestigioase din România și Polonia. În 2004 a primit o diplomă de excelență din partea Asociației Generale a Economiștilor din România pentru lucrarea „Elitele locale” publicată la Editura Economică din București. A participat, atât ca expert cât și ca manager de proiect în numeroase proiecte de cercetare științifică.

Gabriel Roșeanu, doctor în psihologie, lector universitar la Universitatea din Oradea, departamentul de Psihologie. Dispune de peste 11 ani de experiență în domeniul educației și a cercetării științifice. Este autor și coautor la peste 50 de articole publicate în jurnale de specialitate în domeniul psihologiei, peste 10 capitole în cărți de psihologie și peste 40 de cercetări prezentate la conferințe naționale și internaționale. Este editor executiv al „Romanian Journal of School Psychology” și editor asistent la „International Journal of Education and Psychology in the Community”.

Florica Ștefănescu, Prof. univ .dr. habil. Universitatea din Oradea, România. Este autor al mai multor cărți: *Evoluții economice și demografice în spațiul european* (2010), *Dezvoltare durabilă și calitatea vieții* (coord., 2007), *Politici economice europene* (2005), *Combaterea sărăciei și promovarea incluziunii sociale. Studiu de caz în județul Bihor* (coord., 2004), *Gândirea economică a lui A. D. Xenopol* (2003)

și a numeroase studii și articole pe teme economice și interdisciplinare. A fost director, respectiv membru în mai multe proiecte de cercetare naționale și internaționale. A îndeplinit funcții manageriale în cadrul Facultății de Științe Socio-Umane și a obținut mai multe premii pentru activitatea științifică: CNCS (2012), CNCSIS (2009), Universitatea din Oradea (2011).

Gavril Flora, doctor în sociologie, este profesor universitar la Universitatea Creștină Partium din Oradea și totodată coordonator de doctorat în sociologie la Universitatea din Oradea. A ocupat numeroase poziții manageriale în cadrul Universității Creștine Partium fiind decan, cancelar al universității și pro-rector. Are ca domenii de interes analiza religiozității, identitatea națională, ideologiile naționale, politicile sociale și dezvoltarea regională. A publicat opt volume de autor, iar lucrările sale sunt citate în peste 150 de lucrări în România și străinătate. A participat ca expert și manager de proiect în numeroase proiecte de cercetare științifică.

CUPRINS

<i>PREFAȚĂ</i>	7
CREȘTEREA ȘI DEZVOLTAREA ECONOMICĂ	10
Definirea creșterii și dezvoltării economice	10
Măsurarea creșterii economice	12
Ipoteza geografiei	13
Factorii instituționali ai creșterii economice	15
Factorii culturali ai creșterii economice	20
Capitalul social și creșterea economică	23
Efectul democrației asupra creșterii economice	32
Câtă încredere putem avea în studiile cantitative cu privire la determinanții creșterii economice?	36
REGIUNEA DE ÎNVĂȚARE – CONCEPT CHEIE ÎN DEZVOLTAREA REGIONALĂ CONTEMPORANĂ	45
Dezvoltarea regională	45
Regiunea de învățare	49
Corelația dintre învățare, cercetare și inovare socială	53
Regionalitate, identitate și educație	57
Incluziunea educațională și comunitatea educațională incluzivă	61
Concluzii	67
DEZVOLTAREA DURABILĂ – DIMENSIUNE A ECONOMIEI CONTEMPORANE	73
Timpul – coordonată majoră/esențială a dezvoltării	73
Resursele și dezvoltarea	80
Dezvoltarea durabilă	84

INDICATORI SOCIALI ȘI ECONOMICI AI JUDEȚULUI BIHOR	106
Introducere	106
Indicatori socio-demografici	107
Indicatori socio-economici	112
Indicatori ai calității locuirii	120
Indicatori sociali: educația și sănătatea	129
Concluzii	133

PREFATA

Obiectivul principal al acestui volum este analiza aprofundată, atât din punct de vedere teoretic, cât mai ales din punct de vedere empiric a problematicii dezvoltării economico-sociale, cu accent pe dimensiunea regională și locală.

Trebuie menționat că apariția acestei lucrări a fost posibilă datorită câștigării unui grant prin competiția organizată în 2016 de către Consiliul Județean Bihor. La această competiție a participat și „Centrul Euroregional de Analiză Socio-Economică”, o asociație non-profit întemeiată de un colectiv de cadre didactice de la mai multe universități din Oradea. Scopul acestei asociații non-profit a fost de la început stimularea cercetării în zona de graniță a sociologiei și economiei cu un accent deosebit pe problemele regionale și locale.

Ideea echipei noastre a fost să comparăm datele din sondajul EU-SILC 2011 pe România cu datele din Recensământul din 2011 (datele pentru județul Bihor) și cu cele dintr-o bază de date realizată de colectivul departamentului de Sociologie și Asistență Socială a Universității din Oradea în toamna anului 2012 pornind de la un sondaj pe un eșantion reprezentativ la nivelul Bihorului. Nu a fost o întreprindere ușoară întrucât achiziționarea bazei de date EU-SILC a durat destul de mult timp, pe de altă parte nu a fost ușor să găsim variabile comparabile în toate aceste trei baze de date.

Lucrarea este structurată pe patru capitole. Primele trei sunt analize teoretice centrate pe problema dezvoltării, dar privite din unghiuri diferite. Astfel primul capitol centrează discuția pe problematica creșterii și dezvoltării economice, dar mai ales asupra predictorilor creșterii economice, analizând o vastă literatură empirică de proveniență europeană și nord-americană. În al doilea capitol se realizează o analiză

foarte aprofundată cu privire la concepte precum regiunea de dezvoltare, regiunea de învățare și micro-regiunile. În al treilea capitol se analizează conceptul de dezvoltare durabilă cu un accent deosebit pe rolul orientării pe termen lung în ceea ce privește creșterea și dezvoltarea economică. În ultimul capitol se prezintă analiza comparativă a celor trei baze de date menționate, făcând o comparație foarte interesantă între Bihor, regiunea de dezvoltare Nord-Vest România și România luată în ansamblu. Aici am dori să deschidem o paranteză și să precizăm faptul că toate procedurile de analiză statistică s-au realizat cu ajutorul programului R (R Core Team, 2014). Acesta este un program „open source” de ultimă generație ce oferă cercetătorilor resurse practic nelimitate în ceea ce privește analiza datelor

Concluziile sunt credem noi foarte interesante și utile pentru factorii de decizie regionali și locali. Scopul nostru pe termen lung este ca aceste analize să stimuleze autoritățile locale în sensul unor decizii fundamentate științific, pentru o mai bună gestionare a problemelor locale și regionale.

Lucrarea noastră este utilă totodată cercetătorilor din mediu academic interesați de problematica dezvoltării locale și regionale și nu în ultimul rând studenților din domeniile economie și științe sociale, cărora această lucrare cu siguranță că le va stârni interesul pentru această problematică.

Sperăm ca efortul deosebit realizat de echipa noastră pentru realizarea acestei analize foarte laborioase să se transpună în decizii mai eficiente pentru că toți membrii echipei ne dorim ca într-adevăr Oradea și județul Bihor să se dezvolte continuu în perioada următoare și să devină zone mult mai atractive pentru investitori și implicit piața muncii să devină mult mai motivantă pentru tinerii bihoreni, dar și pentru cei din județele învecinate. Pe de altă parte universitățile din această zonă, care credem noi ar putea fi un adevărat motor al dezvoltării economico-sociale să devină mult mai atractive nu doar

PREFAȚĂ

pentru orădeni sau bihoreni, ci pentru orice student din România sau din străinătate.

Oradea, 13.12.2016

Conf. univ. dr. *Șerban Olah*

Departamentul de Sociologie și Asistență Socială
Universitatea din Oradea,
Președinte al asociației non-profit
„Centrul Euroregional de Analiză Socio-Economică”

CREȘTEREA ȘI DEZVOLTAREA ECONOMICĂ

Definirea creșterii și dezvoltării economice

Două din problemele cheie ale societăților și economiilor contemporane sunt creșterea și dezvoltarea economică. Discuțiile la televiziunile românești despre creșterea Produsului Intern Brut se intensifică în perioada alegerilor politice parlamentare și prezidențiale, dar acest indicator este analizat și în emisiunile săptămânale pe teme economice. Nu avem cum să nu ne amintim emisiunile săptămânale foarte populare ale jurnalistului Moise Guran de la televiziunea română unde frecvent erau dezbătute probleme legate de cauzele creșterii PIB. Aceste aspecte dovedesc un mare interes legat de politicile și determinanții creșterii și dezvoltării economice. O explicație legată de importanța acestor probleme ne oferă celebrul economist american Paul Samuelson când afirmă că „națiunile continuă să considere creșterea economică drept un obiectiv economic și politic esențial. Țările care nu se dezvoltă urmează o cale greșită... Creșterea economică este cel mai important factor al succesului economic al națiunilor pe termen lung.” (Samuelson & Nordhaus, 2001, p.632).

În cadrul acestui capitol aș dori să răspund câtorva întrebări. Ce este creșterea economică în raport cu dezvoltarea economică? Cum se măsoară creșterea economică? Prin ce indicatori? Care sunt determinanții creșterii și dezvoltării economice? Care sunt problemele statistico-metodologice care apar în analizele comparative internaționale despre determinanții creșterii economice?

Într-o lucrare extrem de interesantă în care își propune să explice de ce România nu este o țară dezvoltată, economistul orădean Gheorghe

Olah face o analiză foarte clară legată de deosebirea dintre creșterea și dezvoltarea economică. Din punctul său de vedere discuția începe de la cei trei factori ai producției, munca, natura și capitalul, această trinitate „a ceea ce prelucrăm (obiectele muncii noastre), noi cei care prelucrăm sau producem și mijloacele cu care producem, adică uneltele, mașinile, utilajele” (Olah, 2013, p.10). Din punctul său de vedere „este foarte greu să vorbim numai despre creștere economică sau numai despre dezvoltare economică întrucât în viața reală cele două fenomene economice se împletesc strâns (Olah, 2013, p.11). Dacă este însă să încercăm să fim cât mai clari, sporirea cantitativă a celor trei factori de producție înseamnă creșterea economică. Dar producția poate crește și ca urmare a modificării calității celor trei factori sau forțe de producție și atunci discutăm despre dezvoltarea economică. Distincția făcută de economistul orădean este extrem de importantă întrucât în literatura de specialitate cele două concepte, creșterea și dezvoltarea economică fie sunt analizate împreună fie pur și simplu definirea lor este extrem de neclară și uneori chiar neconvingătoare.

Pentru Paul Samuelson „creșterea economică reprezintă expansiunea producției sau a PIB potențial al unei țări.” (Samuelson, 2001, p.632). Din punctul său de vedere, deși „căile de creștere economică pot fi diferite toate țările care s-au dezvoltat rapid prezintă caracteristici comune... locomotiva progresului economic se sprijină pe aceleași patru roți indiferent cât de bogată sau de săracă este o țară. Aceste patru roți sau factori de creștere sunt: resursele umane (oferta de muncă, educația, disciplina, motivația), resursele naturale (pământul, mineralele, combustibili, calitatea mediului), formarea capitalului (utilaje, fabrici, șosele) și tehnologia(știința, ingineria, managementul, spiritul întreprinzător)” (Samuelson, 2001, p.634).

Pentru economiștii britanici Hardwick, Longmead și Khan creșterea economică reprezintă „creșterea susținută a capacității de producție a unei țări” (Hardwick, Longmead, Khan, 2002, p.546) în vreme ce dezvoltarea economică „este procesul prin care economia se confruntă nu

numai cu o creștere a producției pe cap de locuitor, ci și cu schimbări structurale majore cum ar fi dezvoltarea infrastructurii și realocarea resurselor între sectorul agricol, cel industrial și cel al serviciilor.” (Hardwick, Longmead, Khan, 2002, p.555). Economiiștii britanici fac și distincția între țări slab dezvoltate (venit național real per capita scăzut, sector agricol extins, o rată ridicată a creșterii populației, un raport scăzut între capital și muncă și infrastructură deficitară) și țări dezvoltate, respectiv cele în care venitul real per capita este relativ ridicat și care se bucură de un standard de trai relativ ridicat.

Măsurarea creșterii economice

Din punctul de vedere al economistului orădean Gheorghe Olah, preocupările pentru măsurarea creșterii economice au legătură cu analiza decalajelor economice și „a evoluției de ansamblu a unei economii oarecare, pentru a ști când intră și când iese dintr-o anumită criză.” (Olah, 2013, p.13) și se datorează economistului american Simon Kusnets care în perioada Marii Crize Economice (1929–1933) propuse guvernului SUA Produsul Intern Brut sau PIB ca indicator de apreciere a evoluției economiei americane. Referindu-se la aceeași problematică, Olah consideră că economiiștii și-au dat seama repede de limitele Produsului Intern Brut și au avansat propuneri pentru alți indicatori precum productivitatea muncii, structura economiei cu cele trei sectoare sau cei care sunt foarte la modă în perioada contemporană, precum Indicele Dezvoltării Umane și Indicele Competitivității Globale, care sunt indici compoziți. Gheorghe Olah crede că „ideal ar fi să avem un singur indicator pentru aprecierea dezvoltării, însă acest indicator să fie realmente corect și complet.” (Olah, 2013, p.16). Ori PIB-ul crede el nu permite formarea unei imagini corecte și complete asupra dezvoltării, nu ajută cu nimic la fundamentarea unor politici economice corecte, „PIB este mai degrabă un indicator al nivelului sau mai exact al volumului activității economice” (Olah, 2013, p.17).

Există o bogată literatură internațională dedicată determinanților creșterii și dezvoltării economice. Între acești determinanți aș dori să amintesc diferențele geografice între statele din Nord și cele din Sud, schimbarea tehnologică, investițiile în educație, investițiile în cercetare și dezvoltare, deschiderea față de comerțul internațional, instituțiile politice și economice, nivelul costurilor de tranzacție, facilitățile pentru inițiativele antreprenoriale, religiozitatea, motivația de realizare sau capitalul social. În continuare aș dori să analizez acești determinanți făcând apel la principalele cărți și articole de specialitate.

Ipoteza geografiei

Sunt foarte multe lucrări de specialitate care analizează decalajele economice de pe axa Nord-Sud, dar se disting două dintre ele prin vasta cuprindere istorică și geografică. Deși poate în unele puncte lucrările lui David Landes, *Avuția și sărăcia națiunilor*, precum și cea a lui Daron Acemoglu și James Robinson, *De ce eșuează națiunile*, se contrazic, există totuși un punct comun important, instituțiile. Dacă în cartea ultimilor doi legătura dintre instituțiile politice și cele economice este elementul cheie care explică decalajele dintre țări, ipoteza geografiei fiind contrazisă, pentru istoricul de la Harvard, David Landes explicația constă în combinația de factori geografici, culturali și istorici.

David Landes consideră că ipoteza geografiei nu e deloc de neglijat, „pe o hartă a lumii în funcție de produsul sau venitul pe cap de locuitor țările bogate se situează în zonele temperate, cu precădere în emisfera nordică; țările sărace, la tropice și sub tropice... orice s-ar spune despre destinderea actuală a constrângerilor geografice, într-o epocă a medicinei tropicale și a tehnologiei de vârf, ele nu au dispărut, iar înainte au fost cu siguranță mai puternice” (Landes, 2013, p.20–21). În sprijinul ipotezei geografiei sunt mai multe elemente, căldura specific zonelor tropicale care reduc capacitatea de muncă a individului, bolile tropicale (malaria, în primul rând, dar și schistozomiaza, filarioza limfatică sau lepra) și

ploile care în aceste zone sunt mult mai neregulate și iau uneori forme extreme de violente.

Dar geografia e doar o parte a explicației lui David Landes. O mare parte din cartea sa e axată pe analiza unor factori culturali, instituționali și pe rolul inovației tehnologice. De ce revoluția industrială a apărut în Anglia și nu în altă parte a lumii, de exemplu India? Aș dori să redau un pasaj foarte sugestiv în acest sens: „Ideea este că Marea Britanie a fost înzestrată; însă Marea Britanie s-a creat pe sine. Pentru a înțelege acest aspect, luați în considerare nu numai avantajele materiale (și alte societăți erau dotate pentru industrie, însă au urmat inițiativa britanică mult mai târziu), ci și valorile nonmateriale (cultura) și instituțiile... mai mult decât atât, Marea Britanie nu a fost o națiune ca oricare alta. A fost o națiune industrială, modernă de timpuriu. Să nu uităm că trăsătura dominantă a unei asemenea societăți este capacitatea de a se transforma și de a se adapta la lucruri și metode noi, astfel încât conținutul modernului și al industrialului se schimbă în permanență” (Landes, 2013, p.196). Faptul că revoluția industrială a început în Marea Britanie și nu în India (deși industria indiană a bumbacului fusese prima în lume în secolele al XVII-lea și al XVIII-lea) este legată de faptul că după Chaudury, citat de Landes: „în India secolului al XVIII-lea baza empirică pentru o Revoluție industrială lipsea cu desăvârșire. Nu existase nici un progres major în cunoașterea științifică secole la rând, iar aparatul intelectual pentru o răspândire și o sistematizare a abilităților moștenite era profund defectuos” (Landes, 2013, p.203).

Pentru David Landes, la fel ca în cazul opiniilor exprimate de Acemoglu și Robinson, pentru ca o națiune să urmărească progresul material și îmbogățirea generală este nevoie de garantarea drepturilor de proprietate privată, impunerea drepturilor contractuale, guvernare stabilă, cinstită, deschisă și cumpătată, cu alte cuvinte de o democrație consolidată. Comparativ cu Acemoglu și Robinson, care consideră că totul pornește de la instituții politice și economice inclusive, Landes crede că o combinație a factorilor amintiți precum și a unora tehnici,

educaționali și culturali (a selecta oamenii pe baza competențelor și meritelor, a promova și retrograda pe baza performanțelor, existența capacității de a gestiona și construi instrumente de producție, capacitatea de a împărtăși cunoștințele și know-how-ul tinerilor, a încuraja inițiativa și emulația) ar reprezenta cheia succesului unei societăți care urmărește progresul tehnico-economic și social.

Factorii instituționali ai creșterii economice

După cum afirmam anterior, o lucrare relativ recent publicată (2012) care pune accentul pe factorii instituționali, *De ce eșuează națiunile*, a fost elaborată de un economist de la Massachusetts Institute of Technology și de către un politolog de la Universitatea Harvard. Cartea lui Daron Acemoglu și James Robinson este după părerea mea una din contribuțiile de vârf la nivelul mondial care explică rolul instituțiilor în realizarea performanțelor economice, continuând o tradiție remarcabilă a unor nume ilustre precum Olson (1982), North (1990) sau Knack și Keefer (1995).

Pe de altă parte trebuie menționat faptul că sunt destul de puține analize statistice în literatura internațională în care s-a reușit estimarea contribuției factorilor instituționali la realizarea creșterii economice. Într-un articol din 2001, care a precedat publicarea cărții, Acemoglu, împreună cu Johnson și Robinson au măsurat efectul instituțiilor folosind ca variabilă proxy rata mortalității soldaților europeni din fostele colonii ale marilor puteri europene. Astfel autorii constată că în locurile unde europenii au avut rate ridicate ale mortalității, ei au fost mai favorabili instituțiilor extractive. Folosind analiza de regresie multi-nivel Acemoglu împreună cu Johnson și Robinson ajung la concluzia unui efect puternic al instituțiilor asupra Produsului Intern Brut per capita (Acemoglu, Johnson, Robinson, 2001, p.1369).

Într-un alt articol (publicat în 2002) care a pregătit cartea la care mă refer, Acemoglu, Johnson și Robinson resping ipoteza geografiei

lansată de o serie de autori precum Toynbee, Marshall, Myrdal, Sachs sau Landes, constatând faptul că printre țările colonizate de europeni în ultimii 500 de ani, cele care au fost relative bogate la 1500 sunt astăzi relative sărace. Argumentul lor este că schimbarea în acele țări s-ar datora nu factorilor geografici, ci mai degrabă schimbărilor în instituțiile rezultate din colonialismul European (Acemoglu, Johnson, Robinson, 2002). Pe de altă parte în cartea la care mă refer este dat exemplul Botswanei, care deși este situată într-o zonă cu climă tropicală este totuși o țară dezvoltată comparativ cu cea mai mare parte din țările din vecinătate.

Primul capitol al cărții vine cu un exemplu foarte ilustrativ pentru ceea ce autorii își propun să explice. De ce două orașe despărțite de o graniță, Nogales, Arizona, Statele Unite ale Americii și Nogales, Sonora, Mexic sunt atât de diferite din punct de vedere al gradului de dezvoltare economică? Pe parcursul lucrării întâlnim însă și alte exemple. De ce Coreea de Sud este cu mult mai dezvoltată decât Coreea de Nord deși sunt practic două entități locuite practic de același popor coreean? De ce Botswana este din punct de vedere al nivelului economic foarte asemănătoare cu țări est-europene de succes precum Estonia sau Ungaria, în vreme ce alte țări din apropierea Botswanei precum Zambia sau Uganda sunt foarte sărace și se luptă cu multe probleme specifice țărilor din Africa sub-sahariană?

Pentru toate aceste cazuri explicația celor doi autori americani constă în rolul pe care instituțiile politice și economice îl au în procesul dezvoltării economice. După cum se exprimă cei doi autori: *„Motivul pentru care Nogales, Arizona este cu mult mai bogat decât Nogales, Sonora, este simplu; acest fenomen se datorează instituțiilor foarte diferite de o parte și de cealaltă a graniței, care crează stimulente foarte diferite pentru locuitorii orașului Nogales, Arizona în comparație cu cei ai orașului Nogales, Sonora. Statele Unite sunt cu mult mai bogate astăzi decât Mexic sau Peru datorită modului în care instituțiile de aici, atât cele economice, cât și cele politice, modelează*

stimulentele pentru afaceri, pentru indivizi și pentru politicieni” (Acemoglu și Robinson, 2016, p.53).

O întrebare firească ar fi ce înțeleg cei doi autori prin instituții economice și politice. Acemoglu și Robinson consideră că de fapt cheia întregii explicații stă în diferența dintre instituțiile inclusive în raport cu cele extractive, astfel că țările care au dezvoltat instituții inclusive sunt de fapt și cele care au ajuns la nivele mai ridicate de dezvoltare. În plan economic instituțiile inclusive se referă în special la asigurarea dreptului asupra proprietății private și concurenței economice în detrimentul monopolurilor, în vreme ce în plan politic prin instituții inclusive ei înțeleg instituțiile specifice regimurilor democratice. După exprimarea celor doi autori: *„Instituțiile economice inclusive, care impun respectarea drepturilor de proprietate, creează egalitatea de șanse și încurajează investițiile noi în tehnologii și competențe, conduc la creșterea economică mai mult decât instituțiile extractive, care sunt organizate astfel încât cei puțini să extragă resursele de la cei mai mulți, care nu reușesc să protejeze drepturile de proprietate și să ofere stimulente pentru activitatea economică. Instituțiile economice inclusive sunt sprijinite și sprijină la rândul lor instituțiile politice inclusive, adică acele instituții care distribuie puterea politică în mod pluralist și la toate nivelurile și sunt capabile să realizeze un anumit grad de centralizare politică astfel încât să instituie legea și ordinea, fundamentele drepturilor de proprietate sigure și o economie de piață inclusivă.”* (Acemoglu, Robinson, 2016, p.476).

Teoria lui Acemoglu și Robinson ar putea fi până la un punct contrazisă de exemplul creșterii economice din China ultimelor decenii, unde în plan politic există instituții extractive, un regim autoritar, iar în plan economic economie de piață. Este interesantă părerea lor despre această țară care a realizat în ultimele trei decenii progrese impresionante. *„Chiar dacă instituțiile economice chineze sunt incomparabil mai inclusive astăzi decât în urmă cu trei decenii, experiența Chinei reprezintă un exemplu de creștere în cadrul instituțiilor politice extractive. În ciuda*

accentului recent pus de China pe inovație și pe tehnologie, creșterea chineză se bazează pe adoptarea tehnologiilor existente și pe investiții rapide, și nu pe distrugerea creatoare... Din cauza controlului pe care îl exercită partidul asupra instituțiilor economice, gradul de distrugere creatoare este mult redus și va rămâne așa până când va avea loc o reformă radicală a instituțiilor politice... chiar și așa această creștere își va pierde ritmul dacă instituțiile politice extractive nu vor face locul unora inclusive” (Acemoglu, Robinson, 2016, p.486–489). Cu alte cuvinte, Acemoglu și Robinson consideră că probabil creșterea economică chineză va fi încetinită (la fel cum s-a întâmplat și în cazul Uniunii Sovietice) dacă în această țară imensă schimbarea economică nu va fi continuată de o dezvoltare democratică.

Douglas North afirmă în cartea sa din 1990, *Instituții, schimbare instituțională, performanță economică* că „Nu putem să vedem, să atingem sau să măsurăm instituțiile; ele sunt creații ale minții omenești. Dar chiar și cei mai convingși economiști neoclasici admit existența acestora și fac din ele în mod obișnuit parametrii (impliciți sau expliți) ai modelelor lor” (North, 2003, p.97). Afirmarea lui North că instituțiile nu pot fi măsurate a fost contrazisă de o serie de autori precum Barro (1991), Knack și Keefer (1995), respective Evans și Rauch (1999) și după cum aminteam anterior, Acemoglu et al. (2001), care au folosit diferite variabile proxy (sau de substituție) pentru măsurarea factorului instituțional în ceea ce privește creșterea economică.

Economistul de la Universitatea Harvard, Robert Barro este în avangarda studiilor empirice trans-naționale ale creșterii economice. Dacă în unele lucrări a măsurat efectul unor factori culturali precum religiozitatea în alte articole a studiat importanța instituțiilor și în particular rolul crucial jucat de regulile de drept în ceea ce privește creșterea economică. Țările care protejează drepturile de proprietate, recunosc sanctitatea contractelor și rezolvă disputele imparțial tind să se bucure de performanțe economice superioare, în vreme ce țările cu un nivel ridicat de corupție politică și de cazuri de expropriere a proprietății

din partea guvernelor tind să aibă performanțe inferioare. Acestea sunt concluziile unui articol al lui Barro din 1991 în care a utilizat ca variabilă proxy pentru instituție un indice al instabilității politice care combină date despre lovituri de stat, revoluții și assassinate politice (Barro, 1991).

Unul din cele mai citate articole care evidențiază factorii instituționali este cel al lui Stephen Knack și Philip Keefer care a fost publicat în 1995 în revista „Economics and Politics”. Cei doi autori consideră că cercetările empirice care pun în evidență factorii instituționali sunt relative puține în literatura internațională din cauza că datele despre instituții sunt relative reduse. Pentru a introduce instituțiile în analiza de regresie, Knack și Keefer au utilizat câteva variabile proxy precum Riscul de Expropriere, Repudierea Contractelor de către Guverne, Corupția la Nivel Governamental și Calitatea Birocrației, folosind date ale ICRG și BERI, două servicii internaționale private specializate în măsurarea riscului de investiții. Concluzia cercetării lor este că „instituțiile care protejează drepturile de proprietate sunt cruciale atât în ceea ce privește creșterea economică, cât și în ceea ce privește investițiile, rivalizând ca pondere chiar și cu factorul educație” (Knack și Keefer, 1995, p.223).

Tot o încercare de măsurare a rolului instituțiilor în creșterea economică poate fi considerată lucrarea a doi oameni de știință din California care totodată demontează ideea lui Weber că birocrăția nu este un concept măsurabil. Peter Evans și James Rauch, construiesc în articolul „*Bureaucracy and Growth. A Cross-National Analysis of the Effects of Weberian State Structures on Economic Growth*” o scală de măsurare a birocrăției numită de ei „*Weberianess Scale*” (Evans, Rauch, 1999, p. 754). Această scală este realizată pornind de la răspunsurile unui eșantion de experți din 35 de țări în curs de dezvoltare de pe mai multe continente, la un chestionar conținând zece întrebări închise. Aceste întrebări închise au fost formulate pornind tocmai de la dimensiunile conceptului de birocrăție care corespund caracteristicilor tipului ideal a lui Max Weber. Evans și Rauch demonstrează în articolul menționat că țările cu cele mai mari scoruri corespunzătoare scalei weberiene au

înregistrat cea mai rapidă creștere economică de-a lungul a douăzeci de ani (1970–1990). Există deci o relație de cauzalitate între birocrăție și creștere economică, relație exprimată prin ecuația de regresie multiplă:

$$\%Schimbarea\ PIB\ \text{în}\ perioada\ 1970-1990 = -44,54 - 0,02(PIB\ \text{în}\ \text{anul}\ 1965) + 15,77(\text{Media}\ \text{anilor}\ \text{de}\ \text{școlarizare}\ \text{în}\ \text{anul}\ 1965) + 16,05(\text{Scorul}\ \text{weberian}).$$

Aruncând o privire asupra reprezentării grafice a dreptei de regresie observăm că cele mai bine plasate țări sunt cele din Asia de Sud-Est, cunoscute și sub denumirea de tigrii asiatici (Hong Kong, Taiwan, Singapore și Coreea de Sud), care au înregistrat cele mai rapide creșteri economice în perioada amintită și care după cum se exprimă autorii studiului au birocrății de stat coerente, coezive și relativ mai puțin corupte comparativ cu altele studiate în această cercetare.

Factorii culturali ai creșterii economice

Așa cum am remarcat analizând cartea lui David Landes creșterea economică nu este cauzată doar de o categorie de factori cum sunt cei instituționali. Factorii culturali au de asemenea o mare importanță. Dar cum pot fi definiți factorii culturali? Din punctual de vedere al lui Granato și colegii săi a căror articol îl vom prezenta în continuare cultura reprezintă „un sistem de valori commune fundamentale care conturează comportamentul oamenilor dintr-o societate. În societățile preindustriale sistemul de valori a luat forma religiei și schimbarea a fost foarte lentă, dar odată cu industrializarea și procesele de modernizare valorile tind să devină seculare, raționabile și deschise la schimbare” (Granato et al., 1996, p.608). În același articol Granato, Inglehart și Leblang vin cu clarificări în această direcție. Influențează factorii culturali dezvoltarea economică, se întreabă autorii acestui articol intitulat „The Effect of Cultural Values on Economic Development: Theory, Hypotheses and Some Empirical Tests” și publicat în revista American

Journal of Political Science (1996). „Iar dacă da, cum pot fie ele măsurate și comparate cu factorii economici standard precum investițiile și economiile?” (Granato, Inglehart, Leblang, 1996, p.607). Ei utilizează regresia OLS pentru a testa modele economice și culturale ale creșterii economice folosind un eșantion de 25 de țări pentru perioada 1960–1989. Autorii articolului consideră că doar factorii culturali nu explică toate variațiile ratelor creșterii economice întrucât „orice economie experimentează fluctuații în ratele de creștere anuală ca urmare a unor factori pe termen scurt precum șocurile tehnologice sau circumstanțele nevăzute care influențează efectul. Acestea nu pot fi atribuite factorilor culturali care se schimbă gradual” (Granato et al., 1996, p.608). Granato și colegii săi pornesc de la premisa că în mod tradițional literatura de specialitate a prezentat factorii culturali și economici în mod distinct și că s-au făcut inferențe fie dinspre cultură înspre economie, fie s-au estimat factorii culturali pe baza evidenței istorice. Ceea ce autorii au adus nou cu acest articol a fost să încorporeze variabile culturale precum atitudinea față de realizare și cumpătare, precum și atitudinea postmaterialistă într-un model economic endogen folosind datele World Value Survey. Concluzia articolului semnat de Granato și colegii săi este că decât să fie utilizate separat este mai benefic un model de regresie în care sunt utilizați atât factori economici cât și factori culturali. Factorii economici și culturali influențează creșterea economică, PIB-ul inițial este corelat negativ cu creșterea economică, rata de înrolare în învățământul primar și rata de înrolare în învățământul secundar sunt corelate pozitiv, investițiile sunt corelate pozitiv, motivația de realizare este corelată pozitiv, atitudinea postmaterială este corelată negativ, iar varianța modelului este foarte bună, 55%.

„Religia, este o dimensiune importantă a culturii” (Barro, McCleary, 2003, p.760), afirmă Robert Barro și Rachel McCleary în mult citatul lor articol din 2003” Religion and Economic Growth across Countries”. Cultura influențează performanțele economice prin trăsături precum onestitatea și etica muncii, cred aceiași autori. Totuși cercetarea empirică

a determinantilor creșterii economice tinde să neglijeze influența religiei. Mergând pe urmele lui Max Weber, care în „Etica protestantă și spiritul capitalismului” a argumentat că practicile și credințele religioase au importante consecințe pentru dezvoltarea economică, Barro și McCleary au studiat efectul unor indicatori ai religiozității, precum frecventarea bisericii și credința în rai și în iad asupra creșterii economice folosind date internaționale de sondaj dintr-un număr de 59 de țări (care variază ca nivel de dezvoltare economică, libertate politică și credință religioasă) raportându-se la trei perioade: 1965–1975, 1975–1985, 1985–1995. Autorii concluzionează că există o corelație negativă între frecventarea bisericii și creșterea economică și o corelație pozitivă între credința religioasă în rai, iad și viața de apoi și creșterea economică. Autorii remarcă faptul că frica de iad este mai important pentru creșterea economică decât credința în rai. Totodată autorii cred că mai degrabă se poate vorbi de „o influență cauzală dinspre religie înspre economie decât invers” (Barro, McCleary, 2003, p.779).

Ce putem înțelege din toate aceste concluzii? Comentând lucrarea lui Barro și McCleary, Aaron Steelman crede că „procesul de creștere economică este complicat și nu pe deplin înțeles. Economisții au dreptate să fie preocupați de rolul jucat de instituții în cadrul politicilor publice. Totuși ei nu trebuie să ignore problematica vagă și imprecisă a culturii” (Steelman, 2004, p.11).

Făcând o analiză critică a modelului lui Barro și McCleary, Cristobal Young (2009) ajunge la concluzia că rezultatele empirice nu trebuie evaluate doar pe baza semnificației statistice, ci și a robusteții în specificarea modelului. Young critică compararea unor țări cu religii diferite din zone diferite ale globului și observă că relația observată de Barro și McCleary nu este valabilă în lumea occidentală, fiind mai degrabă o trăsătură a societăților asiatice și africane, precum și a țărilor pentru care datele culese sunt de o calitate slabă (Young, 2009, p.380).

Capitalul social și creșterea economică

Capitalul social este unul dintre conceptele cheie ale științelor sociale din ultimele trei decenii. Acest concept a fost analizat în legătură cu dezvoltarea economico-socială, dezvoltarea marilor corporații internaționale, integrarea pe piața muncii, democratizarea, societatea civilă și religiozitatea. Dar istoria acestui concept e puțin mai veche. El a fost utilizat în 1950 de către sociologul canadian John Seeley într-o lucrare despre mobilitatea socială a locuitorilor înstăriți din suburbiile marilor orașe în ideea în care „calitatea de membru în cluburi sau asociații... securități negociabile care se pot plăti, transfera sau utiliza colateral” (Putnam, 2002, p.5). După Seeley, alți specialiști precum urbanista Jane Jacobs (în anii 1960), economistul Glenn Loury (în anii 1970), Pierre Bourdieu sau James Coleman (în anii 1980) au explorat acest concept. Cu privire la același concept sociologul român Bogdan Voicu consideră următoarele: „capitalul social este parte a unei teorii emergente a capitalurilor care explică cum este produsă dezvoltarea socială” (Voicu, 2010, p.12). Capitalul social urmează aceeași rută precum capitalul uman, crede același autor. Economiiștii, politologii și sociologii au preluat acest concept foarte rapid, iar viteza cu care capitalul social s-a impus în mediile academice și a trecut în zona economiei, politicii și societății civile este mai rapidă decât în cazul capitalului uman: „rațiunea este că discutăm despre capitalul social într-un moment istoric în care comunicarea este practic instantanee, iar internetul facilitează difuziunea imediată a noilor idei” (Voicu, 2010, p.12).

După cum afirmă specialiștii olandezi Van Oorschot, Arts și Gelissen, în ultimele decenii „capitalul social a devenit un concept iubit de către mulți sociologi și s-a dovedit un concept atractiv și promițător” (van Oorschot, Arts și Gelissen, 2006, p.149). Chiar dacă este atât de atractiv și puternic, problema principală a capitalului social este dificultatea măsurării sale „nu din cauza sărăciei datelor, ci mai degrabă

pentru faptul că încă nu știm ce ar trebui să măsurăm” (Dasgupta, 2005, p.2). Continuând aceleași idei Montgomery argumentează că „fără a studia capitalul social într-un mod mai structurat există pericolul ca acest concept intuitiv să rămână vag și să devină o cutie neagră a științelor sociale (van Oorschot, Arts și Gelissen, 2006, p.149).

Într-un articol cu privire la declinul capitalului social în Statele Unite, Pamela Paxton crede că dezacordul între sociologii care au analizat acest concept e cauzat de două probleme. Prima e reprezentată de prăpastia dintre conceptul de capital social și măsurarea sa: „studiile anterioare oferă puține argumente despre cum măsurarea capitalului social se conectează la definiția teoretică a capitalului social” (Paxton, 1999, p.90). A doua problemă legată de evaluarea capitalului social este că sociologii se bazează pe indicatori unici” Capitalul social este un concept general și nu ar trebui să ne așteptăm să fie captat de o singură variabilă... prin utilizarea variabilelor unice observate cercetătorii nu se pot feri de erorile de măsurare, pe care ne-am aștepta să le găsim în întrebări de cercetare utilizate pentru evaluarea capitalului social” (Paxton, 1999, p.90).

Unul din primii autori care au definit capitalul social este francezul Pierre Bourdieu „agregarea resurselor potențiale sau actuale care este legată de posedarea unei rețele durabile de relații mai mult sau mai puțin instituționalizate de cunoaștere și recunoaștere mutuală sau cu alte cuvinte calitatea de membru în grup” (Putnam, 2002, p.5).

James Coleman, un sociolog interesat de rolul capitalului social în crearea capitalului uman și a rezultatelor educaționale definea capitalul social prin funcția sa „nu este o entitate unică, ci o varietate de entități diferite care au două caracteristici în comun: constă din unele aspecte ale structurii sociale și facilitează anumite acțiuni ale indivizilor în cadrul structurii” (Narayan și Cassidy, 2001, p.59).

Dar probabil că cel care a contribuit cel mai mult în crearea „modei” capitalului social este politologul american Robert Putnam. În „Making Democracy Work” (1994), lucrarea sa de succes despre reformele politice din Italia, Putnam utilizează capitalul social pentru a se referi la

„trăsături ale organizării sociale, precum încrederea, normele și relațiile care pot îmbunătăți eficiența societății prin facilitarea acțiunilor coordonate” (Putnam, Leonardi & Nanetti, 1994, p.167). Pornind de la definiția aceasta Dasgupta crede că acest concept suferă de o slăbiciune: „încurajează amalgamarea unor obiecte precum credințele, regulile de comportament, legăturile interpersonal, fără a oferi rațiuni pentru care o astfel de definiție inclusivă s-ar putea dovedi utilă pentru înțelegerea noastră cu privire la lumea socială” (Dasgupta, 2005, p.3).

Alți autori însă au definit capitalul social într-un mod inclusiv „capitalul social se referă la încredere, preocuparea pentru asociatul cuiva, dorința de a trăi conform normelor unei comunități și de a pedepsi pe acei care nu o fac” (Bowles și Gintis, 2000, p.419).

Implicațiile practice ale capitalului social sunt profunde, cu consecințe care pot fi benefice sau patologice, cred Narayan și Cassidy. „Rezultatele pozitive operează prin și includ controlul social sau normele, suportul familiar și beneficiile mediate de rețelele extra-familiale. Acestea s-au dovedit a avea un impact pozitiv asupra venitului... Călea pe care capitalul social este integrat în structurile sociale poate contribui la bunul public... impactul negativ al capitalului social îl reprezintă grupuri sociale puternice evidențiate prin corupție în instituțiile politice și guvernamentale” (Narayan și Cassidy, 2001, p.60).

Există multe dezbateri despre tipurile și funcțiile capitalului social, dar există un consens tot mai mare că indicatorii empirici ai capitalului social pot fi grupați în trei categorii: rețele sociale (relații dintre și între familii și prieteni, implicarea comunităților în viața organizațională, angajamentul public), normele sociale (valori civice împărtășite, norme și obiceiuri de cooperare) și încrederea socială ca încredere generalizată în instituțiile sociale și în alți oameni (van Oorschot, Arts și Gelissen, 2006, p.9).

În ultimele decenii economiștii au dovedit un interes în creștere pentru rolul capitalului social în relație cu dezvoltarea economică. Teoria modernă a creșterii economice a condus la o serie de studii empirice

în care alături de factorii tradiționali precum capitalul fizic și munca sau capitalul uman apar și indicatori pentru diferențele instituționale și geografice dintre țări (Beugelsdijk & van Schaik, 2003). Interesantă este opinia lui Temple conform căruia „unele din cele mai interesante idei despre creșterea economică pot fi găsite la granița cu științele politice și sociologia” (Temple, 1999, citat în Beugelsdijk & van Schaik, 2003, p.3).

Înainte de a prezenta rezultatele unor studii empirice cu privire la relația dintre capitalul social și creșterea economică, merită amintită lucrarea teoretică a lui Francis Fukuyama, *Încrederea* (1995) în care politologul american afirmă că în societățile care se bucură de nivele ridicate ale încrederii interpersonale, această formă a capitalului social contribuie cel puțin la fel de mult la performanțele economiilor naționale precum factorii tradiționali precum munca și capitalul (Beugelsdijk & van Schaik, 2003). Încrederea, bazată pe un set de obiceiuri etice și obligații morale de reciprocitate internalizate de membrii unei comunități explică de ce în unele țări există o mai mare densitate de corporații în vreme ce în altele predomină afacerile de familie. Pe de altă parte încrederea este un substitut pentru contract, reducând în acest fel nivelul costurilor de tranzacție.

Trebuie menționat că într-o critică a lui Francis Fukuyama exprimată de economistul Robert Solow, acesta din urmă consideră ironic faptul că dacă noțiunea de capital social este un „*buzzword*” (un cuvânt dintr-un domeniu al cunoașterii despre care oamenii cred dintr-o dată că este foarte important) „stocul său ar trebui cumva măsurat, chiar și inexact, dar posibilitatea sa de măsurare pare a fi foarte departe” (Solow, 1995, citat de Knack & Keefer, 1997, p. 1255). Robert Solow se alătură astfel multor altor specialiști sceptici cu privire la posibilitatea de a studia cantitativ capitalul social.

O contribuție esențială legată de analiza relației dintre capitalul social și dezvoltarea economică a reprezentat-o publicarea lucrării lui Putnam, Leonardi și Nanetti „Making democracy work”. După un studiu în care au combinat metode cantitative și calitative aplicate în

regiunile italiene (după reforma de descentralizare a guvernării din anii 1970) ei au ajuns la concluzia conform căreia capitalul social contează în explicarea diferențelor regionale în ceea ce privește performanțele instituționale și economice.

Într-un studiu din 1995 (care a continuat analiza datelor cantitative culese pentru „*Making democracy work*”) publicat de Putnam în colaborare cu economistul canadian Helliwell în revista „*Eastern Economic Journal*”, cei doi autori ajung la concluzia că „se poate confirma o puternică convergență a venitului per capita în regiunile italiene în anii 1960 și 1970 și o evidență puternică a faptului că această convergență este mai rapidă și nivelele de echilibru ale venitului mai ridicate în regiunile cu mai mult capital social... am ajuns la concluzia unui revers al convergenței între 1983 și 1990, indicat de dispersia dintre regiuni în ceea ce privește nivelele de PIB per capita” (Helliwell & Putnam, 1995, p.304). Ecuația de regresie utilizată de cei doi autori combină indicatori ai capitalului social (indexul comunității civice, un indice compozit compus din patru indicatori precum cititul ziarelor, participarea în asociații sportive și culturale, participarea la referendum, participarea la vot) și indicatori instituționali precum indicele performanței instituționale și indicele satisfacției cetățenilor. Modelul de regresie utilizat conduce înspre ideea că „există diferențe Nord–Sud în ceea ce privește satisfacția cetățenilor, iar rata de creștere economică regională de după 1983 sugerează că aceste creșteri percepute ale eficienței regionale conduc către o mai mare creștere economică” (Helliwell & Putnam, 1995, p.304).

Economiștii olandezi Beugelsdijk și van Schaik (2003) au testat ipoteza lui Putnam conform căreia capitalul social este un factor important în explicarea succesului economic printr-o analiză comparativă a 54 de regiuni din Europa Occidentală utilizând ca perioadă de referință intervalul 1950–1998. Autorii consideră că avantajul de a studia regiuni în loc de țări este că „regiunile sunt relativ omogene comparativ cu studiul culturii și dezvoltării economice care încorporează țări precum

Taiwan, Germania, Japonia sau Statele Unite ale Americii în aceeași analiză de regresie” (Beugelsdijk & van Schaik, 2003, p.8). Modelul lor de regresie cuprinde mai multe variabile independente utilizate și de alte studii anterioare precum: PIB inițial pe locuitor, rata investițiilor, rata de înrolare școlară, încrederea generalizată și participarea asociațională activă. Întrebarea esențială a celor doi specialiști olandezi este dacă încrederea generalizată și activitatea asociațională sunt corelate cu diferențele regionale ale creșterii economice. Studiul lor are două concluzii fundamentale. Prima este că la nivel regional încrederea și creșterea economică nu sunt asociate semnificativ. A doua este că activitatea asociațională și în mod specific munca voluntară sunt corelate pozitiv cu creșterea economică regională (Beugelsdijk & van Schaik, 2003).

Din punct de vedere sociologic este important de amintit distincția pe care Beugelsdijk și van Schaik o realizează între grupurile Putnam și Olson, numite după cei doi autori care au analizat legătura dintre participarea asociativă și performanța economică. Dacă *grupurile Putnam* se referă la membrii organizațiilor religioase, membrii în asociațiilor de educație, artă, muzică sau culturale (rețele verticale), precum și în cele de voluntariat pentru tineret, *grupurile Olson* (rețele orizontale) se referă la uniuni sindicale, partide politice și asociații profesionale (Beugelsdijk & van Schaik, 2003). Conform analizei celor doi autori olandezi doar grupurile Olson sunt asociate semnificativ cu creșterea economică regională.

Totodată este interesant de menționat din punct de vedere statistic faptul că Beugelsdijk și van Schaik au testat *robustețea modelului de regresie* folosind o serie de teste pentru multi-coliniaritate, heteroscedasticitate și analiza senzitivității bazată pe metoda recursivă (care testează dacă compoziția eșantionului influențează rezultatele) și pe analiza EBA (Extreme Bounds Analysis, o analiză dezvoltată de statisticianul și economistul american Edward Leamer și care etichetează o relație dintre două variabile ca robustă dacă relația are același semn

și este statistic semnificativă pentru orice specificare posibilă a modelului) (Beugelsdijk & van Schaik, 2003). Toate aceste teste dovedesc că se poate avea încredere în concluziile derivate pe baza modelului de regresie utilizat.

O analiză foarte interesantă și des citată, utilizând valorile din 1981 și 1990–1991 ale World Value Survey este publicată cu titlul „*Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross-Country Investigation*” (1997) de către Stephen Knack și Philip Keefer în prestigioasa revistă *Quarterly Economic Journal*. Cei doi autori americani au utilizat un eșantion de 29 de economii de piață pentru a testa dacă încrederea și normele civice sunt asociate cu creșterea economică și cu rata investiției raportată la PIB. În modelul de regresie au fost introduse și alte variabile independente precum PIB/per capita în 1980 (PIB inițial), rata de înrolare în învățământul primar, rata de înrolare în învățământul secundar, indicatori instituționali care au legătură cu drepturile de proprietate (corupția la nivel de guvern, calitatea birocrăției), indicatorul GINI al inegalității veniturilor, un indicator referitor la exporturi și importuri raportate la PIB și un altul referitor la ponderea economiei subterane. Totodată la fel ca Beugelsdijk și van Schaik, Knack și Keefer au distins între grupurile Olson și Putnam când s-au referit la participarea asociativă.

Knack și Keefer au ajuns la o serie de concluzii foarte interesante în urma studiului lor. Prima concluzie este că încrederea și cooperare civică au un impact semnificativ asupra activității economice agregate. A doua concluzie este că polarizarea social scăzută și regulile instituționale formale care constrâng guvernele de la acțiuni arbitrare sunt asociate cu dezvoltarea normelor de cooperare și a încrederii. Ceea ce ei observă și mi se pare surprinzător este că legătura încrederii cu creșterea economică este mai mare în țările sărace, „ceea ce ar trebui atribuit dezvoltării mai slabe a sectorului financiar, insecurității drepturilor de proprietate și unui grad mai scăzut de încredere în ceea ce privește puterea contractelor... încrederea interpersonală pare a fi mai impor-

tantă în facilitarea activității economice acolo unde substitutele formale sunt indisponibile” (Knack & Keefer, 1997, p.1284). Totodată este surprinzătoare o altă concluzie care intră în contradicție cu cele afirmate de Putnam (1993). Astfel dacă Putnam sugera faptul că rețelele orizontale dense întăresc încrederea și normele civice, Knack și Keefer sugerează pe baza datelor analizate că dimpotrivă rețelele orizontale nu sunt asociate cu încrederea și normele civice și că „promovarea asociațiilor orizontale prin încurajarea formării și participării în grupuri este contraproductivă” (Knack & Keefer, 1997, p.1284).

Un alt studiu foarte des citat este cel realizat de Stephen Knack în colaborare cu Paul Zak și publicat în 2001 în revista „The Economic Journal”. În această lucrare cei doi autori și-au propus să analizeze încrederea atât ca variabilă independentă în raport cu creșterea economică și rata investiției, dar și ca variabilă dependentă în raport cu venitul și alți determinanți. Studiul lui Zak și Knack se bazează pe analiza datelor din trei valuri ale World Value Survey (1981, 1990–1991 și 1995–1996) lucrând pe un eșantion de 41 de țări cu economie de piață. Tot în același studiu este prezentat un model general de echilibru în care agenții tranzacționează și întâmpină o problemă morală. Agenții trebuie să aibă încredere în cei cu care tranzacționează (brokeri), dar au oportunitatea de a investi resurse în verificarea încrederii afirmațiilor făcute de cei care tranzacționează.

În modelele de regresie în care încrederea este variabilă independentă, variabilele dependente sunt investițiile ca procent din PIB și creșterea anuală medie per capita. Pe lângă încredere în modelul de regresie de tip Barro mai apar și alte variabile independente (regresori) precum PIB per capita de la nivelul anului 1970, nivelul mediu de școlarizare din 1970 și prețul bunurilor de investiție de la nivelul anului 1970. Prima ecuația de regresie arată faptul că investițiile sunt mai mari acolo unde veniturile sunt mai ridicate, prețul bunurilor de investiție relative scăzut, iar încrederea este ridicată. A doua ecuație de regresie dovedește o asociere pozitivă între încredere și creștere

economică. Prețurile ridicate ale bunurilor de investiție sunt asociate semnificativ și negativ cu creșterea economică, iar PIB crește cu 1 punct procentual pentru fiecare 15 puncte procentuale ale încrederii (Zak & Knack, 2001, p.309).

Într-o altă ecuație de regresie utilizată de Zak și Knack, încrederea este variabilă dependentă și problema este legată de determinanții încrederii. Aceștia sunt instituțiile formale (Zak și Knack au utilizat mai mulți indici ca variabile proxy precum indicele drepturilor de proprietate, indicele puterii contractului, indicele percepției corupției și indicele drepturilor investitorului), media anilor de școlarizare, inegalitatea de venit (indicele GINI), PIB-ul initial (1985), salariul și omogenitatea etnică(calculată prin proporția celui mai mare grup etnic raportată la populația totală a țării). În acest model de regresie încrederea crește odată cu întărirea instituțiilor formale și creșterea salarială și scade odată cu creșterea eterogenității etnice și a venitului. De aceea Zak și Knack cred că „întrucât venitul și salariile au efecte opuse asupra încrederii efectul așteptat al PIB per capita asupra încrederii este ambiguu” (Zak & Knack, 2001, p.311).

Zak și Knack formulează câteva concluzii importante pe baza studiului lor. Prima concluzie este că încrederea împreună cu factorii sociali și instituționali au o influență semnificativă asupra creșterii economice. A doua concluzie este că măsurile mai inclusive de întărire a bunăstării sunt asociate cu încrederea pe aceeași cale prin care investițiile și creșterea economică se îmbunătățesc odată cu încrederea. A treia concluzie este că situațiile în care brokerii își înșeală clienții sunt mai probabile acolo unde distanța socială dintre agenți este mai mare (de aceea încrederea mai redusă), instituțiile formale mai slabe, sancțiunile în caz de înșelăciune mai slabe, suma investită mai mare și salariile investitorilor mai mici (Zak & Knack, 2001, p.317).

Dacă cele mai multe cercetări demonstrează un efect pozitiv al capitalului social și al încrederii în ceea ce privește creșterea economică, un studiu foarte interesant al lui Philip Roth (2009) demonstrează că

încrederea și creșterea economică pot fi corelate negativ. Studiul lui Roth este realizat pe un eșantion de 41 de țări din care 27 sunt membre ale OECD, iar 14 sunt țări din Uniunea Europeană. Perioada analizată este 1980–2004. Relația negativă dintre încredere și creștere economică este în contradicție cu cea mai mare parte a literaturii de specialitate și „pare să fie cauzată de țările dezvoltate din OECD și Uniunea Europeană și foarte puternic influențată de țările scandinave... în țările cu nivele scăzute de încredere creșterea încrederii conduce la creșterea economică, în vreme ce în țările cu nivelele inițiale mari ale încrederii, creșterea încrederii conduce către o scădere a creșterii economice (în special în țările scandinave)” (Roth, 2009, p.123–124).

Implicațiile teoretice și politice ale acestui studiu trebuie re-evaluate crede Roth. Deși modelul de regresie este robust este posibil ca „rezultatele să fie influențate de omisiunea unei variabile, de erori de măsurare care afectează rezultatele sau de lipsa de specificare a modelului pe alte căi” (Roth, 2009, p.124). Pe de altă parte din punct de vedere al politicii economice trebuie diferențiat între țările cu nivele ridicate de încredere ridicată și cele cu nivele scăzute de încredere. Creșterea nivelului de încredere pare mai importantă în țările cu nivel scăzut de încredere, în vreme ce în țările cu nivele ridicate de încredere poate chiar să împiedice performanța economică (Roth, 2009).

Efectul democrației asupra creșterii economice

Are democrația un efect pozitiv sau negativ asupra creșterii economice, se întreabă economistul Dani Rodrik de la Universitatea Harvard (Rodrik, 1997). Gândirea cu privire la acest subiect, crede Rodrik merge înspre filosofia antică grecească, mai precis la Platon care era mai favorabil aristocrației decât democrației. În ultimele decenii, odată cu dezvoltarea preocupării pentru studiile econometrice folosind date comparative la nivel internațional, a apărut o vastă literatură despre legătura dintre regimul politic și creșterea economică.

Analizând legătura dintre democrație și creștere economică pe un eșantion de 90 de țări, Dani Rodrik consideră că se pot deriva o serie de concluzii. În primul rând creșterea economică pe termen lung este mai predictibilă în țările democratice. În al doilea rând democrațiile produc mai multă stabilitate în ceea ce privește performanța economică. Totodată democrațiile atenuază mai bine șocurile economice. În sfârșit salariile plătite în țările democratice sunt în medie mai mari decât cele plătite în țările cu regimuri autoritare (Rodrik, 1997).

Unul din cei mai citați autori din zona studiilor cu privire la efectele democrației asupra creșterii economice este americanul Robert Barro. Într-o lucrare din 1994 Barro a studiat atât efectul democrației asupra creșterii economice, dar și al dezvoltării economice asupra democrației. Legat de prima asociere Barro afirmă că analiza comparativă internațională confirmă efectele favorabile cu privire la menținerea statului de drept, pieței libere, consum guvernamental redus și capital uman la un nivel ridicat. Însă odată ce aceste variabile și Produsul Intern Brut inițial sunt controlate efectul global al democrației asupra creșterii economice este slab negativ.

Există totodată un indiciu cu privire la relația non-lineară în care democrația are un efect pozitiv asupra creșterii economice la nivele scăzute ale libertății economice, dar creșterea scade dacă un nivel moderat al libertății economice este atins (Barro, 1994).

Barro este celebru prin concluzia curbei în formă de U inversat a relației dintre democrație și creștere economică. Potrivit acestui grafic nivelul mediu al democrației este cel mai favorabil în ceea ce privește creșterea economică, în vreme ce nivelele inferioare și superioare nu au efecte semnificative asupra ratelor de creștere economică (Barro, 1994).

Este interesantă și relația inversă în care creșterea economică devine din variabilă dependentă o variabilă independentă. Astfel Barro consideră că îmbunătățirea standardului de viață-măsurat prin PIB per capita, speranța de viață și educație conduce la probabilitatea ca în timp instituțiile politice să devină mai democratice (Barro, 1994).

Mergând pe această idee putem formula predicția că inclusive China care are un regim autoritar, dar o creștere economică considerabilă în ultimele două decenii ar putea trece în timp la un regim politic democrat. Este de altfel și concluzia unui alt studiu realizat de Inglehart și Welzel (Inglehart & Welzel, 2005).

Pornind de la concluzia lui Robert Barro a relației în formă de U inversat între democrație și creștere economică, economiștii germani Plumer și Martin au examinat cu ajutorul unui model de regresie OLS un eșantion de 83 de țări luând ca perioadă de analiză intervalul 1975–1997. Ei au dorit să re-testeze teoria lui Barro și să găsească explicații pentru această teorie (Plumer & Martin, 2003).

Cea mai importantă concluzie a lor este că relația în formă de U inversat dintre democrație și creștere economică este confirmată și de analiza lor întrucât „tipul de regim al unei țări afectează crucial instrumentele pe care guvernele le aleg pentru atragerea suportului politic. Guvernele pur autocratice tind să supra-investească activități de căutare a rentei (rent-seeking activities) în vreme ce democrațiile au motivația pentru a re-investi în bunuri publice. În consecință nici regimurile pur autoritare și nici cele în întregime democratice nu ating ratele de creștere pe care le ating țările cu un nivel mediu al democrației” (Plumer & Martin, 2003, p.44).

Realizând o analiză pe un eșantion foarte mare de țări (125 pentru intervalul de timp 1960–1985) economistul nord-american John Helliwell ajunge la concluzia unei relații robuste pozitive între venitul per capita și adoptarea democrației „există o puternică tendință ca democrația să devină forma aleasă și menținută pe măsură ce țările devin mai bogate, iar nivelul educației crește” (Helliwell, 1994, p.246).

Cu privire la impactul democrației asupra creșterii economice datele folosite nu permit derivarea concluziei că introducerea democrației ar accelera creșterea economică. Dimpotrivă Helliwell găsește unefect negativ și nesemnificativ al democrației asupra creșterii economice. Acest efect negativ este contra-balansat de efectul pozitiv indirect prin

investiție și educație. Deci se poate spune că indirect democrația influențează creșterea economică (Helliwell, 1994).

Realizând o meta-analiză pe 84 de studii pe aceeași temă, cercetătorii australieni Doucouliagos și Ulubaşoglu formulează câteva concluzii foarte interesante.

Din 84 de studii (cu 483 de variabile independente sau estimatori ai regresiei) utilizând metode econometrice și publicate în revistele cu cel mai mare factor de impact la nivel internațional, 15% din estimări sunt negative și semnificative statistic, 21% sunt negative și nesemnificative statistic, 37% sunt asocieri pozitive nesemnificative, iar 27% sunt asocieri pozitive și semnificative. Rezultă că trei sferturi din regresii aplicate nu au condus la asocierea pozitivă și semnificativă între democrație și creșterea economică (Doucouliagos & Ulubaşoglu, 2008).

O altă concluzie interesantă a autorilor este că nu există o evidență a faptului că democrația ar fi în detrimentul creșterii economice. Totuși dacă luăm toate aceste studii rezultă faptul că efectul direct al democrației asupra creșterii economice este zero (Doucouliagos & Ulubaşoglu, 2008). Totuși chiar dacă efectul direct este zero, democrația are efecte indirecte semnificative asupra creșterii economice pe diferite căi. De exemplu democrația are un impact favorabil asupra formării capitalului uman și a nivelurilor de libertate economică, inflație și instabilitate politică. Chiar dacă nu există o evidență a efectului democrației asupra creșterii economice în toate țările, există clare efecte regionale. Astfel, democrația are un impact puternic asupra creșterii economice în America Latină și un impact mai slab în Asia, datorită efectelor regionale specifice (Doucouliagos & Ulubaşoglu, 2008). A patra concluzie a autorilor este că o treime din diferențele în rezultatele raportate pot fi atribuite diferențelor în designul cercetării și în specificarea econometrică. A cincea concluzie a autorilor australieni este că dacă efectul direct al democrației asupra creșterii economice este zero, totuși libertatea economică are un efect direct pozitiv. Cu alte

cuvinte efectul net al democrației asupra creșterii economice nu este unul negativ (Doucouliagos & Ulubaşoglu, 2008).

Câtă încredere putem avea în studiile cantitative cu privire la determinanții creșterii economice?

Problemele pe care le voi examina în cadrul acestui subcapitol sunt deosebit de complexe. Sunt enorm de multe studii, după cum observăm, care testează asocierea dintre diferite variabile independente (predictori) și creșterea economică ca variabilă independentă. Problemele formulate de câțiva din cei mai importanți specialiști din lume în analiza creșterii economice sunt următoarele: câtă încredere putem avea în aceste date? cum putem testa robustețea asocierilor statistice? în care variabile putem avea încredere că sunt cu adevărat predictori ai creșterii economice și în care mai puțin? Iată câteva probleme cu adevărat importante la care acești specialiști răspund.

Un studiu foarte citat în literatura internațională este cel elaborat de Mankiw, Romer și Weil (1992) care se intitulează: „A Contribution to the Empirics of Economic Growth”. Pornind de la un important studiu anterior (Solow, 1956) care afirma că rata economisirii și creșterea populației (primul corelat pozitiv, iar al doilea negativ) explică 50% din variația venitului per capita inter-țări, Mankiw și colegii săi modifică modelul lui Robert Solow adăugând acumularea capitalului fizic și uman. Concluzia lor este că modelul modificat al lui Solow explică mult mai bine variația venitului per capita, procentul crescând de la 50% la 80% prin includerea acumulării capitalului uman și că „modelul augmentat al lui Solow furnizează o explicație aproape completă cu privire la problema de ce unele țări sunt bogate și altele sărace” (Mankiw, Romer, Weil, 1992, p.408).

O imagine destul de pesimistă despre încrederea pe care o putem avea în concluziile studiilor cu privire la predictorii creșterii economice o oferă articolul lui Ross Levine și David Renelt din 1992. Acest

studiu examinează dacă concluziile din studiile existente sunt robuste sau fragile la schimbările mici în setul de informații cu privire la variabilele independente. În această meta-analiză Ross și Renelt au aplicat testul limitelor extreme (extreme-bounds test) al lui Edward Leamer pentru a identifica robustețea relațiilor empirice din literatura creșterii economice. Acest test spune că pentru o variabilă independentă oarecare z , dacă limita extremă inferioară este negativă și cea superioară extremă este pozitivă atunci variabila z nu este robustă. Trebuie să specificăm că limita extremă inferioară este definită ca cea mai mică valoare a lui $\beta z - 2\sigma z$ (unde β este valoarea estimatorului, în fapt coeficientul standardizat de regresie, iar σ este deviația standard). Limita extremă superioară este ce mai mare valoare a lui $\beta z + 2\sigma z$ (Sala-I-Martin, 1997).

Levine și Renelt ajung la concluzia că aproape toate rezultatele sunt fragile. Totuși ei identifică o corelație robustă între creșterea economică și mărimea investițiilor raportată la PIB și între mărimea investițiilor și rata comerțului internațional raportată la PIB (Levine & Renelt, 1992).

Comentând rezultatele studiului lui Levine și Renelt, Sala-I-Martin (1997) consideră că rațiunea posibilă pentru care cei doi autori găsesc puține variabile ca fiind robuste este că de fapt foarte puține variabile pot fi identificate ca fiind corelate sistematic cu creșterea economică și că de aceea unii autori au ajuns la concluzia extremă că nimic nu se poate învăța din literatura empirică despre creșterea economică întrucât nici o variabilă nu poate fi corelată robust cu creșterea economică. O altă explicație este că testul este prea puternic pentru ca o variabilă să-l treacă (Sala-I-Martin, 1997).

O viziune mai optimistă cu privire la rezultatele modelelor de predicție a creșterii economice ne oferă Xavier Sala-I-Martin în articolul său din 1997 intitulat „I Just Ran Two Million Regressions”. Economistul spaniol se îndepărtează de modalitatea utilizată de Levine și Renelt de a eticheta variabilele ca „robuste” sau „nerobuste” și propune

testarea nivelului de încredere pentru fiecare variabilă independentă. O cale de a te îndepărta de testul limitelor extreme, crede Sala-I-Martin este de a privi întreaga distribuție a estimatorilor β . Astfel dacă „95% din procentul densității funcției pentru estimatorii β_1 stau în dreapta lui zero și doar 52% din densitatea funcției pentru β_2 stau în dreapta lui zero, atunci probabil că variabila 1 este mai probabil să fie corelată cu creșterea economică decât variabila 2” (Sala-I-Martin, 1997, p.179).

Folosind această metodă Sala-I-Martin a apelat la un număr total de 62 de variabile independente, din care a utilizat trei în toate regresiile și pentru fiecare variabilă testată a combinat restul de 58 în seturi de câte trei. În felul acesta a estimat 30.856 de regresii pentru fiecare variabilă ajungând la un număr total de 2 milioane de regresii. Sala-I-Martin a operat testul limitelor extreme pentru 59 din variabilele testate și a găsit că doar o variabilă trece acest test.

Raportând variabilele care sunt corelate semnificativ cu creșterea economică (cu alte cuvinte cele pentru care CDF ponderat – funcția distribuției cumulative a variabilei X- este mai mare de 0.95) Sala-I-Martin concluzionează că 22 din 59 de variabile par a fi semnificativ corelate cu creșterea economică. Aceste variabile sunt: *variabilele regionale* precum Africa-Sub-Sahariană, America Latină (ambele negativ corelate cu creșterea economică), Latitudinea Geografică Absolută (cu cât mai departe de ecuator cu atât mai bine, n.a.); *variabilele politice* precum Regula Dreptului, Drepturi Politice și Libertăți Civile, Numărul de Revoluții și Lovituri de Stat, variabila dummy Război; *variabile religioase* precum Confucian, Budist și Musulman (corelate pozitiv) și Protestant și Catolic (corelate negative), *distorsiunile pieței și performanța de piață* (distorsiunile ratei de schimb reale și deviația standard a premiului pieței negre), *tipul de investiție* (investiții în echipament și investiții non-echipament), *producția sectorului primar* (fracția produselor primare în totalul exporturilor) și Fracția PIB în ceea ce privește mineritul, deschiderea economică (numărul de ani în care o economie

a fost deschisă între 1950 și 1990), *gradul de capitalism* și variabila dummy *fostă colonie spaniolă*.

Concluzia economistului spaniel este că „dacă cineva este interesat de a cunoaște coeficientul unei variabile particulare din ecuația de regresie a creșterii economice, imaginea care apare din literatura dedicată creșterii economice nu este atât de pesimistă și exprimată în termenii „nimic nu e robust” precum ar dori să arate testul limitelor extreme... dimpotrivă un număr substantial de variabile par a fi puternic corelate cu creșterea economică” (Sala-I-Martin, 1997, p.182).

Unul din cele mai importante articole pe tema încrederii pe care o putem avea în modelele de regresie ale predictorilor creșterii economice este cel elaborat de Doppelhofer, Miller și Sala-I-Martin (2000).

Autorii consideră că în analizele de regresie utilizate pentru studiul creșterii economice apar o serie de probleme întrucât „teoriile creșterii nu sunt sufficient de explicite legat de care variabile x , intră în adevăratul model de regresie” (Doppelhofer, Miller și Sala-I-Martin, 2000, p.2). Pe de altă parte, consideră autorii, de multe ori nu avem posibilitatea de a lucra cu un eșantion suficient de mare pentru a include toți potențialii predictorii, iar „în studiile comparative care lucrează cu eșantioane din mai multe țări, numărul de predictorii propuși întrece numărul țărilor din lume” (Doppelhofer, Miller și Sala-I-Martin, 2000, p.3).

Metodologia utilizată de economiștii empirici constă pur și simplu în „a încerca variabilele care se consideră că sunt determinanți potențiali importanți ai creșterii economice. Odată ce începe rularea modelului de regresie se găsește că variabila x_1 este semnificativă când sunt incluse variabilele x_2 și x_3 , dar devine ne semnificativă atunci când x_4 este inclusă. Astfel că dacă nu se cunosc a priori adevăratele variabile care trebuie incluse rămâne deschisă întrebarea: care sunt variabilele cu adevărat corelate cu creșterea economică” (Doppelhofer, Miller și Sala-I-Martin, 2000, p.4).

Soluția pe care o propun autorii la această problemă deosebit de spinoasă este pur și simplu să admitem că nu cunoaștem care model

de regresie este adevărat și să atașăm probabilități la diferite posibile modele. Această ieșire din abordarea clasică se numește „Bayesian Averaging of Classical Estimates” (sau prescurtat BACE) și corespunde analizei statistice bayesiene, care este o alternativă foarte interesantă, care captivează preocupările unei zone importante din statistica contemporană. În comparație cu abordarea bayesiană standard care cere specificarea distribuției inițiale a tuturor parametrilor, BACE cere specificarea doar a unui super-parametru inițial, care este modelul asteptat k.

În continuare nu voi intra în detaliile foarte complicate și matematizate ale analizei BACE, ci mai degrabă mă voi referi la partea finală, de concluzii a articolului lui Doppelhofer, Miller și Sala-I-Martin.

Autorii au selectat 32 de variabile (corespunzând unui eșantion mare de țări pentru intervalul temporal 1960–1992) care au satisfăcut o serie de criterii propuse de ei. Pe de altă parte trebuie menționat că autorii au pornit de la o presupunere probabilistă de includere a variabilelor în model de $7/32 = 0,219$. Ei au urmărit dacă probabilitatea relativă de incluziune a crescut sau a scăzut față de valoarea de 0,219. Pe baza acestei logici dintre aceste 32 de variabile autorii au reținut 12 variabile între care există o ierarhie naturală. Acestea sunt variabile de vârf (pentru care probabilitatea de includere posterioară este peste 0,95 și variabile cu un anumit suport (eu le voi denumi intermediare), a căror probabilitate de incluziune este sub 0,95, dar peste 0,219. Dacă din cele 32 de variabile inițiale le scădem pe cele 12 cu o probabilitate de incluziune posterioară peste 0,219 rămân 20 care au un suport redus sau chiar 0 de includere probabilă posterioară. Trebuie să specificăm că probabilitatea de includere posterioară reprezintă „suma probabilităților posterioare ale tuturor regresiiilor incluse în acel model” (Doppelhofer, Miller și Sala-I-Martin, 2000, p.23).

Variabilele *puternic și robust corelate* cu creșterea economică sunt conform acestui model BACE: nivelul inițial al venitului, procentul raportat la PIB al mineritului, Indexul Sachs-Warner al deschiderii

unei economii și procentul celor de religie confuciană raportat la totalul populației unei țări.

Variabilele *robust corelate* cu creșterea economică sunt următoarele: speranța de viață a populației în 1960, rata de înrolare în școala primară în 1960, variabilele dummy Africa Sub-Sahariană și America Latină, procentul de protestanți raportat la populație, procentul exporturilor de bunuri primare (din resurse non-minerale) în totalul exporturilor și distorsiunile ratei reale a schimbului.

Variabilele *marginal asociate* cu creșterea economică sunt: procentul populației budhiste raportat la populația totală a unei țări, variabila dummy război, orientarea înspre exterior și indexul drepturilor politice.

Dintre cele 16 variabile pentru care există *o dovadă redusă a robusteții corelației parțiale* cu creșterea economică aș aminti: numărul de revoluții și lovituri de stat, indexul drepturilor politice sau gradul de capitalism. În opinia autorilor explicația ar putea fi legată de faptul că alte variabile care captează instabilitatea economică sau politică precum distorsiunile ratei reale de schimb, numărul de ani de deschidere economică, speranța de viață sau variabile dummy regionale (de exemplu America Latină) ar capta și cea mai mare parte din variația acestor variabile considerate a nu fi robuste (Doppelhofer, Miller și Sala-I-Martin, 2000).

Rezultatele modelului BACE susțin mai degrabă concluziile studiului realizat de către Sala-I-Martin (1997) decât cele ale lui Levine și Ross (1992) prezentate la începutul acestui subcapitol. Astfel o treime din cele 32 de variabile selectate se poate spune că sunt robust corelate cu creșterea economică în vreme ce mult mai multe sunt doar marginal asociate cu creșterea economică (Doppelhofer, Miller și Sala-I-Martin, 2000).

Referințe bibliografice

1. Acemoglu, D., Robinson, J., 2015, De ce eșuează națiunile. Originile puterii, ale prosperității și ale sărăciei, Editura Litera, București.
2. Acemoglu, D., Johnson, S., Robinson, J., 2001, The Colonial Origins of the Comparative Development: An Empirical Investigation, *The American Economic Review*, Vol.91, No.5, p. 1369–1401
3. Barro, R., 1991, Economic Growth in a Cross Section of Countries, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol.106, No.2, p.407–443.
4. Barro, R., 1994, Democracy and Growth, NBER Working Paper Series, Working Paper No.4909, p.1–30.
5. Barro, R., McCleary, R., 2003, Religion and Economic Growth across Countries, *American Sociological Review*, Vol.68, No.5, p.760–781.
6. Beugelsdijk, S., van Schaik, T., 2003, Social Capital and Economic Growth, Paper submitted to ERSO 2003, Jyväskylä, Finland.
7. Bowles, S., și Gintis, H., 2000, Persistent parochialism: The dynamics of trust and exclusion in network, Santa Fe Institute, Working Paper 00-03-017, Santa Fe, NM.
8. Dasgupta, P., 2005, The economics of social capital, *Econ Rec* 82: 2-21.
9. Doppelhofer, G., Miller, R., Sala-I-Martin, X., 2000, Determinants of Long-Term Growth: A Bayesian Averaging of Classical Estimates (BACE) Approach, NBER Working Paper Series, p.1–52.
10. Doucouliagos, H., Ulubaşoglu, M., 2008, Democracy and Growth: A Meta-Analysis, *American Journal of Political Science*, Vol.52, No.1, p.61–83.
11. Evans, P., Rauch, J., 1999, Bureaucracy and Growth: A Cross-National Analysis of the Effects of „Weberian” State Structures on Economic Growth, *American Sociological Review*, Vol.64, No.5, p.748–765.
12. Fukuyama, F., 1995, Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity, Free Press, New York.
13. Granato, J., Inglehart, R., Leblang, D., 1996, The Effect of Cultural Values on Economic Development: Theory, Hypotheses, and Some Empirical Tests, *American Journal of Political Science*, Vol.40, p.607–631.

14. Hardwick, P., Longmead, J., Khan, B., 2002, Introducere în economia politică modernă, Editura Polirom, Iași
15. Helliwell, J., 1994, Empirical Linkages Between Democracy and Economic Growth, *British Journal of Political Science*, 24, p.225–248.
16. Helliwell, J., Putnam, R., 1995, Economic Growth and Social Capital in Italy, *Eastern Economic Journal*, Vol.21, No.3, p.295–307
17. Knack, S., Keefer, P., 1995, Institutions and Economic Performance: Cross Country Tests Using Alternative Institutional Measures, *Economics and Politics*, Vol.7, 207–227.
18. Knack, S., Keefer, P., 1997, Does Social Capital Have an Economic Payoff? A Cross Country Investigation, *The Quarterly Journal of Economics*, Vol.112, No.4, p.1251–1288.
19. Landes, D., 2013, *Avuția și sărăcia națiunilor. De ce unele țări sunt atât de bogate și altele atât de sărace*, Editura Polirom, Iași.
20. Levine, R., Renelt, D., 1992, A Sensitivity Analysis of Cross-Country Growth Regressions, *The American Economic Review*, Vol.82, No.4, p.942–963.
21. Mankiw, G., Romer, D., Weil, D., 1992, A Contribution to the Empirics of Economic Growth, *The Quarterly Journal of Economics*, p.407–437.
22. Narayan, D., Cassidy, M., 2001, A Dimensional Approach to Measuring Social Capital: Development and Validation of Social Capital Inventory, *Current Sociology*, Vol.49, No.2, 59–102.
23. North, D., 2003, *Instituții, schimbare instituțională și performanță economică*. Editura Știința, Chișinău.
24. Olah, G., 2013, *De ce nu este România o țară dezvoltată?*, Editura Eikon, Cluj-Napoca.
25. Olson, M., 1999, *Creșterea și declinul națiunilor. Prosperitate și rigidități sociale*, Editura Humanitas, București.
26. Oorschot, W. van; Arts, W. and Gelissen, J., 2006: Social capital in Europe. Measurement and regional distribution of a multi-faceted phenomenon. *Acta Sociologica* 49 (2): 149–167.
27. Paxton, P., 1999, Is Social Capital Declining in the United States? A Multiple Indicator Assessment, *American Journal of Sociology*, Vol.105, No.1, 88–127.
28. Plumer, T., Martin, C., 2003, Democracy, government spending, and economic growth: A political-economic explanation of the Barro-effect, *Public Choice*, 117, p.27–50.

29. Putnam, R., 2002, *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*, Oxford University Press.
30. Putnam, R., Leonardi, R., Nanetti, R., 1994, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press.
31. Rodrik, D., 1997, *Democracy and Economic Performance*, Paper prepared for a conference on democratization and economic reform in South Africa, Cape Town, January 16–19, 1998, p.1–31.
32. Roth, P., 2009, *Does Too Much Trust Hamper Economic Growth?* *Kyklos*, Vol.62. No.1, p.103–128.
33. Sala-I-Martin, X., 1997, *I Just Ran Two Million Regressions*, *The American Economic Review*, Vol.87, No.2, p.178–183.
34. Samuelson, P., Nordhaus, W., 2001, *Economie politică*, Editura Teora, București.
35. Steelman, A., 2004, *Faith and Economics*, downloadat de pe site-ul https://www.richmondfed.org/media/.../region-focus/2004/...research_spotlight.pdf la data de 15.10.2016.
36. Oorschot, W. van; Arts, W. and Gelissen, J., 2006: *Social capital in Europe. Measurement and regional distribution of a multi-faceted phenomenon*, *Acta Sociologica* 49 (2): 149–167.
37. Voicu, B., 2010, *Capital Social în România începutului de Mileniu: drumet în țara celor fără de prieteni*, Editura Lumen, Iași.
38. Young, C., 2009, *Model Uncertainty in Sociological Research: An Application to Religion and Economic Growth*, *American Sociological Review*, Vol.74, p. 380–397.
39. Zak, P., Knack, S., 2001, *Trust and Growth*, *The Economic Journal*, 111, p. 295–321.

REGIUNEA DE ÎNVĂȚARE – CONCEPT CHEIE ÎN DEZVOLTAREA REGIONALĂ CONTEMPORANĂ

Dezvoltarea regională

Într-un mediu social aflat în schimbare rapidă, economia, societatea, educația și cercetarea socială se confruntă cu noi provocări. Pe parcursul ultimelor decenii au apărut noi probleme sociale care – într-o lume aflată în plin proces de globalizare – trebuie analizate în influența lor reciprocă și rezolvate prin soluții concrete, aplicabile la nivel local și regional. În acest context, problematica regională ocupă un loc din ce în ce mai important între prioritățile politicilor guvernamentale (OECD, 1997). De fapt, nu există nici o alternativă viabilă la dezvoltarea integrată. Izolarea sau auto-izolarea ar fi profund neproductive atât pe plan economic, cât și politic.

Includerea unităților teritorial-economice mai puțin dezvoltate în sistemul de activitate economică al regiunilor mai evolute le poate oferi acestora stimulente importante pentru recuperarea decalajelor. În același timp, politicile integrate pot facilita punerea în aplicare a unor strategii de dezvoltare special concepute pentru nevoile zonelor mai puțin dezvoltate. Astfel, toate micro-unitățile teritoriale aparținând regiunii pot fi sprijinite pentru a identifica și a îndeplini funcțiile economice cele mai potrivite, în conformitate cu principiile *subsidiarității și dezvoltării complementare*.

Totodată, este necesar să se țină seama de posibilele efecte benefice pe care punerea în aplicare a politicilor regionale integrate poate avea asupra cooperării între state și națiuni. Politicile de dezvoltare regională își ating scopul dacă sunt concepute în concordanță cu diversitatea eco-

nomică, socială, și culturală. Cooperarea la nivelele *micro* și *mezzo* poate oferi un model atât pentru regiunile mai mari, cât și pentru state, ajutând la depășirea diviziunilor etno-politice și, prin urmare, la consolidarea păcii și stabilității.

În Uniunea Europeană, dezvoltarea regională este abordată la nivelul dezvoltării locale, suprapunându-se, fără a se confunda, cu dezvoltarea unităților administrativ-teritoriale ale statelor membre (Bodó, 2003:36). Principiile generale și conceptele cheie (*descentralizare, regionalism, regionalizare* etc.) se regăsesc în documente fundamentale ale Uniunii. *Carta Comunitară a Regionalizării* definește regiunea ca „un teritoriu care formează, din punct de vedere geografic, o unitate netă sau un ansamblu similar de teritorii în care există continuitate, în care populația posedă anumite elemente comune și care dorește să-și păstreze specificitatea astfel rezultată și să o dezvolte cu scopul de a stimula procesul cultural, social, economic” (Ghiolțean et al., 2001).

Odată cu procesul de integrare în UE, regionalismul și cooperarea regională au devenit obiective politice fundamentale și în Europa Centrală și de Est. În perioada comunistă, mentalitatea politică dominantă și practica din regiune a fost bazată pe accentuarea virtuților guvernului central, așteptându-se aproape totul de la autoritatea centrală de stat. În ultimele decenii, ca urmare a necesității de a prelua principiile, legislația și bunele practici ale Uniunii Europene, dar și din rațiuni și priorități legate de procesele economice și social-politice interne, țările regiunii au făcut eforturi semnificative pentru a depăși tradiția centralistă moștenită din perioada comunistă, prin oferirea unor competențe mai mari autorităților locale și regionale.

În contextul pregătirii și implementării procesului de aderare a României, experiența statelor UE privind politicile regionale a devenit baza interpretărilor și considerentelor proprii privind dezvoltarea regională (Bodó, 2003: 37). În definiția oficială a Guvernului României, *politica de dezvoltare regională* „reprezintă un ansamblu de măsuri planificate și promovate de autoritățile administrației publice locale și

centrale, în parteneriat cu diverși actori (privati, publici, voluntari), în scopul asigurării unei creșteri economice, dinamice și durabile, prin valorificarea eficientă a potențialului regional și local, în scopul îmbunătățirii condițiilor de viață. Principalele domenii care pot fi vizate de politicile regionale sunt: dezvoltarea întreprinderilor, piața forței de muncă, atragerea investițiilor, transferul de tehnologie, dezvoltarea sectorului I.M.M.-urilor, îmbunătățirea infrastructurii, calitatea mediului înconjurător, dezvoltare rurală, sănătate, educație, învățământ, cultură” (MDRAP, 2016).

Conform Legii nr. 151 din 1998, Obiectivele de bază ale politicii de dezvoltare regională în România sunt următoarele:

- a. diminuarea dezechilibrelor regionale existente, prin stimularea dezvoltării echilibrate, prin recuperarea accelerată a întârzierilor în dezvoltarea zonelor defavorizate ca urmare a unor condiții istorice, geografice, economice, sociale, politice, și preîntâmpinarea producerii de noi dezechilibre;
- b. pregătirea cadrului instituțional pentru a răspunde criteriilor de integrare în structurile Uniunii Europene și de acces la fondurile structurale și la Fondul de coeziune ale Uniunii Europene;
- c. corelarea politicilor și activităților sectoriale guvernamentale la nivelul regiunilor, prin stimularea inițiativelor și prin valorificarea resurselor locale și regionale, în scopul dezvoltării economico-sociale durabile și al dezvoltării culturale a acestora;
- d. stimularea cooperării interregionale, interne și internaționale, a celei transfrontaliere, inclusiv în cadrul euroregiunilor, precum și participarea regiunilor de dezvoltare la structurile și organizațiile europene care promovează dezvoltarea economică și instituțională a acestora, în scopul realizării unor proiecte de interes comun, în conformitate cu acordurile internaționale la care România este parte” (CDEP, 1998a).

Legea nr. 151 din 1998 reglementează statutul *regiunilor de dezvoltare*. Conform prevederilor legale, consiliile județene și Consiliul General al Municipiului București pot hotărî, cu acordul consiliilor locale interesate, ca zona care cuprinde teritoriile județelor în cauză, respectiv al municipiului București, să constituie regiune de dezvoltare. Regiunile de dezvoltare nu sunt unități administrativ-teritoriale și nu au personalitate juridică. Constituirea regiunii de dezvoltare se face printr-o convenție semnată de reprezentanții consiliilor județene și, respectiv, ai Consiliului General al Municipiului București (CDEP, 1998).

Regiunile de dezvoltare sunt unități teritorial – statistice, alcătuite din 4–7 județe (cu excepția Regiunii București-Ilfov), prin asocierea liberă a consiliilor județene. Ele corespund nivelului NUTS II potrivit clasificării EUROSTAT, și reprezintă cadrul de colectare a datelor statistice specifice la nivel teritorial NUTS II. (MDRAP, 2013:4) Aparținerea județelor la regiunile de dezvoltare este facultativă, însă ea este atractivă pentru județe datorită fondurilor care sunt derulate prin intermediul programelor de dezvoltare regională în aceste regiuni (Bodó, 2003: 62) .

O componentă distinctă a politicilor de dezvoltare regională din România este politica *zonelor defavorizate*. Cadrul legal a fost stabilit prin adoptarea Ordonanței de Urgență a Guvernului nr. 24/1998 privind regimul zonelor defavorizate, modificată prin Legea nr. 20/1999 și prin dispoziții legale ulterioare. Conform acestor prevederi, scopul politicilor privind zonele defavorizate este recuperarea rămânerii în urmă prin acordarea de facilități fiscale și financiare – exceptarea de la plata taxelor vamale, exceptarea de la plata taxei pe valoarea adăugată și a impozitului pe profit – în vederea atragerii de investiții în zonele vizate. Întreprinderile care își au sediul și își desfășoară activitatea în zona declarată defavorizată beneficiază pentru investițiile noi de facilități fiscale și finanțări din Fondul special de dezvoltare al Guvernului (CDEP, 1998b).

Regiunea de învățare

Ca rezultat al schimbărilor sociale, în ultimele decenii au avut loc transformări importante în domeniul științelor sociale, având semnificația unei schimbări majore de paradigmă, care influențează profund statutul cercetării sociale și a legăturilor sale cu procesul de luare a deciziilor. În contrast cu abordarea tradițională-clasică, care a urmărit în mod programatic neutralitatea valorică și implicita susținut status quo-ul, astăzi dobândește o influență din ce în ce mai mare viziunea conform căreia cercetarea sociologică trebuie să fie pusă în slujba optimizării vieții sociale, în funcție de nevoile și valorile fundamentale ale lumii contemporane.

În studiile sociologice contemporane au apărut noi subiecte importante: relațiile sociale globale și locale, consolidarea și evoluția specifică a rolului identității în rândul celor excluși din rețelele globale informaționale, financiare și de putere (Castells, 2004), rolul mișcărilor de protest în inducerea schimbărilor sociale (Bourdieu, 1969), posibilele modele de schimbare socială (Coleman, 1964, Bohrnstedt, 1969). Aceste noi tematici dobândesc teren pe de o parte drept răspuns la criza de valorică ce caracterizează societatea contemporană, iar pe de altă parte ca efect al creșterii importanței drepturilor omului și a cerinței egalității de șanse în abordările și documentele oficiale din sfera politicilor publice (Blau, 2010).

Noile evoluții au efecte și impun schimbări importante și în domeniul educațional. Transformările actuale din domeniul economic și social sunt însoțite de metamorfoza sistemului de educație, învățământul superior ocupând o pondere din ce în ce mai însemnată în ansamblul serviciilor educaționale. An de an, universitățile sunt accesate de o proporție mereu crescândă a absolvenților de liceu din generația respectivă. Motivația pentru învățare și stimularea creativității au dobândit noi și multiple semnificații.

Pe de altă parte însă, pe măsura avansării unei economii bazate pe piață liberă și concurență, apar noi controverse legate de adecvarea mediului academic extins la cerințele pieții muncii și eficiența utilizării resurselor financiare alocate către educația superioară (Teichler, 2007, Vlăsceanu, 2007). Tendințele globale ale transformării determină individualizarea carierelor personale, traiectoria socio-profesională depinzând în mare măsură de flexibilitatea manifestată marcant de indivizi. Expansiunea educației, care s-a produs în ritm mult mai rapid decât sporul de competențe tehnice solicitate de progresul tehnologic, reprezintă o reflectare a acestui fenomen (Bills, 2004).

În acest context interpretativ, conceptul *regiunii de învățare* este menit să definească o nouă relație dintre învățare antreprenorială, inovare și proximitate spațială, în care sarcina cheie pentru educatori este de a pregăti elevii și studenții pentru a fi în măsură să participe creativ într-o economie de inovare. Această relație poate fi definită la nivel *micro* (centrată pe actorii sociali locali), dar și la nivel *mezzo*, ca o strategie regională de inovare în cadrul căreia există conexiuni puternice dar flexibile între un mare număr de actori regionali implicați în activități inovative (Hassink, 2004).

Conform OECD (2001), regiunea de învățare „constituie un model spre care regiunile trebuie să progreseze, în scopul de a răspunde mai eficient la provocările reprezentate de tranziția continuă la o „economie a învățării”. Conceptul întruchipează aplicarea teritorială sau locală a economiei cunoașterii și evoluția acesteia într-o economie creativă sau economie a învățării, evidențiind importanța creativității și inovației. În acest sens, Boekema (2000) subliniază că dezvoltarea unei regiuni de învățare nu necesită o delimitare și definire precisă a conceptului; dimpotrivă, o definiție rigidă nu ar face decât să acționeze ca un obstacol în luarea deciziilor politice necesare.

Economia cunoașterii se bazează pe „producția și distribuția de cunoștințe și informații, mai degrabă decât producția și distribuția de lucruri” (Drucker, 1993, citat de Sawyer, 2006). În economiile alimen-

tate de creativitate umană” (Florida, 2002, citat de Sawyer, 2006) creativitatea este „caracteristica fundamentală a vieții economice” (ibidem). Inovațiile sunt creații noi, care dobândesc semnificație economică prin adoptarea lor în cadrul unei organizații (OECD, 2001). Regiunile de învățare implică relații transparente față în față, rezolvarea integrată a problemelor și învățare organizațională permanentă. Această rețea este deschisă pentru învățare, atât la nivel intra-regional cât și inter-regional (Hassink, 2004).

Conferința de la Lisabona a Consiliului European din 2000 a atras atenția factorilor de decizie din țările membre ale Uniunii asupra importanței cruciale a problematicii educației și formării profesionale în condițiile transformărilor tehnologice și economico-sociale contemporane, într-o perioadă când învățarea continuă a devenit o condiție *sine qua non* a participării depline și a succesului în viața economică și socială. Fără îndoială, expansiunea curentă a educației universitare reprezintă un fenomen european și mondial benefic pentru societate, conducând la creșterea accelerată a gradului de competență profesională al populației, ceea ce reprezintă o premisă esențială a dezvoltării și sustenabilității economico-sociale prezente și viitoare.

O transformare importantă în abordările teoretice privind regiunile de învățare a avut loc la începutul anilor 2000, când s-a produs o schimbare majoră de la conceptul de „regiune de învățare” la cel de „comunitatea de învățare”. În viziunea centrată pe comunitate, cel mai important factor nu mai este mărimea și densitatea rețelelor de inovare, ci mai degrabă dinamismul politic care transformă o unitate teritorială oarecare într-o comunitate de învățare. Asemenea comunități se dezvoltă ca formă de învățare și de acțiune în colaborare, având drept rezultat învățarea socială a proceselor în curs de desfășurare în cadrul organizațiilor existente (Kozma, 2016:17).

În procesul interacțiunilor regionale esențiale pentru dezvoltarea regiunilor de învățare, conceptul de *clustere sectoriale / geografice* merită o atenție specială. Aceste clustere reprezintă rodul conceptua-

lizării rețelei care facilitează tranzacțiile, cooperarea și învățarea într-o lume nesigură. Ele sunt organizații de învățare, instrumente non-piață prin care firmele caută să își coordoneze activitățile cu alte firme și instituții de cercetare (Cappelin, 2006).

Cele mai importante descoperiri creative de obicei apar în cadrul echipelor cooperative și cercurilor creative de învățare. Studiile empirice arată că „firmele sunt rareori capabile să inoveze singure” (Sawyer, 2006). Într-o lume globalizată în care capitalul și oamenii se mișcă liber, doar capitalul social rămâne cu necesitate legat de anumite locații. În esență, „economia de învățare” se caracterizează pe de o parte prin mobilitatea informațiilor și a cunoștințelor, iar pe de altă parte prin caracterul local al capitalului social (Cappelin, 2006).

Din această perspectivă, conceptul regiunii de învățare este legat de un alt concept de bază ale dezvoltării regionale, *dezvoltarea durabilă*. Conceptul de dezvoltare durabilă (sustenabilă) este definit într-un raport al Comisiei Mondiale pentru Mediu și Dezvoltare al ONU ca o dezvoltare care „satisface necesitățile prezentului fără a compromite posibilitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile necesități” (Mureșan et al., 2002). Conceptul este fundamentat pe corelația dintre trei dimensiuni de bază ale dezvoltării: bunăstarea economică, stabilitatea socială și protecția mediului. (Bodó, 2003: 83)

Având în vedere caracteristicile și evoluțiile menționate, *regiunea de învățare* poate fi interpretată așadar ca un concept esențialmente *normativ*, prin care se pot defini o serie de dimensiuni și indicatori care pot deveni deosebit de utili în identificarea nevoilor de dezvoltare regională. Comunitatea de învățare semnifică direcția în care o regiune *ar fi de dorit să se dezvolte* pentru a fi în măsură să răspundă mai eficient la cerințele tranziției la o „economie creativă” sau „economie a învățării”.

În cele ce urmează, vom încerca să evidențiem trei seturi de constelații conceptuale normative aflate în strânsă legătură cu definiția regiunii de învățare, pe care le considerăm ca având importanță maximă

în contextul socio-educational actual. Primul set conceptual se referă la gradul de integrare între *învățare, cercetare și inovare*; cel de-al doilea derivă din relația reciprocă dintre *regiune, educație și identitate*; iar ce cel de-al treilea are în vedere necesitatea dezvoltării unei comunități *educaționale incluzive*.

Corelația dintre învățare, cercetare și inovare socială

Necesitatea de a lega învățarea, cercetarea și practica social-politică derivă, în primul rând, din natura schimbărilor intervenite în mediul social mai larg. Pentru a cita o formulare inspirată a unui lider academic britanic, „suntem toți cercetători acum [...] Învățarea și cercetarea sunt din ce în ce mai intim legate [...] Într-o societate a cunoașterii toți studenții – și cu siguranță toți absolvenții – trebuie să fie cercetători. Nu numai că sunt implicați în producerea de cunoștințe; ei trebuie să fie, de asemenea, educați pentru a face față riscurilor și incertitudinilor generate de progresul științei” (Scott, 2002:13).

O analiză fie și sumară a producției științifice contemporane arată o creștere constantă a ponderii și influenței abordărilor interdisciplinare și a analizelor centrate pe factorul regional. În actualul context social-politic crește din ce în ce mai mult nevoia ca actorii de la nivel local, regional și național să fie implicați atât în definirea problemelor cât și în elaborarea soluțiilor. Astfel se poate explica și interesul crescând al factorilor de decizie pentru valorificarea rezultatelor cercetării. Obiectivul principal este identificarea unor modalități cât mai eficiente de acțiune și intervenție socială, care să fie fundamentate pe strategii și programe coerente de politici publice.

Ideea de a lega activitatea didactică cu cercetarea științifică a devenit în ultimele trei decenii un subiect foarte mult dezbătut în literatura de specialitate. Comisia Boyer (1999), înființată pentru a formula recomandări pentru dezvoltarea educației universitare, a propus ca „învățarea bazată pe cercetare” să devină o practică standard în cadrul învățământului

tului superior. Din această perspectivă, raportul comisiei a criticat învățarea predominant pasivă din universități, separarea artificială a predării și cercetării, precum și lipsa legăturilor intra-instituționale dintre studenți și cercetători, fenomene ce caracterizau mai ales primul ciclu de studii universitare (Jenkins, 2002).

O problemă des întâlnită în mediul universitar contemporan se referă la faptul că în timp ce marea majoritate a studenților sunt destul de familiarizați cu metodologiile specifice la nivel teoretic, mulți consideră totuși că le este mai greu să aplice aceste cunoștințe în practica cercetării sociale. Principala explicație a acestui fenomen rezidă probabil în faptul că studenții au prea puține oportunități de a proiecta și implementa propriile lor proiecte de cercetare. Pentru a depăși această situație, este nevoie de imersia continuă a studenților în cercetare. În acest context, prezentarea și discutarea în clasă a unor studii de caz și elaborarea de către studenți a unor microproiecte cu orientare practică pot deveni metode eficiente pentru a pregăti studenții să se familiarizeze cu activitățile de cercetare centrate pe abordări interdisciplinare și regionale. Obiectivul principal al integrării cercetării în activitatea didactică este de a oferi viitorilor specialiști instrumente pentru a putea conecta în mod eficient teoria, cercetarea și practica socială: capacitatea de a analiza și de a interpreta situații sociale complexe, de a defini problemele sociale și identifica soluții; de a elabora proiecte de acțiune/intervenție socială ; de a gândi în termeni științifici ceea ce privește alternativele de politică publică și de a evalua aceste alternative, etc.

Din perspectiva menționată, *învățarea centrată pe problemă* reprezintă o strategie educațională adecvată pentru a dota studenții nu numai cu reperi teoretice solide și cunoștințe empirice relevante, dar și cu capacitatea de a proiecta și implementa strategii de cercetare și intervenție socială fundamentate pe utilizarea metodelor științifice de colectare, analiză și interpretare a datelor. Metodologia de predare centrată pe problemă poate fi pusă în aplicare cu ajutorul unei varietăți de tehnici de predare, instrumente și resurse, dintre care menționăm:

- a. *Selectarea problemelor sociale* reprezintă un instrument care poate influența într-o mare măsură aplicarea cu succes a metodelor de predare centrate pe probleme. Procesul de selecție a problemelor poate oferi oportunități de a dezbate aspecte complexe și contradictorii legate de evoluțiile contemporane: localizare-globalizare; regionalism-integrare; omogenizare-diversificare etc. Problemele pot fi reformulate ca întrebări de cercetare referitoare, spre exemplu, la modul de a depăși diferențele în nivelul de dezvoltare economică, de a rezolva lipsa armonizării legislației, sau de a se raporta la diferențele culturale.
- b. *Discutarea semnificațiilor conceptelor cheie* din perspectiva nevoilor dezvoltării regionale are menirea de a dezvolta gândirea critică a studenților și de a spori capacitatea acestora de a utiliza conceptele într-un mod creativ, ținând cont de posibilitatea revizuirii și redefinirii conceptelor, pentru a le adapta la cerințele teoretice și practice derivabile din contextul social aflat în continuă transformare.
- c. *Analiza situațiilor ipotetice* legate de problemele de dezvoltare regională poate fi de asemenea o metodă foarte utilă pentru a aduce mai aproape conceptele teoretice de practica socială. În acest sens, obiectivul de bază se referă la construirea și definirea conceptuală a unor contexte ipotetice relevante, care să permită studenților să beneficieze cât mai mult posibil de pe urma dezbaterii.

Ideea de bază din spatele conceptului de învățare centrată pe problemă este de a înlocui recepția pasivă a cunoștințelor (prin audiția cursurilor și memorarea ulterioară a materialului), cu accentul pe metode active: *formularea problemelor* (de către profesor sau de către studenți) *selectarea problemelor* (împreună de către profesor și studenți) și *rezolvarea problemelor* (prin activitate de grup urmată de o dezbatere, discutarea unor rapoarte de cercetare și studii de caz, proiecte realizate de studenți etc.). Abilitățile transferabile astfel dezvoltate vor include capacitatea de a analiza și interpreta contexte sociale complexe, contradictorii și aflate în rapidă schimbare.

În acest sens, învățarea centrată pe probleme apare ca fiind organic legată de alte două concepte fundamentale ale învățării inovatoare, și anume, *învățarea prin descoperire și învățarea participativă*. În scopul de a atinge rezultatul dorit este necesară abandonarea liniilor formale de demarcare între cursuri și seminarii. Orele pot fi concepute ca un fel de ateliere de lucru, bazate pe o interacțiune permanentă între studenți și profesori. În principiu, prelegerile sunt menite să ofere o perspectivă generală a conceptelor fundamentale și a cadrului pentru înțelegere și interpretare, în timp ce seminariile servesc oferirea de oportunități pentru a aprofunda și a discuta problemele prezentate în prelegeri. În practică însă, este de recomandat ca distincția dintre cele două forme de organizare să nu se aplice rigid. Metodele interactive pot fi adesea aplicate în intervalul de timp alocat „cursurilor”, în timp ce rolul de ghid al profesorului poate avea un rol însemnat și pe parcursul seminariilor.

Pregătirea studenților pentru activitățile lor profesional-creative viitoare necesită modalități de instruire bine gândite și armonizate. Cel mai important aspect din această perspectivă se referă la cerința asigurării orientării practice a instruirii, mai precis, integrarea organică a cunoștințelor teoretice, a abilităților de planificator, organizator și evaluator precum și a competențelor de intervenție socială eficientă, toate bazate pe competențe de cercetare. O modalitate eficientă de dezvoltare a unor asemenea aptitudini profesionale poate fi implicarea studenților în analiza și evaluarea rețelei instituționale la nivel local sau regional.

Prin participarea lor în procesul de elaborare al unor proiecte, programe și acțiuni de intervenție, studenții vor însuși metode și tehnici fundamentale specifice profesiei pentru care se pregătesc și își vor dezvolta capacitatea de analiză critică, din perspectiva înnoirii serviciilor, procedurilor, cadrului juridic și organizațional existent. Practica de teren a studenților, dezvoltarea interacțiunii student–beneficiar și student–specialist în cadrul activităților profesionale de la locațiile de

practică pot contribui eficient și la dezvoltarea abilităților practice profesionale ale studenților. Punctul de plecare necesar pentru reușita acestor eforturi este însușirea criteriilor de profesionalism și a modalităților de comunicare și dialog cu beneficiarii de servicii, precum și cu alți actori sociali.

Regionalitate, identitate și educație

Modelul regiunii de învățare presupune o abordare bazată pe cooperare, care poate fi mai ușor realizată la nivel local. Aceasta presupune descentralizarea procesului decizional, dat fiind că participanții la procesul de inovare trebuie să împărtășească obiective și modele mentale comune, au nevoie de încredere și loialitate reciprocă (Cappellin, 2006). Barierele care împiedică procesele de creștere auto-susținută apar cel mai frecvent din cauza deficiențelor în rețeaua instituțională (Vázquez-Barquero, 2002:11).

O problemă majoră a dezvoltării regionale este ceea ce se poate numi caracterul „asimetric” al anumitor regiuni. În ciuda apropierii geografice, cultura regională comună, valorile și memoria legăturilor etnice și familiale trecute, decalaje de dezvoltare economică și linii de diviziune politică continuă să supraviețuiască într-o anumită măsură, împiedicând utilizarea deplină a resurselor ce rezidă în gândirea și cooperarea regională. În scopul de a optimiza procesele de dezvoltare, actorii regionali și locali ar trebui, prin urmare, să ia în considerare în mai mare măsură faptul că procesele de dezvoltare au rădăcini instituționale și culturale profunde (North, 1991).

Dintr-o atare perspectivă, conceptul de *microregiune de dezvoltare* prezintă o importanță deosebită. Microregiunile sunt unități regionale mai mici decât județul, ce se formează în jurul unor centre de atracție micro-regionale (de obicei orașe sau localități rurale mai importante) și se bazează pe proximitatea geografică, legăturile tradiționale, diviziunea muncii și intercondiționarea economico-socială dintre localitățile

ce intră în componența lor. Microregiunea poate fi definită ca o unitate de planificare și dezvoltare a teritoriului în care se desfășoară majoritatea relațiilor economice, de piață, comerț, infrastructură și aprovizionare, precum și relațiile publice și procesele spațiale legate de satisfacerea nevoilor zilnice ale majorității populației (Csatári, 2002: 148).

Oportunitățile de dezvoltare ale micro-regiunilor pot fi limitate de o serie de factori economico-sociali: situația socială dezavantajată a populației, îmbătrânirea demografică avansată, nivelul redus de școlaritate al populației de vârstă activă, antreprenorialul slab, rivalitățile și relațiile disfuncționale dintre conducerile localităților, lipsa expertizei necesare pentru elaborarea și implementarea proiectelor de dezvoltare. Desigur, educația și formarea profesională nu pot substitui singure lipsa fondurilor financiare necesare. Cu toate acestea, fără dezvoltarea strategică a resurselor umane, alocarea resurselor financiare în regiunile defavorizate nu poate duce la rezultatele scontate.

Microregiunile nu sunt rezultatul unei diviziuni administrative, dar sunt importante atât pentru stabilirea priorităților de dezvoltare regională, cât și în determinarea consecințelor și implicațiilor economice și sociale ale programelor de dezvoltare. Din punct de vedere al structurii organizaționale, microregiunile pot avea la bază asociații voluntare ale autorităților publice locale sau pot funcționa ca microregiuni statistice menite să atragă finanțări pentru proiecte de dezvoltare locale.

În România consiliile locale se pot constitui, eventual împreună cu consiliul județean, în microregiuni de dezvoltare sub forma juridică a unor asociații sau fundații, conform Legii 246/2005 (CDEP, 2005). Dezavantajul major constă însă în faptul că „microregiunile” astfel constituite nu pot beneficia în mod direct de programele naționale de dezvoltare regională, fiind nevoite să apeleze în acest scop la rolul de intermediar al consiliilor județene care fac parte din regiunea de dezvoltare. Ele totuși pot atrage fonduri europene sau alte finanțări prin participări la competiții de proiecte, și pot acorda consultanță și sprijin colectivităților locale în acest domeniu (Bodó, 2003:68).

Evidențiind importanța legăturilor locale și micro-regionale, trebuie să fim totodată conștienți de faptul că există o interacțiune a caracteristicilor de dezvoltare locală și regională cu procesele legate de europenizare, internaționalizare, euro-regionalizare, globalizare, precum și cu transformările la nivel național. Aceste transformări produc efecte destul de variate în toate domeniile: educație, cercetare, economie, decizie politică, administrație, organizații non-profit, comunitățile locale, relații umane și familiale.

Schimbările care au loc la diferite niveluri ale continuumului global/local și în diferite domenii ale vieții sociale nu sunt cu necesitate convergente și complementare. Același fenomen poate produce efecte contradictorii în diferite sectoare ale vieții. Iată, de ce, pentru a atinge obiectivele propuse, dezvoltarea locală și regională ar trebui să se bazeze pe activitatea coordonată a experților și a factorilor de decizie. Doar prin asemenea rețele cooperative se pot maximiza efectele pozitive ale măsurilor propuse, luând în considerare interconținerea complexă dintre procesele economice, sociale, politice, culturale și educaționale.

Pentru a construi relații de colaborare viabile, actorii sociali implicați în cooperarea regională ar trebui să cunoască profilul cultural al regiunilor și al comunităților lor constitutive locale, și să conștientizeze legătura puternică dintre identitatea culturală a unei persoane și capacitatea sa de a-și promova interesele. Problema principală care se pune este modul în care cooperarea regională poate contribui la depășirea inegalității și discriminării generate de percepția diferențelor culturale și la transformarea diversității culturale dintr-un obstacol într-un instrument de dezvoltare regională. Este un fapt bine cunoscut faptul că în multe regiuni trăiesc mai mult de o comunitate etnică sau religioasă, iar relația dintre ele nu este întotdeauna non-problematică. Între factorii perturbatori se numără, între altele, noutatea relativă a „problematicii regionale” pentru conștiința publică, lipsa de cunoștințe specifice și predominanța stereotipurilor, precum și utilizarea

necorespunzătoare a ideii de dezvoltare regională de către politicieni și de către mass-media.

Conceptul cheie pe care trebuie să-l avem în vedere aici este cel al *identității comunitare*, considerată în diversele sale ipostaze (comunitate regională, etnică, națională, cetățenie națională, locală, europeană), interpretată în raport cu transformările majore contemporane în curs de desfășurare (regionalizare, globalizare, europenizare, progres tehnico-comunicațional etc.). În Europa Centrală și de Est, noul context social și politic de după 1989 a creat condiții noi, mult mai favorabile pentru dialogul și cooperarea inter-culturală. Este însă necesar ca și populația, și chiar educatorii să fie educați pentru a fi în măsură să utilizeze aceste oportunități.

Astfel, un domeniu important de interes – strâns legat de cele discutate până acum – se referă la posibilitatea de păstrare, exprimare și reproducere ale *identității culturale* în cadrul sistemului educațional. Educația într-o comunitate de învățare se bazează pe o abordare complexă a diferențelor individuale dintre elevi sau studenți (fie ele de natură socială, culturală, sau biologică), în vederea maximizării efectelor pozitive ale pluralității culturale. Crearea unui mediu educațional favorabil presupune ca toate persoanele implicate în procesul educativ să acționeze într-un spirit de cooperare pentru cunoașterea și recunoașterea valorii pe care diversitatea o reprezintă (Torgyik, 2004).

Scopul educației autentice nu poate fi ascunderea individualității, asimilarea, contopirea într-o comunitate uniformă, uitarea tradițiilor, culturii, religiei proprii. Dimpotrivă, succesul actului educațional presupune perpetuarea vizibilității diversității, asigurarea unor oportunități depline pentru păstrarea diversității identitare (Szira, 2005). În acest sens *învățarea pe tot parcursul vieții* (Life Long Learning) poate oferi numeroase oportunități și din perspectiva amorsării preconcepțiilor, prejudecăților, percepțiilor simplificatoare și distorsionate legate de alteritatea culturală. O cerință importantă în cadrul acestui proces este necesitatea de a crea situații, ocazii educaționale în care persoanele

implicate – elevi sau profesori – care au identități diferite, să aibă ocazia de a se întâlni și a se cunoaște reciproc (McLean, 2008).

O problemă majoră la care trebuie să găsească răspuns educatorii este modul în care să integreze diversitatea de gândire și percepții existente în societate, inclusiv în colectivul de studenți sau elevi, într-o nouă unitate, superioară, bazată pe o viziunii teoretică și metodologică comună. Este necesară identificarea cadrului optim pentru a putea discuta puncte de vedere divergente, atât în termeni de similitudine cât și de diferență. Membrii în devenire ai elitelor sociale au nevoie să înțeleagă mai bine rădăcinile percepțiilor lor diverse sau contradictorii, să conștientizeze semnificația socială atât a propriei lor viziuni cât și a punctelor de vedere divergente. Numai astfel ei vor putea fi în măsură să depășească obstacolele și să identifice soluții viabile de a acționa împreună în mod eficient.

Incluziunea educațională și comunitatea educațională incluzivă

„În toate societățile caracterizate prin inegalitate socială ridicată, guvernele trebuie să asigure nu doar valorile minime mereu în creștere ale veniturilor, bunurilor și serviciilor, ci și valorile minime tot mai ameliorate ale stimei de sine, șanselor de mobilitate socială și ale accesului la procesul de luare a deciziilor” (Miller et al., 1967:17).

„Incluziunea și participarea activă sunt indispensabile pentru păstrarea demnității umane și afirmarea drepturilor omului” (Declarația de la Salamanca, 1994). În acest sens, reuniunea ONU de la Copenhaga din 1995 a luat poziție împotriva excluziunii sociale, susținând promovarea incluziunii prin crearea unei societăți a siguranței și dreptății sociale, bazată pe consolidarea și protecția drepturilor omului, afirmarea principiilor non-discriminării, egalității de șanse, toleranței și solidarității, precum și participarea la viața socială a membrilor grupurilor vulnerabile (Ferge, 2000: 131).

Un pas important înainte pe calea instituționalizării conceptului de incluziune socială a avut loc la mijlocul anilor nouăzeci (European Commission, 1996), când principiul asigurării *egalității de șanse* a devenit un obiectiv central al politicilor publice europene. Recomandarea nr. 1355 a Consiliului Europei evidențiază caracterul multidimensional și procesualitatea excluziunii sociale. Excluziunea este definită în acest document ca „nivelul necorespunzător al accesului, accesul inechitabil sau lipsa accesului la viața socială, economică și culturală. Excluziunea poate avea grade diferite, de la izolarea socială până la eliminarea completă din viața societății” (Council of Europe, 1998).

Ca urmare a modificării Tratatului Uniunii Europene, politica socială și politica ocupațională au devenit componente ale politicilor publice la nivel unional. În anul 2000 Comisia Europeană a adoptat Raportul privind Europa fără bariere (European Commission, 2000), iar în același an Consiliul European a emis o directivă obligatorie pentru statele membre cu privire la asigurarea egalității de șanse a persoanelor cu dizabilități. Planul de acțiune referitor la realizarea acestui obiectiv, care a fost adoptat în același an, a formulat sarcini concrete pentru perioada întregului deceniu 2001–2010 (Council of the European Union, 2003).

Cel mai recent document în acest sens, Strategia Europeană privind Dizabilitatea pentru perioada 2010–2020, a fost adoptată de Comisia Europeană în data de 17 noiembrie 2010. (European Commission 2010). Strategia menționează opt domenii principale de intervenție: accesibilitatea, participarea, egalitate de șanse, ocuparea, educația și formarea profesională, protecția socială, sănătatea și intervenția socială. Aceste domenii au fost selectate pe baza gradului în care ele pot contribui la realizarea obiectivelor cuprinse în Strategie și în Convenția ONU privind drepturile persoanelor cu dizabilități.

Ca urmare a schimbărilor intervenite, conceptul de *incluziune socială* (social inclusion), care inițial a apărut în cadrul sociologiei iar apoi în concepțiile de politică socială ca o noțiune exprimând lipsa

excluderii sociale (Ferge, 2002), a devenit o componentă a agendelor de politică publică, concomitent cu conceptul de politică educațională (Schiffer, 2008:45). Această transformare s-a desfășurat mai cu seamă sub impulsul Procesului de la Lisabona, care prin intermediul metodei de coordonare deschisă facilitează armonizarea politicilor ocupaționale, sociale și educaționale (Halász, 2004).

În același cadru interpretativ se integrează și conceptul de *excluziune educațională*, care se referă la lipsa parțială sau totală a accesului la serviciile educative. Șansele mai reduse de a accesa sistemul educațional și de a atinge performanțe ridicate la învățatură, determinate de statutul social dezavantajat, pot fi atât cauze, cât și efecte ale inegalității pe piața forței de muncă, ale oportunităților mai reduse de mobilitate socială și ale excluziunii sociale. Totodată, trebuie remarcat și faptul că excluderea educațională ocupă o poziție cheie în reproducerea excluziunii sociale, astfel, încât prin intervenție socială adecvată orientată spre asigurarea accesului la educație, există șanse reale să se întrerupă lanțul efectelor negative cauzatoare ale excluziunii sociale (Radó, 2001).

Noțiunea de incluziune a fost utilizată pentru prima oară în sensul amintit – ca un concept cheie subordonat principiului egalității de șanse și destinat să contribuie la maximizarea șanselor de integrare socială – de către promotorul canadian pentru drepturile persoanelor cu dizabilități Marsha Snyderman Forest și colaboratorii săi. În cartea lor, intitulată *Action for Inclusion*, publicată în 1989, autorii au formulat astfel scopurile educației inclusive: „Școlile bune vor deveni și mai bune dacă vor accepta toți copiii care trăiesc în apropierea școlii. Profesorii buni vor deveni și mai eficienți dacă vor atrage toți membrii clasei în învățarea activă, dacă vor stabili pentru fiecare elev sarcini individuale de învățare și vor oferi sprijin suplimentar în caz de nevoie. Dezvoltarea elevilor va fi stimulată dacă în mediul lor de învățare se vor regăsi și persoane având capacități diferite, dacă fiecare elev se va simți în siguranță, deoarece știe că poate apela la sprijin individualizat ori de câte ori va avea nevoie. Familiile vor fi fortificate de faptul că în școală

profesorii și elevii colaborează strâns pentru a forma o clasă care acționează în beneficiul fiecăruia.” (O’Brien–Forest, 1989, citat în Schiffer, 2008:47)

În această interpretare, procesul de incluziune nu se referă în primul rând la mutarea elevilor dezavantajați educațional din școlile speciale în școlile sau clasele *mainstream*, această mutare nefiind nici măcar necesară în toate cazurile. Incluziunea presupune în primul rând formarea unui nou tip de relații și modalități de comunicare între părinți, pedagogi și elevi/studenti. Din această perspectivă, Sebba (1996:2) definește astfel diferența fundamentală dintre integrare și incluziune: „în timp ce prin integrare se urmărește adaptarea deplină a elevilor sau grupurilor de elevi la structurile existente ale școlii, incluziunea presupune regândirea cadrului organizațional de implementare al planului de învățământ”, pentru a putea asigura condiții optime care să faciliteze progresul fiecărui elev.

Referindu-se la această necesară transformare, Ainscow (1995) subliniază că prin incluziune se realizează dezvoltarea generală a sistemului școlar. Școlile se vor organiza astfel încât să se poată asigura îndeplinirea nevoilor individuale ale fiecărui elev, inclusiv nevoile specifice ale elevilor cu dizabilități. În interpretarea lui Hall (1992) conceptul de incluziune are în vedere, dincolo de preocuparea specială și atenția acordată dezvoltării individuale a fiecărui elev, acceptarea din punct de vedere social al elevului dezavantajat în colectivul de copii și adulți ai instituției școlare, realizându-se astfel un important pas înainte în combaterea discriminării. Școala devine astfel mult mai eficientă pentru toți, deoarece, așa cum remarcă Hegarty (1993), caracterul inclusiv al școlii este conferit de programele educaționale pe care le oferă, nivelul de pregătire al educatorilor, precum și de existența unor condiții materiale, organizaționale și umane adecvate.

La o astfel de strategie a incluziunii se referă Susan Tetler prin apelul ei „de a crea școli flexibile”. Scopul școlilor inclusive, spre deosebire de școlile „integratoare” nu se referă doar la adaptarea ele-

vului la cerințele normative și valorile deja constituite ale clasei de elevi, ci dincolo de aceasta, are în vedere formarea unei *culturi școlare inclusive*. „Punctul de la care trebuie să pornim este că toți elevii aparțin comunității locale de învățare, și de aceea, eforturile trebuie îndreptate spre formarea unei culturi care să nu excludă vreun copil din comunitate. Această responsabilitate ne revine nouă tuturor și presupune regândirea structurii școlii, inclusiv reformularea planului de învățământ, redefinirea metodelor de predare-învățare, a cadrului organizațional, a programelor de perfecționare etc. (Tetler, 2006:36).

Științele sociale și educaționale contemporane consideră incluziunea ca fiind obiectivul central al acțiunii sociale optimizatoare. Cu toate acestea, nu s-a putut ajunge deocamdată la un consens în ceea ce privește căile cele mai potrivite prin care ne putem apropia de acest obiectiv. Viziunile cu privire la modalitățile concrete de acțiune în scopul incluziunii se caracterizează încă prin ambiguitate semantică și fundamente conceptuale insuficient clarificate. Acest fapt se explică între altele și prin caracterul eterogen al grupurilor țintă și al varietății mari de situații concrete, ceea ce îngreunează stabilirea unor repere teoretice și metodologice clare necesare pentru elaborarea unor concepții coerente de politică publică. Valorificarea rezultatelor cercetării sociale în acest scop necesită adoptarea unei atitudini critice selective și a unor perspective complexe, multidimensionale de analiză comparativă (Wright, 2010).

Soluțiile avansate până acum pentru facilitarea incluziunii, bazate pe necesitatea afirmării depline a drepturilor omului, au reprezentat fără îndoială pași însemnați înainte în asigurarea accesului echitabil la serviciile educaționale, atenuând segregarea spațială și socială a elevilor confrunțați cu situații socio-familiale defavorizate. În același timp, se poate constata însă că pe parcursul realizării reformei educaționale accentul s-a pus întrucâtva unilateral pe „plantarea”, mutarea fizică a elevului în mediul școlar considerat „normal”, în loc de eforturile pentru formarea unui mediu social de suport, care să poată sprijini

eficient incluziunea elevului, atât în interiorul școlii cât și în afara ei. „Normalizarea” și „eliminarea dezavantajelor” au fost adeseori considerate în practica educațională ca fiind sinonime cu asimilarea culturală. Elevilor cu nevoi specifice li se cerea un efort de adaptare unilaterală care putea conduce la pierderea valorilor cultural-comunitare specifice alterității lor (spre exemplu al limbajului mimico-gestual și a valorilor comunitare specifice culturii surzilor ori al specificului cultural al comunităților de romi).

Noile abordări din domeniul educației care se bazează pe idea varietății culturale și diversității nevoilor individuale de învățare recunosc valoarea contribuției fiecărui participant cheie la succesul învățării și consideră practica educațională ca fiind rodul eforturilor conjugate ale tuturor participanților. Pe o asemenea bază se poate constitui o comunitate educațională care să valorifice, dincolo de instrumentarul pedagogic, și oportunitățile legate de mediul și contextual social. Astfel se oferă o șansă suplimentară pentru atragerea în activitatea educațională a tuturor actorilor sociali interesați, în vederea eliminării factorilor care ar putea afecta reușita atingerii obiectivelor educaționale (Laluvein 2010). În acest scop o însemnătate deosebită revine utilizării eficiente a interacțiunilor dintre dimensiunile cognitive, emoționale și sociale ale procesului educațional. Un rol deosebit revine învățării sociale și afective (Social and Emotional Learning – SEL), care poate fi definit ca un proces de educare și socializare orientat spre dezvoltarea personalității, ale competențelor de relaționare și rezolvare de probleme. Acest proces se realizează deopotrivă în contexte formale și informale, iar eficiența lui este influențată de interacțiunea unor factori individuali, contextuali și culturali. Dincolo de abordarea centrată pe dezvoltarea personalității, SEL pune un accent deosebit pe formarea unui mediu educațional favorabil, utilizând în acest sens îndeosebi resursele sociale și emoționale ale spațiului educațional (Reicher, 2010).

Studiind literatura internațională de specialitate cu privire la incluziune, nu putem ignora numeroasele semnale conform cărora după

trecerea perioadei inițiale de entuziasm tot mai multe manifestări de „confuzie, frustrare, vinovăție și epuizare” au apărut în rândul specialiștilor de suport și pedagogilor chemați să implementeze reforma educațională, chiar și în țările occidentale cele mai avansate în domeniu. Bourke (2010) explică acest fenomen prin faptul că introducerea noilor politici nu a fost pregătită în mod corespunzător prin analiza critică a principalelor presupoziii teoretice – legate îndeosebi de noțiunile de dizabilitate, incluziune, marginalitate și diferență socio-culturală – care au stat la baza programului de transformări, iar specialiștii mențiți să aplice noul sistem nu au beneficiat nici de timp suficient, nici de sprijin financiar adecvat în acest scop. Pentru depășirea acestei situații ar fi nevoie de o evaluare pertinentă a reformelor care s-au efectuat până în prezent, raportarea lor la obiectivele inițiale ale incluziunii și verificarea gradului de eficiență în realizarea obiectivelor.

Concluzii

Așa cum se poate observa chiar și dintr-o scurtă trecere în revistă a principalelor sale implicații de natură cognitivă sau practic-aplicativă, conceptul de regiune de învățare are un potențial important de dezvoltare locală și regională. Pentru a se putea utiliza însă pe deplin acest potențial, este esențial să identificăm soluțiile potrivite pentru a aduce actorii politicii publice mai aproape unul de altul, pentru implicarea acestora în serviciul a cel puțin trei obiective interconectate fundamentale pe care am încercat să le evidențiem mai înainte: dezvoltarea economică bazată pe cunoaștere și inovare; construirea unei comunități trans-culturale; și asigurarea educației inclusive, de înaltă calitate pentru toți elevii/studentii.

În vederea realizării acestor obiective, este nevoie ca dorința și motivația de a coopera a autorităților publice locale să fie stimulată prin programe integrate de formare și dezvoltare. Trebuie să crească rolul ONG-urilor în dezvoltarea regiunilor și să se consolideze relațiile

dintre autorități, mediul universitar, sectorul de afaceri și societatea civilă, cea ce se poate realiza cel mai eficient prin programe comune de formare și proiecte de cooperare. În realizarea unei colaborări cât mai eficiente, este nevoie de parteneriate bine încheiate și funcționale între toți actorii sociali implicați.

Pentru a avea succes în promovarea în mod eficient a acestor obiective, instituțiile publice ar trebui să aibă un rol central în organizarea clusterelor inovatoare, micro-regiunilor de dezvoltare și a altor forme de coaliții de învățare–cercetare–dezvoltare, promovarea circulației informației și integrarea eforturilor tuturor actorilor sociali interesați, atât din sectorul public, cât și din cel privat. În acest fel, ideea de regionalizare poate deveni, dincolo de elementele sale inevitabile ce țin mai degrabă de logica și retorica politică sau ideologică, un adevărat catalizator al proiectelor de dezvoltare pe termen lung, cu efecte și semnificații puternice de construcție și dezvoltare comunitară sustenabilă.

Referințe

1. Ainscow, M. (1995), *Special Needs through School Improvement; School Improvement through Special Needs*. In: Clark et al (eds.) *Toward Inclusive Schools?* Fulton – London.
2. Bills, D. B. (2004), *The Sociology of Education and Work*. Malden, Mass. [u.a.]: Blackwell, 2004.
3. Blau, J. (2010), *In Pursuit of Equality of Rights, Dignity for All, Deep Democracy, & Solidarities*. <http://www.sociologistswithoutborders.org/index.html>, accesat: 21.06. 2010.
4. Bodó, B. (2003), *Politica regională și dezvoltarea teritoriului* Timișoara: Fundația Diaspora.
5. Boekema, F., et al, eds. (2000), *Knowledge, Innovation and Economic Growth: The Theory and Practice of Learning Regions*. Cheltenham: Edward Elgar Publishers.
6. Bohrnstedt, G.W. (1969), *Observations on the measurement of change*. In: Borgetta E.F. (ed) *Sociological Methodology*. San Francisco: Ossey-Bass.

7. Bourdieu, P., Passeron, J. C. (1969), *Les héritiers*. Paris: Éditions de Minuit.
8. Bourke, P. (2010), Inclusive education reform in Queensland: implications for policy and practice. *International Journal of Inclusive Education* Mar 2010, Vol. 14 Issue 2, p.183–193.
9. Boyer Commission (1999), *Re-inventing Undergraduate Education: Boyer Commission on Educating Undergraduates in the Research University*. Stony Brook, NY: Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching.
10. Cappellin, R. (2006), *Regional Governance in the Knowledge Economy: policy strategies and policy-making models*. Eurodite Project (FP 6, priority 7) Regional Trajectories to the Knowledge Economy: a Dynamic Model, 03-2006.
11. Castells, M. (2004), *The Network Society: A Cross-Cultural Perspective*. Cheltenham, UK; Northampton, MA: Edward Edgar.
12. Csátári, B. (2002), *A kistérségek a magyar területfejlesztés rendszerében* [Microregiunile în cadrul sistemului maghiar de dezvoltare teritorială] In: Radnóti Éva (ed.) *Regionális fejlődés Európában és Magyarországon. Stratégiai Füzetek 12*. Miniszterelnöki Hivatal Stratégiai Elemző Központ, [Caiete Strategice 12. Centrul de Analiză, Oficiul Primului Ministru] Budapesta.
13. CDEP (1998a), LEGE nr.151 din 15 iulie 1998 privind dezvoltarea regională în România. M.Of. nr. 265/16 iul. 1998. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=17411, accesat: 10.10.2016.
14. CDEP (1998b), OUG. nr.24 din 30 septembrie 1998 privind regimul zonelor defavorizate. M.Of. nr. 265/2.oct. 1998. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act?ida=18006 accesat: 12.10.2016.
15. CDEP (2005), Lege nr.246 din 18 iulie 2005 pentru aprobarea Ordonanței Guvernului nr. 26/2000 cu privire la asociații și fundații. M.Of. nr. 656/25 iul. 2005.
16. http://www.cdep.ro/pls/legis/legis_pck.http_act_text?id=65255, accesat: 14.10.2016.
17. Coleman, J. S. (1964), *Models of change and response uncertainty*. Prentice-Hall: Englewood Cliffs.
18. Council of Europe (1998), *Reccomendation 1355 Fighting social exclusion and strengthening social cohesion in Europe. Reply from the Committee of Ministers adopted at the 652nd meeting of the*

- Ministers' Deputies* (15 December 1998). <http://assembly.coe.int/Mainf.asp?link=/Documents/WorkingDocs/Doc98/EDOC8290.htm>, accesat: 23.06.2010.
19. Council of the European Union (2003), *Council Resolution of 5 May 2003 on equal opportunities for pupils and students with disabilities in education and training* (2003/C/134/04). <http://www.ozida.gov.tr/raporlar/uluslararasi/ab/ABmuktesehati/2003equalopportunitiespupilsandstudents.pdf>, accesat: 22.06.2010.
  20. Drucker, P. (1993), *Post-Capitalist Society*. New York: Harper Collins.
  21. European Commission (1996) Communication of the European Commission on equality of opportunity for people with disabilities.
  22. http://ec.europa.eu/employment_social/socprot/disable/com406/index_en.htm, accesat 10.01.2009.
  23. European Commission (2000), *Towards a barrier-free Europe for People with Disabilities*. Communication from the Commission adopted on 12 May 2000. COM(2000)284 final.
  24. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A52000DC0284>, accesat 09.10.2016.
  25. European Commission (2010), *European Disability Strategy 2010–2020. A Renewed Commitment to a Barrier-Free Europe for Disabled Persons* COM(2010) 636 final.
  26. <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:em0047>, accesat: 09.10.2016.
  27. Ferge, Zs. (2000), *Elszabaduló egyenlőtlenségek* [Inegalități scăpate de sub control] Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest.
  28. Ferge, Zs. (2002), *Kétébességű Magyarország* [Ungaria în două viteze].
  29. <http://www.szmm.gov.hu/download.php?ctag=download&docID=118...0>, accesat: 22.06.2010.
  30. Florida, R. (2002), *The rise of the creative class and how it's transforming work, life, community and everyday life*. New York: BasicBooks.
  31. Ghiolțean C., Balogh M., Hosu I., Dragoș D. (2001): *Dezvoltare regională și locală*. Cluj-Napoca: Civitas.
  32. Halász, G. (2004), *A sajátos nevelési igényű gyermekek oktatása: európai politikák és hazai kihívások* [Educația copiilor cu cerințe educaționale speciale: politici europene și riscuri de implementare internă] *Új Pedagógiai Szemle*, 2004/02.
  33. Hall, J. (1992), *Segregation by another name? Specian Children* 4. 20–23.

34. Hassink, R. (2004), *The Learning Region: A Policy Concept to Unlock Regional Economies from Path Dependency?* Paper prepared for the conference Regionalization of Innovation Policy – Options and Experiences, June 4th – 5th 2004 Berlin.
35. <http://www.diw.de/sixcms/detail.php/41724>, accesat: 28/03/2015.
36. Hegarty, S. (1993), Reviewing the Literature on Integration. *European Journal of Special Needs Education* 3. 194–200.
37. Jenkins, A., Breen, R., Lindsay, R. (2002), *Re-Shaping Teaching in Higher Education: Linking Teaching and Research*. London, Kogan Page and the Staff and Educational Development Association.
38. Kozma, T. ed. (2016), *Learning Regions in Hungary: from Theory to Reality* Brno: Tribun EU <http://www.mek.oszk.hu/16100/16145/16145.pdf>, accesat: 09.10.2016.
39. Lалуvein, J. (2010), School inclusion and the ‘community of practice’ *International Journal of Inclusive Education*, Feb 2010, Vol. 14 Issue 1, 35–48.
40. McLean, M. A. (2008), Teaching about disability: an ethical responsibility? *International Journal of Inclusive Education*, Sep-Nov 2008, Vol. 12 Issue 5/6, pp. 605–619.
41. MDRAP (2013), *Strategia națională pentru dezvoltare regională 2014–2020* (draft) Ministerul Dezvoltării Regionale, București. http://www.adrmuntenia.ro/documente/strategia-nationala-dezvoltare-regionala---iulie-2013_sndr2013.pdf.
42. MDRAP (2016) *Politica de dezvoltare regională – concepte*. Ministerul Dezvoltării Regionale, București. <http://www.mdrap.ro/dezvoltare-regionala/politica-de-dezvoltare-regionala>.
43. Miller, S. M., Rein, M., Roby, P., Gross, B. (1967), Poverty, Inequality and Conflict, *The Annals*, 373, September 1967, pp. 16–52.
44. Mureșan, M., Hosu, I., Săvulescu, Al. (2002), *Elaborarea strategiilor de dezvoltare durabilă la nivel local Cluj-Napoca: Civitas*
45. North, D. (1991), Institutions *The Journal of Economic Perspectives*, 5(1), pp. 97–112.
46. OECD (1997), *Regional Competitiveness and Skills*. OECD, Paris, 1997. 11.
47. OECD (2001), *Cities and Regions in the New Learning Economy*, 2001, Paris.

48. Radó, P. (2001), Esélyegyenlőség és iskolapolitika. [Egalitatea de șanse și politici]. *Új Pedagógiai Szemle*, 2001/01. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=2000-01-ei-Rado-Eselyegyenloseg>, accesat: 26.05.2009
49. Reicher, H. (2010), Building inclusive education on social and emotional learning: challenges and perspectives – a review *International Journal of Inclusive Education*, May 2010, Vol. 14 Issue 3, 213–246.
50. Sawyer, R. K. (2006), *Educating for Innovation*. Department of Education Washington University in St. Louis, 19 January 2006.
51. Schiffer, Cs. (2008), *Az inklúzió fogalmának értelmezései és azok ellentmondásai* [Conceptul de incluziune: interpretări și contradicții] In: Bánfalvy Csaba (ed.). *Az integrációs cunami: tanulmányok a fogyatékos emberek iskolai és társadalmi integrációjáról*. Budapest: ELTE BGGYFK – ELTE Eötvös Kiadó 2008 pp. 45- 63)
52. Scott, P. (2002), ‘High wire: We are all Researchers now. *Guardian Education*, January 28, 2002 ,13.
53. Sebba, J. (1996), *Developing Inclusive Schools*(manuscript of a lecture delivered in Budapest).
54. Szira, J. (2005), *Gondolatok az integráció nemzetközi gyakorlatáról* [Reflecții cu privire la practicile internaționale de integrare].
55. <http://www.oki.hu/oldal.php?tipus=cikk&kod=3I-Szira>, accesat: 20.01.2009.
56. Teichler, U. (2007), *Higher Education Systems*. Rotterdam: Sense Publishers.
57. Torgyik, J. (2004), Hatékony iskola: együttműködő iskola [Școala eficientă: școala cooperativă]. *Új Pedagógiai Szemle*, 4/2004, 26–38.
58. Tetler, S. (2007), Inkluzív osztályok: a tanítás és tanulás modelljei, dilemmák és kihívások [Clase inclusive: modele de învățare, dileme și riscuri]. *Iskolakultúra*, 16. 10. 2006, 36–42.
59. Vázquez-Barquero, A. (2002), *Endogenous Development: Networking, Innovation, Institutions and Cities*. New York: Routledge.
60. Vlăscianu, L. (2007), *Sociologie și modernitate – Tranziții spre modernitatea reflexivă*. Polirom: Iași, 144–149.
61. Wright, Kevin (2010), ‘Count us in’ – achieving inclusion in Scottish schools: an analysis of policy. *International Journal of Inclusive Education*; Mar 2010, Vol. 14 Issue 2, p153–164.

DEZVOLTAREA DURABILĂ – DIMENSIUNE A ECONOMIEI CONTEMPORANE

Confucius către ducele Ching:
*„Guvernarea bună constă
în a fi econom cu resursele”.*

În evoluția ei, viața economică a cunoscut diferite etape, marcate de imperativele timpului și spațiului în care s-a dezvoltat, de factorii care au susținut-o sau care i s-au împotrivit. Economia contemporană este constrânsă să evolueze sub presiunea sustenabilității, a durabilității, constrângere majoră în condițiile în care resursele tot mai puține trebuie să acopere nevoi tot mai mari.

Timpul – coordonată majoră/esențială a dezvoltării

Considerat implacabil de către unii, gestionabil de către alții, timpul a fost obiect de studiu pentru specialiști din domeniul științelor socio-umane (filosofi, antropologi, demografi, economiști), dar și pentru cei din domeniul științelor realiste (fizicieni, chimiști, biologi). Dimensiunea temporală a dezvoltării în general, a celei economice în special, se impune atenției specialiștilor, dat fiind impactul modului de gestionare a acestuia asupra eficienței economice. Cu precădere în domeniul economic opțiunea este pentru gestionarea timpului prin planificare cât mai riguroasă, în opoziție cu nevoia de adaptare la timpul implacabil.

Timp scurt vs. timp lung

Dezvoltarea economică presupune, ca de altfel orice altă activitate, planificare: a etapelor, a resurselor, a... Teoria economică tradițională

operează cu concepte preponderent deterministe, vizează evoluții fragmentare ale evoluției economice, durată lungă neavând valențele descoperite astăzi. Teoreticienii dezvoltării durabile favorizează planificarea pe termen lung în detrimentul celei pe termen scurt, conștientizând faptul că atât creșterea cât și prognoza și analiza creșterii economice presupun o durată lungă ce implică mai multe generații.

Unul dintre cei care a înțeles importanța esențială a „duratei lungi” a fost Fernand Braudel (1979), iar pentru spațiul românesc, chiar înaintea lui Braudel, marele istoric A. D. Xenopol.

F. Braudel este unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai Școlii Analelor, școală ce va revoluționa, de la începutul secolului XX, modul de abordare a istoriei, privilegiind istoria vieții cotidiene în raport cu istoria evenimentială și acordând economicului, istoriei economice, o importanță crescută în raport cu viața politică. În acest context Braudel apreciază că timpul scurt este caracteristic istoriei politice, evenimentiale, fiind „cea mai înșelătoare și mai capricioasă dintre durate”, spre deosebire de durată lungă care face posibilă „înregistrarea fenomenelor masive, a mulțimilor”, reluarea dialogului cu celelalte științe sociale, preocupate, și ele, de „construirea unor modele, de descoperirea unor continuități” (Braudel, 1984, pp.412–413). El distinge între: a) timpul geografic, timp al geo-istoriei, timp lung, timp antropologic, timpul locului; b) timpul social, timp al grupului, timp dominat de mișcările ritmate ale economiilor și ale societăților și c) timpul scurt, al întâmplării, al individualului, al biografiilor. Această clasificare și înțelegere a timpului i-a permis să urmărească în *Mediterrana și lumea mediteraneeană în epoca lui Filip al II-lea* atât succesiunea rapidă a evenimentelor, devenirea mai lentă a structurilor, respectiv derularea înceată a permanențelor (Braudel, 1985).

Atent la activitățile economice și sociale, Braudel a observat că o curbă a prețurilor, o progresie demografică, mișcarea salariilor, variația ratei dobânzii, studiul producției și circulația mărfurilor pot fi analizate și înțelese doar pe o perioadă lungă de timp. „Prima parte supune

discuției o istorie cvasi-imobilă, aceea a omului în raporturile sale cu mediul înconjurător... Deasupra acestei istorii împietrite se distinge o istorie lent ritmată pe care aş numi-o bucuros, dacă expresia n-ar fi fost abătută de la sensul său adevărat, o istorie socială, o istorie a grupurilor și a colectivităților... A treia parte, în sfârșit, cea a istoriei tradiționale..., nu a umanității, ci a umanului, istoria evenimentială... o agitație de suprafață – talazurile pe care marea le ridică prin frământarea lor intensă – o istorie cu oscilații scurte, rapide și nervoase” (Braudel, 1985, pp.41–42).

În *Teoria istoriei (1899, Principes fondamentaux de l'histoire)*, Xenopol semna și el însemnătatea duratei istorice în constituirea seriilor istorice, clasificându-le pe acestea în : serii mari, care încep și se termină înafara epocii studiate; serii mijlocii, cu debut anterior epocii și care se termină în epoca studiată sau cu debut în epocă și cu final ulterior epocii studiate; serii scurte, care încep și se termină în epoca respectivă (Xenopol, 1997, pp.308–309, 313). Sunt idei similare cu cele ale istoriei seriale (Pierre Chaunu, 1978), care exprimă „prospectiva, năzuința istoricului de a cuprinde în sistemul său explicativ durata întreagă” (Zub, 1995, p.XVIII-XIX)

În *Managementul structurilor multiculturale*, Geert Hofstede (1996) studiază influența culturii asupra mediului de muncă și a performanțelor economice. Ulterior studiului inițial, în care vizează cele patru dimensiuni: distanța față de putere, individualism versus colectivism, evitarea incertitudinii, masculinitate versus feminitate, Geert Hofstede adaugă încă două dimensiuni: orientarea pe termen lung versus orientarea pe termen scurt și indicele de toleranță (Hofstede, 2010, Culturi și organizații). Fără îndoială, autorul va fi simțit că studiul este incomplet fără aceste dimensiuni care veneau să întregescă perspectiva asupra descrierii și comparației între diferite țări. Cele două noi dimensiuni sunt rezultatul cercetărilor lui Michael Harris Bond, care a efectuat un studiu internațional suplimentar în rândul studenților, împreună cu profesori din China și a lui Michael Minkov (2010). Aceștia au introdus în cercetare și valori precum adevărul și virtutea, constatând că occidentalii

prețuiesc adevărul, în timp ce mentalitatea chinezească (conform principiilor confucianiste) valorează cu predilecție virtutea.

O serie de analize ale relației dintre indicele orientării pe termen lung și dezvoltarea economică relevă faptul că orientarea pe termen lung este asociată cu dezvoltarea economică. În tabelul de mai jos se poate observa că toți „Cei cinci dragoni” ai Asiei (*Japonia, Hong Kong, Taiwan, Coreea de Sud și Singapore*) care au prezentat o creștere economică impresionantă chiar după anul 1955, au obținut scoruri foarte mari la indicele „Orientare pe termen lung”. În cazul Chinei, revoluția culturală, controlul politic și situați demografică au temporizat pentru o perioadă creșterea economică, aceasta izbucnind în ultimul deceniu în ritmuri amețitoare.

Pot fi conturate principalele deosebiri între țările cu orientare pe termen scurt, respectiv cele cu orientare pe termen lung. Astfel, în timp ce primele manifestă respect pentru tradiții, obligații sociale și statut, cheltuiesc mult, economisesc puțin și deci și rata investițiilor este scăzută, așteaptă rezultate rapide și sunt preocupate de deținerea adevărului, cele din urmă își modernizează tradițiile, sunt chibzuite în utilizarea resurselor, au o rata mare de economisire și deci fonduri importante pentru investiții, perseverează pentru obținerea de rezultate pe termen lung și sunt preocupate de atingerea virtuții mai degrabă decât a adevărului (Hofstede și Hofstede, 2005, pp.210–212).

România înregistrează următoarele scoruri pe dimensiunile studiate de Hofstede: distanța față de putere, 90, individualism, 30, masculinitate, 42, evitarea incertitudinii, 90, orientare pe termen lung, 52, toleranță, 20.

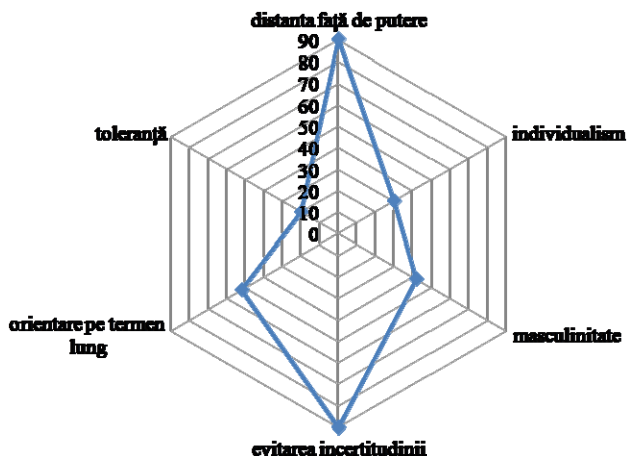
Dacă distanța față de putere și evitarea incertitudinii, prin scorurile foarte mari ne apropie de Rusia, ca de altfel și scorul mic al individualismului, masculinitatea și orientarea pe termen lung obțin scoruri medii, cel mai mic scor fiind obținut la variabila toleranță. Vorbind despre scorul de 52 înregistrat de România pe dimensiunea „orientare pe termen lung” ne apropie mai mult de țările asiatice decât de cele

europene (doar olandezii – ”chinezii Europei” cum sunt ei numiți pentru tenacitatea și perseverența recunoscute – au un scor apropiat de 44).

Tabel nr. 1: Punctajul primelor 20 de țări cu „orientare pe termen lung”

Ierarhie	Țara/ Regiunea	Punctaj LTO	Ierarhie	Țara/ Regiunea	Punctaj LTO
1.	China	118	11.	Bangladesh	40
2.	Hong Kong	96	12.	Suedia	33
3.	Taiwan	87	13.	Polonia	32
4.	Japonia	80	14.	Germania	31
5.	Coreea de Sud	75	15.	Australia	31
6.	Brazilia	65	16.	Noua Zeelandă	30
7.	India	61	17.	SUA	29
8.	Tailanda	56	18.	Marea Britanie	25
9.	Singapore	48	19.	Zimbabwe	25
10.	Olanda	44	20.	Canada	23

Sursa: Hofstede & Hofstede (2005)

Grafic nr. 1: Scorul obținut de România pe dimensiunile studiate de Geert Hofstede
(Sursa: Prelucrări proprii după Hofstede et al, 2010)

Sigur că e de mirare că țări precum Germania (în care s-a născut conceptul de dezvoltare durabilă) sau Franța (care, prin Fernand Braudel, a oferit teoretizarea conceptului de „durată lungă”) înregistrează scoruri mult mai mici pe această dimensiune. Posibilele explicații rezidă, pe de o parte, în construcția instrumentului de cercetare utilizat și în prelucrarea și interpretarea datelor cercetării, iar pe de altă parte, în multitudinea de factori care influențează o dimensiune culturală sau alta.

Opțiunea pentru durata lungă respectiv scurtă este determinată de educație, mentalitate, dar, cel mai adesea, de factorul politic. Astfel, guvernele, desfășurându-și activitatea pe o perioadă determinată, chiar dacă propun și strategii pe termen lung, sunt de fapt preocupate de obținerea unor rezultate pe termen scurt, respectiv pe perioada guvernării.

S-a demonstrat că dezvoltarea economică generează democrație, în timp ce democrația nu generează creștere economică (Granger, 1988), „amploarea deplină a acestui efect depinzând de localizarea națiunii în sistemul mondial. Dacă o națiune se muta din centru, la semiperiferie sau la periferie, efectul scade. Chiar și în periferie, cu toate acestea, efectul rămâne statistic și substanțial semnificativ. Astfel, în jurul lumii, dezvoltarea economică lucrează pentru a promova democrația (Burkhart, Lewis-Beck, 1994, p.909).

Timp de muncă vs. timp liber

Orice activitate presupune timp, iar acesta nu poate fi nici mărit, nici cumpărat, nici stocat. În plus, conform principiului Pareto, 80% din rezultatele obținute se datorează unui procent de doar 20% din efortul depus, restul de 80% din efort fiind responsabil de doar 20% din rezultate, ceea ce impune managementul timpului atât la nivel individual, cât și la nivelul organizațiilor, aceasta însemnând organizare, prioritizare și planificare.

De altfel, P. Drucker susținea că „prima treaptă spre eficiența în conducere este eficiența folosirii reale a timpului iar organizarea sistematică a timpului este următoarea treaptă (Drucker, 1994, p. 55).

Timpul de muncă a evoluat în sensul reducerii acestuia, dublat cel mai adesea, de intensificarea muncii, respectiv de creșterea productivității acesteia sub impactul dezvoltării tehnicii și tehnologiei, a emancipării oamenilor și a presiunilor sindicale. Așa se face că de la ziua de muncă egală cu o zi lumină s-a trecut la ziua de muncă de 14–16 ore, apoi 12 ore, 10 ore, respectiv 8 ore și de la săptămâna de 7 zile, la cea de 6 zile, apoi la 5 zile. Timpul de muncă diferă astăzi și în funcție de obiectul activității. Astfel, în agricultură și în general în activitățile sezoniere, timpul de muncă e mai lung și mai intens în perioadele de vârf ale activității, în timp ce în activitățile industriale timpul de muncă e stabilit printr-un program, de regulă de 8 ore zilnic (Hopkins, 1982). Chiar și în aceste activități însă, se profilează tot mai mult imaginea muncii cu program flexibil, mult mai eficient sub aspectul costurilor și al utilizării forței de muncă și capitalului fix, „costul efectiv al unei activități este proporțional cu durata sa” (Pettinger, 2000, 127–129).

În aceste condiții, crește proporțional timpul liber al indivizilor, timp privat care, aparent, n-ar trebui să se intersecteze cu obiectivele organizației de muncă. În realitate, timpul liber și modul de petrecere a acestuia influențează sănătatea fizică și psihică a lucrătorilor, deci, implicit, calitatea și productivitatea muncii. În aceste condiții, organizațiile se implică în organizarea tipului liber al angajaților, le oferă acestora posibilități de creștere a calității petrecerii timpului liber pentru a se asigura că aceștia vor face față sarcinilor și atingerii obiectivelor organizației. O importantă provocare pentru societatea contemporană, deopotrivă pentru angajați și pentru angajatori, o reprezintă armonizarea vieții profesionale cu viața personală, de familie, în condițiile în care se constată invadarea acesteia din urmă de sarcinile de muncă ce se prelungesc dincolo de spațiul muncii, în spațiul privat, familial (Schrenk, 2010).

În opinia lui Bogathy, timpul de muncă ar trebui să exprime un echilibru între exigențele sarcinii și posibilitățile de executare a acesteia de către o persoană (Bogathy, 2004). Orice dezechilibru în cadrul acestui

raport produce însemnate neajunsuri. Dacă personalul este presat de tip, există riscul de reducere a calității, de producere de rebuturi sau chiar accidente de muncă, toate datorate stresului generat de imposibilitatea încadrării în termen. Dacă timpul estimat este prea lung, este încurajată lentoarea și, implicit risipa de resurse umane și de timp (Burt, C. D. B. & Kemp, S. (1994).

Soluția pentru utilizarea eficientă a timpului este planificarea activității, considerată, cu precădere în domeniul managementului, o adevărată „cheie de boltă” (Ivancevich, 2003). Mai mult decât controlul strict al comportamentului la locul de muncă, sau chiar decât organizarea muncii, planificarea asigură raționalizarea timpului și facilitează încadrarea în termene, determină concentrarea atenției asupra îndeplinirii obiectivelor, diminuează procrastinarea (amânarea îndeplinirii sarcinilor), contribuind astfel la creșterea eficienței, a productivității muncii. Fără îndoială că și planificarea își are limitele ei mai ales dacă este prea rigidă și împiedică adaptarea la schimbare, la oportunități, dar, în lipsa ei, risipa de timp este inevitabilă.

Resursele și dezvoltarea

Tipuri de resurse

Definim resursele ca fiind totalitatea bunurilor și serviciilor ce pot fi utilizate în desfășurarea oricărei activități și care acoperă nevoile resimțite de societate la un moment dat. Sfera nevoilor se extinde de la o generație la alta, ea incluzând adesea, alături de nevoile care asigură strict supraviețuirea, și nevoile tot mai mari de confort, falsele nevoi, dorințele, nevoile induse prin activitățile de marketing sau prin modă. Schimbările în evoluția nevoilor impun regândirea, reorganizarea resurselor și a întregii activități economice. În același timp, sfera resurselor este relativ limitată, astfel încât acoperirea unor nevoi practic nelimitate și în continuă diversificare necesită identificarea de noi resurse, dar, mai ales, valorificarea eficientă a celor existente și eliminarea risipei.

Cu privire strict la activitatea economică, resursele pot fi: umane, naturale, tehnologice, financiare și informatice, la care se pot adăuga, desigur, resursele de timp.

Resursele umane reprezintă potențialul de muncă existent la un moment dat exprimat prin populația aptă de muncă având o anumită structură profesională și un anumit capital social. Capitalul social reflectă nivelul de educație al acestei populații (capital educațional), respectiv starea ei de sănătate (capital biologic), știut fiind faptul că cele două elemente influențează decisiv productivitatea și calitatea muncii, condiționându-se, în același timp, reciproc. Termenul de resurse umane acoperă și potențialul viitor de forță de muncă exprimat prin ponderea populației între 1 și 14 ani din populația totală sau raportată la populația aptă de muncă, înlocuirea generației apte de muncă în prezent cu altele în viitor fiind o preocupare majoră a oricărei societăți. În acest context politicile pronataliste, de educație și de sănătate sunt esențiale pentru asigurarea resursei umane durabile (Preda, 2002).

Resursele naturale sunt considerate a fi cele neprelucrate, pe care natura ni le pune la dispoziție. Ele pot fi, la rândul lor, clasificate în: resurse materiale și resurse energetice. Cele materiale sunt regenerabile (resursele de apă, resursele vegetale și pământul), respectiv neregenerabile (minereurile și hidrocarburile). Cele energetice se regăsesc sub forma surselor convenționale de energie (cărbuni, țiței, gaz metan, gaze de șist), respectiv a surselor neconvenționale de energie (soare, vânt, valuri, curenți oceanici, maree, ape, biomasă).

Resursele financiare, ele însele rezultate ale activității economice, condiționează buna desfășurare a oricărei activități, ele facilitând antrenarea în producția de bunuri și servicii a celorlalte resurse. Și ele pot fi clasificate după mai multe criterii, cel mai important fiind sursa acestor resurse, după care distingem între resurse proprii și resurse atrase.

Resursele tehnologice se impun în contextul înlocuirii muncii manuale cu munca mecanizată care asigură un spor substanțial de productivitate și calitate, concomitent cu costuri considerabil mai mari.

În prezent, tehnologiile tot mai performante fac obiectul unei piețe speciale (high-tech) extrem de costisitoare și, desigur, profitabilă, în condițiile în care și investițiile în cercetare și dezvoltare, generatoare de tehnologii performante, invenții și inovații, sunt la fel de costisitoare. Aceste resurse substituie, în cele mai multe cazuri, parte din resursele umane, ca urmare achiziția lor presupune analize minuțioase, iar decizia este foarte dificilă.

Resursele informaționale, concretizate în date, informații, cunoștințe, circuite și fluxuri informaționale, experiență, creativitate, precum și modalități de prelucrare a informațiilor, au rolul de a fundamenta decizii, de a genera schimbări benefice, de a facilita adaptarea, de a valorifica oportunitățile, toate acestea cu efecte majore asupra succesului unei activități. Agenții economici conștientizează impactul revoluției informatice și achiziționează și stochează informații valoroase pentru propria întreprinderii, angajează specialiști în gestiunea datelor sau organizează cursuri de formare în acest domeniu pentru angajați.

O analiză a evoluției resurselor economice evidențiază faptul că în ciuda creșterii spectaculoase a volumului acestora și a diversificării lor, ele continuă să aibă, în raport cu nevoile, un caracter limitat, fapt ce impune continuarea eforturilor de utilizare judicioasă a lor. De altfel, pornind de la această realitate, economiștii au formulat legea rarității resurselor, conform căreia volumul, structura și calitatea resurselor economice și a bunurilor se modifică într-un ritm inferior volumului, structurii și intensității nevoilor umane.

În 1971 era elaborat primul raport către Cubul de la Roma, intitulat „Limitele creșterii” care trăgea un serios semnal de alarmă cu privire la posibilitatea epuizării unor resurse naturale în condițiile menținerii ritmurilor de creștere economică înregistrate la acea dată. „Dacă tendințele actuale de creștere a populației, industrializării, poluării, producției alimentare și epuizarea resurselor continuă neschimbate, limitele creșterii pe această planetă vor fi atinse în decursul următorilor o sută de ani”, susțineau autorii raportului (Meadows, 1972, p.23).

Soluția propusă de ei în acest context este cea a „creșterii zero”, însemnând ca „natalitatea să fie egală cu mortalitatea, astfel ca sporul natural al populației să fie zero, investițiile suplimentare de capital să fie egale cu amortismentul mijloacelor în funcțiune, sporul venitului și al producției egal cu consumul, etc. În felul acesta s-ar prezerva resursele, s-ar putea îmbunătăți starea mediului ambiant, creșterea populației ar putea fi însoțită de sporirea corespunzătoare a producției agricole” (Ionescu, 2002, p. 444).

Această soluție, amplu dezbătută în cercurile științifice și nu numai, a fost ulterior contestată și considerată nerealistă, întrucât ea nu ar rezolva ci, mai degrabă ar perpetua neajunsurile cu care omenirea se confruntă. „A opri creșterea, a adopta creșterea zero este o expresie lipsită de sens pentru că a vorbi despre o stare staționară într-o perioadă de progres tehnic este o construcție stranie” scria un autor (Sauvy, 1973, p. 262).

Împotriva concluziilor „Limitelor creșterii” se pronunță și autorii lucrării „*Catastrofă sau o nouă societate. Un model latino-american al lumii*” care, utilizând noțiunea de societate ideală” și întemeindu-se pe un model matematic, mută accentul de pe economic pe social, subliniind că nu există limite fizice ale dezvoltării, ci doar probleme social-politice. „Modelul prezentat în această lucrare este evident un model normativ, arătau autorii. Nu este vorba de o încercare de a descoperi ce se va întâmpla dacă vor continua tendințele actuale, ci de indica un mod de atingere a unui țel, o lume eliberată de subdezvoltare și mizerie” (Herrera, Scolnik, Chichilnisky 1981, p. 17).

Dar chiar dacă nu suntem de acord cu soluția „creșterii zero” nu putem eluda faptul că paradoxul fundamental al epocii moderne îl reprezintă „conflictul dintre tendința de creștere a acelor sectoare ale ciclului care depind de om și limitele fixe ale sectorului natural” (Commoner, 1980, p.121), altfel spus, tensiunea dintre nevoia de creștere și limitele resurselor naturale, acestea din urmă esențiale și de neînlocuit în cele mai multe cazuri. În paralel, un alt paradox devine tot mai evident:

legătura dintre rentabilitatea unei activități economice și tendința ei de a-și distruge propria bază ambientală.

Cel de-al doilea raport către Clubul de la Roma, intitulat „Omenirea la răspântie”(1974) critică și el concluziile sumbre ale autorilor „Limitelor creșterii”, admitând însă că omenirea se află la o „răspântie”, urmând să aleagă drumul de parcurs în continuare. Autorii propun un nou tip de creștere economică, diferit de cel tradițional, considerat de ei „canceros”, caracterizat prin creșterea exponențială a numărului de celule, deci printr-o creștere extensivă, cantitativă.

Noul model are în vedere o creștere „organică”, însemnând o diferențiere a celulelor sub aspect structural și funcțional – elemente indispensabile în condițiile globalizării, a sistemului mondial în care fiecare țară, regiune reprezintă o parte importantă a întregului pe care-l influențează și de care este influențată, ceea ce impune necesitatea cooperării internaționale, a elaborării unor strategii globale pentru evitarea unor catastrofe de proporții (Mesarovici, Pestel, 1975).

Herman Kahn este de părere și el că în calea creșterii economice nu stau bariere de ordin fizic ci – și aici se îndepărtează de punctul de vedere al autorilor modelului latino-american al lumii – contradicții, „forțe culturale”: evitarea selectivă a riscului, localismul, confortul, securitatea, timpul liber, preocuparea pentru sănătate, protecția mediului, pierderea voinței și a optimismului, a încrederii și moralei, bunăstarea generală, hedonismul, atitudinile împotriva tehnologiei, împotriva dezvoltării și a clasei mic burgheze, etatismul, valorile sociale și familiale „moderne”, preocuparea de sine, statusul și prestigiul” toate acestea considerate forțe și tendințe în societatea americană (Kahn, 1979).

Dezvoltarea durabilă

Una dintre principalele coordonate ale teoriei economice contemporane o reprezintă, fără îndoială, problematica dezvoltării durabile, în contextul mai larg al teoriilor cu privire la creșterea și dezvoltarea

economică. Cu precizarea că, deși conceptele de creștere și dezvoltare economică datează doar de la nașterea științei economice, preocupările pentru aceste aspecte sunt mult mai vechi.

Astfel, epocile precapitaliste – caracterizate de economiile închise, ca formă de organizare economică, în cadrul cărora are loc o exploatare nerațională și ineficientă a resurselor – s-au confruntat frecvent cu crize de subproducție care au generat foamete, fapt ce a determinat orientarea preocupărilor privind creșterea economică spre aspectele de ordin cantitativ, respectiv spre creșterea dimensiunilor producției.

În schimb epocile capitaliste – cărora le sunt caracteristice economiile deschise ce-și valorifică mai bine potențialul de dezvoltare, urmare a cooperării, colaborării, interacțiunilor tot mai complexe între statele lumii – se confruntă cu crize de supraproducție. Acestea sunt abordate în două moduri diferite: la începuturile capitalismului, soluția economiștilor clasici constă în restrângerea producției sau chiar distrugerea unei părți a acesteia în scopul refacerii echilibrului cerere-ofertă, cu alte cuvinte, redimensionarea ofertei, în sensul reducerii ei la nivelul cererii; abordarea keynesistă, care presupune stimularea consumului, a cererii, în vederea ridicării ei la nivelul ofertei, fapt realizabil prin intervenția statului care dispune de pârghiile necesare în acest sens (de menționat faptul că, în paralel cu crizele de supraproducție, secolul XX s-a confruntat și cu crize de subproducție în domeniul materiilor prime și resurselor energetice, în cadrul celor două crize ale petrolului, din deceniul 8 al secolului trecut).

În prezent, coordonatele creșterii și dezvoltării economice s-au modificat și ele decurg din erorile făcute în acest domeniu în epocile anterioare, respectiv din repercusiunile exploatării necontrolate a resurselor asupra mediului și a omului.

Teoriile creșterii economice nu sunt apanajul exclusiv al gândirii contemporane, Spengler afirmând că „primele elemente ale unei teorii a creșterii economice pot fi întâlnite în scrierile mercantiliste și fiziocrate” (Spengler, 1970, p.1)

În timp, aceste teorii s-au înmulțit și s-au îmbogățit atât sub aspectul conținutului, al modalităților de analiză și de abordare, al soluțiilor preconizate, cât și sub aspectul rigurozității conceptuale, al indicatorilor utilizați și al evidențierii interdependențelor dintre aceste aspecte și altele conexe.

Astfel, alături de modelul clasic de creștere economică elaborat de Adam Smith și David Ricardo, de modelul „creșterii zero” (modelul Forrester-Meadows), de modelul mondial integrat cu mai multe nivele (modelul „creșterii organice”) sau „modelul latino-american al lumii” („modelul Bariloche”) despre care am vorbit deja, mai amintim câteva dintre cele mai cunoscute modele de creștere economică.

Modelul lui J. M. Keynes, întemeiat pe primatul consumului, pornește de la trei parametri fundamentali: înclinația spre consum, eficiența marginală a capitalului și evoluția ratei dobânzii, între care există puternice interdependențe. În opinia lui Keynes, creșterea economică poate fi asigurată acționând diferențiat asupra celor trei parametri, funcție de condițiile specifice care caracterizează economia la un moment dat (Keynes, 1936).

Modelul lui Roy F. Harrod încearcă să determine condițiile pentru asigurarea echilibrului creșterii economice. În opinia sa, acest echilibru ar fi asigurat de egalitatea a trei rate: rata „de facto” a creșterii economice (adică cea înregistrată efectiv într-o anumită perioadă de timp), rata „garantată” sau „justificată” a creșterii economice (adică rata care garantează profiturile întreprinzătorilor) și rata „naturală” a creșterii economice (adică rata maximă de creștere economică permisă de creșterea populației și a progresului tehnic). Doar că această egalitate nu se realizează, rata „de facto” fiind, de regulă, inferioară celei „justificate” și dorite de întreprinzători, iar rata „naturală” este superioară celei „justificate” astfel încât rezultatul este un echilibru instabil, Harrod contribuind astfel la formularea a ceea ce în literatura de specialitate se numește „teorema instabilității” (Harrod, 1948).

Modelul lui E. D. Domar este o reacție la modelul lui Keynes căruia îi reproșează accentul pus exclusiv pe cerere și neglijarea efectelor investițiilor asupra ofertei. Domar subliniază dublul efect al actului investițional: stimularea cererii globale și creșterea ofertei reale, astfel încât, creșterea economică bazată pe utilizarea deplină a forței de muncă este posibilă doar dacă investițiile cresc într-un ritm egal cu produsul dintre înclinația spre economii și productivitatea marginală a investițiilor. Dar, întrucât atitudinea investitorilor depinde de numeroși factori, deopotrivă subiectivi și obiectivi, economici și extraeconomici, creșterea economică este însoțită de rate mai mari sau mai mici ale șomajului (Domar, 1957).

Modelul neoclasic al creșterii economice elaborat de Robert Solow (1956). Abordând creșterea economică prin prisma a doar doi factori de producție, munca și capitalul, Solow ajunge la concluzia că aceștia sunt responsabili doar de o parte a creșterii globale, restul („reziduul”) fiind generat de creșterea productivității globale a factorilor.

La acestea pot fi adăugate teoriile mai noi ale creșterii economice: *Teoria factorilor transnaționali comuni* (Simon Kuznetz, 1959), Modelul Romer (1986, 1990), Modelul R. J. Barro (1990), Modelul R. J. Barro și X. Sala-I-Martin (1995), Acumularea de capital uman (G. Becker și Th. W. Schultz, 1961).

Se poate observa cu ușurință că modelele de creștere economică au o țintă comună: realizarea echilibrului economic. O scurtă trecere în revistă a teoriilor cu privire la echilibrul economic evidențiază factorii considerați a fi responsabili de această stare a economiei.

Astfel, clasicii economiei politice erau încredințați că piața liberă, prin intervenția „mâinii invizibile” este în măsură să asigure echilibrul economic. În condițiile economice ale secolului al XIX-lea și pe termen scurt acest lucru chiar a fost posibil. Creșterea complexității economiei, caracteristică a secolului XX va răsturna însă acest echilibru fragil și va determina apariția unor crize majore, culminând cu

cea din 1929–1933, care nu vor mai putea fi depășite doar prin mecanismele pieței.

Keynes și adepții săi consideră că restabilirea echilibrului economic în cazul crizelor de supraproducție revine statului care dispune de o serie de pârghii economice pentru stimularea consumului și ridicarea cererii la nivelul ofertei. Politicile economice propuse de Keynes, deși s-au vrut susținătoare doar a „treizeci de ani de supraviețuire s-au dovedit a fi baza a „treizeci de ani glorioși”. Dar intervenția masivă a statului în viața economică este incompatibilă cu înseși principiile fundamentale ale economiei de piață. Ca urmare, aplicarea modelului keynesist de creștere economică a plătit în anii ‘60-’70 ai secolului trecut un preț considerabil: inflația și, ulterior, stagflația (inflație însoțită de șomaj și stagnare economică).

Dacă aplicăm ideea de echilibru economic și la nivelul economiilor regionale sau a celei mondiale și dacă-i dezvoltăm conținutul – ca stare spre care tind aceste economii astfel încât resursele să fie alocate în mod echitabil, cantitatea și calitatea bunurilor și serviciilor să fie compatibile cu numărul populației, veniturile să fie compatibile cu consumul dezirabil, etc. – asigurarea echilibrului ar trebui să fie de competența unor organisme internaționale, suprastatale care, prin tratate, să angajeze responsabilitatea tuturor țărilor lumii în respectarea unor reguli convenite de comun acord și care au drept scop instaurarea și menținerea unor tenduri dezirabile ale vieții economice, concomitent cu dezvoltarea socio-umană și cu protecția mediului. S-ar putea realiza astfel o societate globală viabilă, achilibrată din punct de vedere economic, social și ecologic, stabilă din punct de vedere politic, compatibilă cu diversitatea culturilor care o compun, desigur, cu condiția participării, într-o mai mare măsură și a țărilor din lumea a treia la dezvoltare și al roadele acesteia. Un rol însemnat în acest sens ar putea avea Global Environmental Facility (GEF), organism înființat în urma Conferinței ONU de la Rio (1992) cu scopul de a încuraja transferuri de la Nord spre Sud și, prin aceasta, de a atinge unele obiective ale dezvoltării sustenabile.

Adesea însă, interesul național transgresează limitele impuse prin tratatele internaționale, iar măsurile luate de organisme abilitate nu sunt dinre cele mai eficiente. Așa de exemplu, deși protocolul de la Kyoto a stabilit limite pentru emisiile de combustibil și a creat noul sistem al cotelor tranzacționabile, SUA, cel mai mare poluator al lumii, a încălcat termenii tratatului fără a fi sancționată.

În ceea ce privește dezvoltarea durabilă, și ea conține ideea de echilibru, de data aceasta între sectoare precum cel economic, social, tehnologic și de mediu, intra – și inter-generații, prin urmare încadrabilă în ceea ce A.D. Xenopol numește „serii lungi” (Xenopol, 1997), vizând măsuri aplicabile pe intervale de timp îndelungat și cu efecte pe termen lung.

Studiul ei trebuie să fie tot unul interdisciplinar, implicând deopotrivă economiști, biologi, demografi, sociologi, futurologi, moraliști, ingineri, politologi aceștia, laolaltă urmând să identifice soluții care să imprime tendința spre echilibru în domeniile mai sus menționate.

Vilfredo Pareto teoretizează și el problema echilibrului, combătând ideea conform căreia bunăstarea colectivă este suma utilităților individuale și înțelegând „optimumul” ca fiind starea de echilibru în care dacă se intervine pentru ameliorarea situației unora, automat se va produce deteriorarea situației altora (Pareto, 1906, p. 241–247).

Dacă multă vreme s-a pus semnul egalității între creștere și dezvoltare economică, astăzi sistemul conceptual al științei economice s-a dezvoltat impunându-se distincții clare între concepte precum: creștere economică, dezvoltare economică, progres economic.

În ceea ce privește creșterea economică, dintre numeroasele definiții vehiculate astăzi, ne oprim asupra celei formulate de Simon Kuznetz: „creșterea economică a unei țări înseamnă sporirea de-a lungul unei perioade de timp a capacității acesteia de a furniza populației sale bunuri și servicii tot mai diversificate” (Simon Kuznetz, 1971). O definiție asemănătoare întâlnim și în literatura economică românească: „creșterea

pe termen lung a capacităților de producție și a volumului de producție sau a potențialului economic” (Clipa, 1989, p. 49).

Deși des utilizate, astfel de definiții sunt amendabile sub aspectul impreciziei lor, nefiind foarte clar dacă ele se referă la PIB sau la PNB, ca indicatori globali sau pe cap de locuitor, dacă au în vedere și utilizarea eficientă a factorilor de producție, etc. Ion Pohoăță detaliază „slăbiciunile” PIB-ului ca indicator al creșterii economice, subliniind că:

- nu orice creștere a PIB-ului reprezintă și un plus de bunăstare, el incluzând alături de rezultate ale unor activități utile și rezultate ale unor activități distructive precum poluare, producția de armament, etc;
- uneori creșterea PIB este iluzorie, ea datorându-se miniaturizării bunurilor sau creșterii ponderii serviciilor;
- PIB/locuitor, calculat ca medie, maschează discrepanțele între veniturile mari și cele mici;
- PIB nu ia în calcul o seamă de „servicii gratuite”, îndeosebi activitatea femeilor casnice care, conform statisticilor lui Galbraith, reprezintă o pătrime din PIB (Galbraith, 1982, p. 48);
- PIB-ul nu poate evidenția corect dimensiunile economiei subterane;
- Utilizarea PIB-ului, calculat în dolari, ca indicator fundamental în realizarea comparațiilor între țări, este insuficient relevantă pentru că are în vedere doar cursul de schimb oficial, în condițiile în care puterea de cumpărare a unei monede depinde de un complex de factori economici și extraeconomici; (Pohoăță, 2003, p. 40–41).

Soluțiile identificate de instituțiile internaționale, în speță Banca Mondială și Fondul Monetar Internațional, constă în: evidențierea disparităților dintre venituri prin compararea venitului total al celei mai sarace quintile a populației cu venitul total al celei mai bogate quintile (1/5 din populație); utilizarea PIB și PNB recalculați pe baza puterii de cumpărare, pentru studiile comparative; utilizarea unui indicator complex IDU („indicele dezvoltării umane”) prin care se

urmărește surprinderea calității vieții prin aspecte precum: starea de sănătate a populației, nivelul și calitatea educației, cantitatea și calitatea hranei, acces la servicii culturale și de timp liber, etc. Astfel, funcție de indicatorul IDU, Raportul ONU pe 2014 prezenta situația țărilor lumii astfel:

Tabel nr. 2. Dezvoltarea umană pe grupe de țări de dezvoltare

Grupuri de țări	Punctaj	Durata medie a vieții	Media anilor de școală	PNB/loc
Primele 50 țări, f. dezvolt.	0,896	80,5 ani	11,8 ani	41.584 \$
Pozițiile 51–105, dezvolt.	0,744	75,1 ani	8,2 ani	13.961 \$
Pozițiile 106–143, mediu dezvolt.	0,630	68,6 ani	6,2 ani	6.353 \$
Pozițiile 145–188, slab dezvolt.	0,505	60,6 ani	4,5 ani	3.085 \$

Sursa: UNDP 2015, <http://report.hdr.undp.org/>

În ierarhia țărilor lumii pe primul loc se afla Norvegia (0,944), urmată de Australia (0,935), Elveția (0,930), Danemarca (0,923), Olanda (0,922), iar pe ultimele locuri se situau: Republica Sud-Africană (0,350) și Niger (0,348), România ocupând în acest clasament locul 52 cu un IDU = 0,793 (UNDP, 2015)

Dezvoltarea economică, pe de altă parte, este un proces mai complex care presupune creșterea economică, fără însă a se reduce la aceasta. Ea înseamnă un nivel înalt al PIB, transformări structurale esențiale ale economiei naționale, un aparat productiv ce înglobează elemente ale tehnicii de vârf dar, în același timp, generator de progres tehnic.

Dicționarul de economie politică o definește ca fiind „o formă de manifestare a dinamicii macroeconomice, care presupune pe lângă creșterea economică a țării, un ansamblu de transformări cantitative, calitative și structurale, atât în economie, cât și în cercetarea științifică și a tehnologiilor de fabricație, în mecanismele de funcționare a eco-

nomiei, în modul de gândire și în comportamentul oamenilor” (Dobrotă, 1999, p. 315).

Dezvoltarea economică acordă, deci, atenție și aspectelor de ordin calitativ, fiind evidențiată cu ajutorul indicatorilor de eficiență, dintre care cei mai importanți sunt productivitatea, nivelul costurilor și profitul. Rezultatul dezvoltării economice se dorește a fi obținerea unor efecte utile maxime cu eforturi minime, altfel spus, utilizarea rațională, eficientă a resurselor.

În sfârșit, progresul economic, dar și tehnic și social deopotrivă (pentru că cele trei aspecte nu pot și nu trebuie să fie separate, Francois Perroux afirmând chiar că „nici un progres economic nu ar fi calificat astfel, dacă nu era și un progres social; nici un progres nu ar merita să fie zis economic dacă ar diminua șansele înfloririi ființei umane; invers, nici un progres nu ar fi social dacă nu ar da fiecăruia mijloacele unui statut uman de viață” (Perraux, 1969, p.499), presupune creșterea și dezvoltarea economică și, în plus, trecerea la o etapă superioară de dezvoltare concretizată în creșterea nivelului de trai, a bunăstării generale, a gradului de civilizație. El permite menținerea pe perioade mai lungi de timp a echilibrelor macroeconomice.

Raportată la progresul economic, creșterea economică poate fi:

- progresivă, atunci când are loc o creștere a venitului național pe cap de locuitor, respectiv atunci când creșterea venitului național este superioară creșterii populației;
- recesivă, atunci când, deși are loc o creștere a VN, ea este inferioară creșterii populației, fapt ce determină scăderea VN/cap de locuitor;
- statică, atunci când creșterea venitului național este egală cu cea a populației și, ca urmare, VN/locuitor stagnează (Pohoată, 2003, p. 10);

Este însă de luat în calcul și varianta în care VN/locuitor crește doar ca urmare a scăderii populației, situație în care, evident, nu se poate vorbi despre creștere economică.

Progresul tehnic, rezultat al dezvoltării economice, dar și factor favorizant al acesteia, a determinat, alături de efecte pozitive majore, concretizate în elemente de civilizație, în creșterea nivelului de trai al populației, etc., și o serie de efecte negative.

Astfel, progresul tehnic și științific duce la prelungirea vieții, dar prin aceasta generează suprapopulație și implicit o serie de probleme legate de cei de vârstă a treia; are loc o degrevare a omului de efort fizic, prin preluarea acestuia de către mașină, dar aceasta determină creșterea șomajului; crește volumul de bunuri și servicii, dar crește și consumul de resurse și nivelul de poluare a mediului; crește eficiența, productivitatea muncii, dar are loc și înstrăinarea muncitorului în raport cu rezultatele muncii sale; sunt mai bine satisfăcute nevoile fundamentale ale omului, dar sunt generate așteptări crescânde; cresc posibilitățile și viteza de comunicare între oameni, dar asistăm concomitent la o izolare a omului chiar prin intermediul mijloacelor pe care progresul tehnic i le pune la dispoziție: televizor, telefon, internet, automobil, etc.; crește bunăstarea în unele țări, dar se și adâncesc decalajele între state.

Toate acestea au făcut ca în locul termenului de dezvoltare economică să fie preferat, în ultimele decenii mai ales, cel de dezvoltare economico-socială care presupune că îmbinarea cantitativă a variabilelor endogene este tot mai mult corelată cu schimbări calitative (instituționale și structurale) și cu urmărirea consecințelor creșterii economice asupra calității vieții oamenilor fără a fi neglijate nici problemele mediului înconjurător, altfel spus, să se realizeze dezideratul „umanizării creșterii” (Ionescu, 2002, p.449)

Atingerea acestui scop este, cel puțin în parte, atinsă prin includerea în terminologia economică a conceptului de „dezvoltare durabilă/sustenabilă”, înțeles ca un tip de dezvoltare economică ce asigură satisfacerea necesităților generațiilor prezente, fără a compromite posibilitatea generațiilor viitoare de a-și satisface propriile cerințe.

Termenul de sustenabilitate a fost folosit pentru prima oară în 1713 de către Hans Carl von Carlowitz în lucrarea „Silvicultura Oeconomica” cu trimitere la faptul că dintr-o pădure se poate lua atâta lemn cât poate crește înapoi, pentru ca pădurea să nu fie complet defrișată. Logica relației dintre sustenabilitate și silvicultură rezidă în faptul că lemnul era materia primă similară petrolului de astăzi, nevoii tot mai mari de lemn opunându-i-se durată lungă de regenerare și rata mică a suprafețelor împădurite.

Definită drept acel tip de dezvoltare care satisface nevoile prezentului fără a compromite capacitatea viitoarelor generații de a-și satisface nevoile (Raportul Brundtland, 1987), dezvoltarea durabilă reprezintă astăzi un obiectiv ferm al unei elite (intelectuale, tehnice, politice) care se vrea mai responsabilă în raport cu generațiile viitoare. Principalele obiective ale acestui nou tip de dezvoltare, identificate în cadrul raportului sunt: eliminarea sărăciei, continuarea creșterii economice cu prezervarea resurselor naturale, punerea accentului pe aspectele calitative ale creșterii economice, creșterea controlată a populației, restructurarea proceselor economice și tehnologice în vederea protecției mediului (CMED, Rapport Brundtland, 1987).

Pot fi identificate trei dimensiuni majore ale dezvoltării durabile: o dimensiune cantitativă, o dimensiune calitativă și o dimensiune mentală. Dimensiunea cantitativă se referă la inventarierea, comensurarea și asigurarea unui echilibru între: cantitatea de bunuri și servicii necesare a fi produse pentru acoperirea nevoilor reale, cantitatea de resurse necesare producerii acestora, cantitatea de tehnologie necesară producției și altor activități, cantitatea de reziduuri rezultate, numărul populației apte de muncă, suprafețele împădurite, ariile protejate, peisajele naturale. Dimensiunea calitativă vizează identificarea unor soluții privind: durabilitatea și siguranța bunurilor și serviciilor, compatibilitatea lor cu mediul, gradul și viteza de epuizare a capitalului natural, costul de oportunitate, utilizarea eficientă a resurselor și a unor tehnologii nepoluante și depoluante, reciclarea deșeurilor, calitatea capitalului uman

și a mediului, utilizarea neofactorilor de producție, cu precădere a informației. Dimensiunea mentală include sentimentele, atitudinile, capacitățile, comportamentele, mentalitățile și valorile adecvate construcției unui nou tip de societate, care să promoveze dezvoltarea durabilă (Ștefănescu, 2007, pp.183–188).

Conceptul de dezvoltare durabilă „desemnează elementele aflate la intersecția conținuturilor altor trei sectoare: dezvoltarea economică, dezvoltarea socială și protecția mediului”. Dezvoltarea economică urmărește obținerea unui flux maxim de venit în condițiile utilizării raționale, eficiente a resurselor, îndeosebi a resurselor rare, dezvoltarea socială vizează stabilitatea socio-culturală, realizarea echității atât la nivelul unei generații cât și între generații, iar protecția mediului vizează stabilitatea sistemelor fizice și biologice, dezvoltarea capacității acestora de a se adapta schimbării și mai puțin „conservarea” unei stări considerate ideale (Ștefănescu, 2007, pp.63–64). În anumite privințe, cele trei sectoare își pot crea reciproc neajunsuri: dezvoltarea economică poate fi stânjenită de protecția mediului, dar poate și distruge mediul, dezvoltarea socială, deși susținută de dezvoltarea economică, poate reprezenta o povară pentru aceasta, după cum poate aduce prejudicii mediului.

O analiză, în timp, între dezvoltarea economică și poluare, relevă că într-o primă etapă a evoluției economice, dominată de sectorul primar, îndeosebi de agricultură, când PIB/locuitor se situa între 300 și 1200 \$, poluarea era suportabilă, mediul având posibilitatea de a o absorbi. Într-o a doua etapă, cea care corespunde dominației sectorului secundar, dezvoltării industriale, când PIB/locuitor era între 1200 și 10.000 \$, nivelul poluării este maxim, ea manifestându-se ca atare, în condițiile lipsei unor preocupări pentru combaterea poluării, pentru protecția mediului. În fine, în cea de-a treia etapă, paralel cu creșterea PIB/locuitor la 15.000–20.000 \$ are loc reorientarea agenților economici către „industrii curate”, industrii informatice și servicii, dar și o conștientizare a dimensiunilor poluării și a efectelor acesteia, fapt ce

determină alocarea unor sume importante pentru protecția mediului (Kuznetz, 1971).

Natura a furnizat de-a lungul timpului hrană pentru forța de muncă, materii prime și energie pentru activitățile economice și tehnologice, primind în schimb doar deșeuri materiale și de energie, atât în urma proceselor de producție cât și a celor de consum. (Bran, 1991, p.87). În acest context, Albert Szent Gyorgyi, descoperitorul acidului ascorbic (Vitamina C) și laureat al premiului Nobel, afirma că „natura este imensă, omul este mic; calitatea și nivelul vieții umane au depins întotdeauna de relația dintre om și natură, de măsura în care omul a putut să înțeleagă natura și să folosească forțele ei spre binele său” (Szent Gyorgyi, 1981, p.154). Și tot el afirma că „omenirea se dezvoltă ca un șarpe. Din timp în timp își leapădă pielea veche și dobândește una nouă”, proces ce coincide cu „perioadele de turbulență” și cu „cele calme” ale istoriei omenirii (*Ibidem*, p.151).

Atunci când omul uită în ce constă esența umană, când este preocupat aproape exclusiv de achiziția de bunuri, când relațiile interumane vizează doar câștigul, el se înstrăinează nu doar în raport cu mediul natural în care trăiește, ci și în raport cu mediul social și chiar în raport cu sine însuși. Acțiunile nechibzuite ale omului în relațiile sale cu natura, Szent Gyorgyi le pune pe seama uneia din următoarele două cauze: fie împreriurările s-au schimbat atât de mult încât omul nu se mai potrivește cu mediul său, ceea ce lipsește faptele sale de noimă, fie omul este prin natura sa nechibzuit, doar că până în prezent i-au lipsit mijloacele de a se distruge. El acordă credit primei variante. El este de părere că știința modernă ce debutează cu descoperirea razelor X (1895), a electronului (1895), a radioactivității (1896), a cuantelor (1900), urmate la scurt timp de formularea teoriei relativității – elemente ce nu puteau fi percepute cu ajutorul simțurilor – a condus la o lume nouă pentru care omul nu era pregătit. „Supraviețuirea sa depinde acum de măsura în care se poate adapta repede și bine la această lume, remodelându-și

toate ideile, toate structurile sale sociale, economice și politice” (*Ibidem*, p.158).

Pe de altă parte, pentru omul modern este destul de dificil de înțeles mecanismul de funcționare a ecosferei: „Ne-am deprins să concepem fenomene separate, individuale, fiecare depinzând de o cauză unică, individuală. Dar în ecosferă fiecare efect este, totodată, o cauză: reziduurile biologice ale unui animal devin hrană pentru bacteriile din sol, excrețiile bacteriene hrănesc lumea vegetală, animalele mănâncă plantele. Aceste cicluri ecologice sunt greu acceptate de experiența umană în epoca tehnicii, când mașina A dă întotdeauna produsul B, iar produsul B, după folosire, este aruncat, nemaiaivând nici o utilitate pentru mașină, pentru producție sau pentru cel care l-a folosit” (Commoner, 1980, p.15).

Omul poluează prin activitățile sale tocmai pentru că a ieșit din acest ciclu ecologic, s-a separat de ecosistemul căruia-i aparținea inițial, producând deșeuri care sunt exterioare și care afectează capacitatea de autoreglare a sistemului, afectând apa, aerul, solul, flora, fauna, orașele, clima, resursele.

Dezvoltare durabilă dobândește o importanță majoră în contextul integrării și globalizării, context în care întrepătrunderea dintre sectoarele: economic, social, tehnologic și de mediu este tot mai evidentă. Dacă acceptăm ca definiție pentru globalizare „circulația transfrontalieră liberă din ce în ce mai intensă a bunurilor, serviciilor, banilor, oamenilor, tehnologiei și ideilor” (Wallace and Wallace, 2004, p. 52–53), afirmația de mai sus nu mai are nevoie de argumentare.

Cu atât mai mult cu cât lumea contemporană se confruntă cu probleme globale, probleme „fără frontiere” precum: sărăcia, analfabetismul, poluarea, etc. Astfel, la începutul secolului XXI, în lume încă există 1,2 miliarde de oameni care trăiesc cu mai puțin de 1\$/zi, 1 miliard nu au acces la apă potabilă, 3 milioane de oameni mor anual din cauza consumului de apă insalubră, iar diferențele dintre cei cu venituri mari și cei cu venituri mici continuă să se adâncească. Analfabetismul

reprezintă 25% din populația adultă a globului. Mediul natural este fragil, asistăm la schimbări climaterice majore care determină catastrofe naturale, la deșertificarea unor terenuri anterior fertile, la dispariția unor soiuri de plante și rase de animale. 2/3 din terenul agricol al planetei suferă de efecte ale degradării solului, 1/2 din pădurile tropicale au dispărut, aproape 75% din rezervele marine de pește sunt epuizate. Toate acestea impun o coalizare a tuturor statelor lumii pentru o acțiune convergentă de diminuare a acestor procese, de salvare, în ultimă instanță a planetei.

Integrarea, pe de altă parte, poate fi privită ca o formă particulară a globalizării, ce se produce pe anumite spații aflate, de regulă, unele în vecinătatea altora. Ea reprezintă „crearea și menținerea unor modele de interacțiuni economice, sociale și politice, intense și diverse, între unități anterior autonome” (Wallace, 1990, p.81).

Uniunea Europeană, cea mai amplă, cunoscută și puternică structură integrativă, considerată „modelul integrativ al viitorului”, alături de problemele politice și economice se confruntă și cu altele: de mediu, securitate colectivă, stabilitate geopolitică, de sănătate, distribuția veniturilor, calitatea bunurilor și serviciilor, etc. De altfel, chiar Tratatul Constituțional European menționează alături de valori consacrate precum: libertate, democrație, demnitate umană, respectul legii și pe cea de „dezvoltare echilibrată”, termen echivalent celui de dezvoltare durabilă. Aceasta impune o integrare a deciziilor privind dezvoltarea economică, socială și de protecția mediului care să asigure maximizarea beneficiilor în condițiile prezervării unui mediu sănătos.

Acest lucru nu este întâmplător dacă avem în vedere că, în trecut, o serie de aspecte ecologice, determinate mai ales de acțiunile distructive ale omului asupra mediului au dus la dezastre care l-au împins pe locuitorii zonelor respective cu zeci sau chiar sute de ani în urmă, ca de exemplu irigațiile abundente, pășunatul intensiv, cultivările repetate etc din văile Nilului, Tigrului, Eufratului sau ale Fluviului Galben, în timp ce Europa de Vest a avut „avantaje ecologice de care alte civilizații, situate în alte zone, nu au beneficiat... fermierii europeni au învățat să

muncească deopotrivă solurile umede și pe cele dure”, fapt ce a înclinat balanța puterilor către Europa de Vest (Chirot, 1996, p.117).

Pentru preîntâmpinarea, în prezent, a unor catastrofe ecologice, Rene Passet, inspirat din realitățile franceze, sugerează câteva soluții:

- eliminarea directă a poluării, prin colectarea și tratarea directă a deșeurilor solide sau lichide;
- impunerea unor norme de emisie la produsele toxice;
- impunerea unui sistem de indicatori fizici și biologici care să permită aprecierea calității mediului;
- instalarea de dispozitive de alertă;
- instituirea și impunerea unor planuri de ocupare a suprafețelor de pământ, de natură să limiteze instalarea unor firme poluante în anumite zone, mai puțin vulnerabile sau mai puțin populate;
- impunerea de autorizații prealabile privind impactul asupra mediului, a marilor proiecte publice sau private;
- practicarea de contracte între poluatori și administrație, pe linia elaborării unor norme de mediu;
- gestiunea mediului;
- gestiunea diversității patrimoniului prin constituirea de bănci de gene, grădini zoologice și botanice, zone protejate, parcuri naționale de conservare a unor specii vegetale sau animale;
- protejarea frumuseții peisajelor;
- crearea Agenției Bazinelor de Apă; (Passet, 1996, p.1849).

Se știe că agricultura reprezintă sectorul economic în care procesul de integrare europeană a durat cel mai mult. Politica Agricolă Comună (PAC), concepută în 1966 a fost reformată de cinci ori până în prezent (1972, 1988, 1992, 1999, 2003), semn că în agricultură e mereu loc de mai bine. Așa se face că astăzi, PAC, alături de obiective precum: creșterea productivității în agricultură, stabilitatea piețelor, creșterea veniturilor agricultorilor, securitatea alimentară, prețuri accesibile pentru produsele agroalimentare, urmărește și altele: realizarea unui „sector agricol durabil în termeni de respect al mediului, care să contribuie la

prezervarea resurselor naturale, a patrimoniului natural și a frumuseții peisajelor” („*Agenda 2000*”, elaborată cu prilejul Consiliului European de la Berlin); sau, utilizarea unor „metode de producție sigure, permițând furnizarea de produse de calitate care să răspundă cererii consumatorilor” (Moussin, 2002, p.378).

Dacă definim eficiența economică drept obținerea de efecte utile maxime cu costuri minime, deci obținerea unui profit cât mai mare, atunci protecția mediului, care presupune costuri mari, reprezintă în opinia multor agenți economici, un atentat la eficiență. Întrebarea care se pune este cine suportă costurile deteriorării mediului ambiant, devenite externalități? Și aceasta cu atât mai mult cu cât poluarea ca externalitate este una negativă pentru toți cei afectați de poluare, existând și externalități pozitive, de pildă, satisfacția, mulțumirea de a locui în apropierea unui parc sau a unui lac bine îngrijite.

Economistul englez A. G. Pigou propune internalizarea externalităților, respectiv plata unor taxe suplimentare pentru acele activități care produc externalități negative și care vor fi apoi transferate asupra prețului de vânzare, respectiv, vor fi folosite pentru refacerea mediului ambiant și subvenționarea sau acordarea de facilități pentru activitățile care produc externalități pozitive.

În această situație, protejarea mediului se poate face fie prin constrângeri la adresa agenților economici poluatori, fie prin intervenția statului. S-au conturat astfel trei soluții: soluția liberală, concretizată în PPP (principiul poluatorul plătește), soluția socialistă SP (statul plătește) și soluția mixtă.

Soluția liberală dezavuează atât abordarea globală a problemei poluării pe care liberalii o transferă asupra indivizilor și colectivităților restrânse, cât și intervenția statului în rezolvarea ei, considerând că statul trebuie să se rezume la a asigura cadrul juridic necesar garantării proprietății private.

Liberalii pledează chiar pentru scoaterea bunurilor naturale din categoria bunurilor publice, întrucât, spre deosebire de cele din urmă

care se oferă tuturor consumatorilor fără restricții (protecție socială, apărare și siguranță națională, etc.), bunurile de mediu sunt însușite conform principiului „primul venit, primul servit”, ele fiind limitate și deci insuficiente pentru toți doritorii.

Soluția socialistă presupune asumarea de către stat a responsabilității gestionării poluării cu deosebire prin pârghiile fiscale, respectiv taxe de poluare, taxe de utilizare a unor resurse, taxe pe produs, taxe administrative, dar și prin subvenții pentru investiții antipoluante sau pentru evitarea sau diminuarea poluării. Totodată, prin agenții specializate, statul poate reglementa acordarea de permise de poluare sau de exploatare a resurselor și să implementeze un sistem de garanție-colectare pentru bunurile reciclabile: sticlă, hârtie, anvelope, baterii auto, etc. (Ion Pohoacă, 2003, p.106–110).

Atât soluția liberală, cât și cea socialistă își au propriile lor limite. Cea liberală – care vede rezolvată problema protecției mediului prin privatizarea deplină – se confruntă cu faptul că tocmai bunurile naturale (aer, apă, peisaje, etc.) nu pot fi privatizate. Cea socialistă împovărează statul cu cheltuieli pe care acesta nu le poate suporta.

Soluția mixtă ar putea fi viabilă în condițiile armonizării aspectelor pozitive caracteristice fiecăreia din cele două poziții. Ea ar trebui să admită rolul statului între anumite limite și, concomitent, să accepte responsabilitatea susținută a indivizilor și colectivităților în cadrul impus de proprietatea privată.

În fapt, soluția mixtă ar fi o opțiune pentru „politici multidimensionale” (*Ibidem*, p.118), respectiv: acceptarea intervenției statului, inclusiv sub forma parteneriatului public-privat; strategii de gestiune a mediului; stimularea responsabilității civile prin reglementări privind dreptul la folosință; politici educaționale coerente sub aspectul educației ecologice; instituirea unor standarde; de mediu, de emisii poluante, de produs, tehnologice, etc.

Odată în plus educația ar putea contribui într-o măsură foarte mare la depășirea acestor probleme, prin conștientizarea agenților economici

cu privire la necesitatea includerii în „beneficiu” și a unor componente nemonetare, dar cu rol important în creșterea calității vieții: mediu curat, sănătate, educație de calitate, frumusețea peisajelor, etc.

Extrapolând această idee la nivel global, lucrurile stau în alt mod: țările bogate produc și consumă poluare, sunt interesate de acest fenomen și fac cheltuieli pentru diminuarea lui; statele sărace consumă poluare, o produc într-o mai mică măsură, dar nu sunt interesate de acest fenomen pentru că nu-și permit cheltuielile pe care le-ar presupune.

Este, prin urmare, necesară inițiativă, creativitate, deschidere, libertate de mișcare și o acțiune convergentă a statelor naționale, a organismelor regionale sau mondiale specializate sau politice pentru îmbunătățirea situației în domeniul mediului.

Există și păreri optimiste conform cărora „trecutul ne demonstrează că oamenii nu vor rămâne fără soluții la problemele ecologice și ale mediului înconjurător, cât timp spiritul inovator nu este strivit de statele mult prea puternice care își impun uniformitatea culturală și ortodoxismul... Cu alte cuvinte, dacă vor continua să se multiplice câteva din condițiile care au condus la marele progres științific și tehnologic din ultimele secole, atunci nu avem nici un motiv să fim pesimiști în ceea ce privește viitorul” (Chirot, 1996, p.194–195).

Este necesar însă ca cercetarea în domeniul mediului să fie una interdisciplinară, înțelegând prin aceasta nu doar multidisciplinaritate ci, mai degrabă, „o cooperare organică între membrii unei echipe ale căror talente de cercetători și capacități de deschidere către alte discipline fac să eșueze sectarismul științific” (*Interdisciplinaritatea și științele umane*, Ed. Politică, București, 1986, p. 482). Este necesară ieșirea cercetătorului din „turnul de fildeș”, din laborator, cooperarea lui cu oamenii simpli, cu cei afectați de problema cercetată pentru găsirea celor mai eficiente soluții de rezolvare. În caz contrar, „prea dezvoltată și prea îngust specializată, metodologia analitică a științei și tehnicii moderne nu poate permite, în multe cazuri, surprinderea ansamblului problemelor puse de mediu...” (*Ibidem*, p. 512).

În concluzie, problematica dezvoltării durabile se dovedește, pe cât de necesară, pe atât de complexă, ea necesitând o abordare interdisciplinară, pentru a oferi un suport teoretic pentru politici și strategii guvernamentale, regionale și globale care să atingă obiectivele acestui nou tip de dezvoltare economică.

Bibliografie

1. *** *Interdisciplinaritatea și științele umane*, Ed. Politică, București, 1986.
2. Bran, P. (1991), *Economia valorii*, Chișinău: Editura Știința.
3. Braudel, F. (1985), *Jocurile schimbului, vol I-II* (trad și postfață Adrian Riza). București: Meridiane.
4. Braudel, F. (1985), *Mediterana și lumea mediteraneană în epoca lui Filip al II-lea*. București: Meridiane.
5. Burkhart, R. E., Lewis-Beck, M. S. (1994), „Comparative Democracy: The Economic Development Thesis”, *American Political Science Review*, vol. 88, no.4, december 1994, pp. 903–910.
6. Burt, C. D. B. & Kemp, S. (1994), *Construction of Activity Duration and Time Management Potential*. Applied cognitive psychology, Vol. 8, pp. 155–168.
7. Chaunu, P. (1978), *Histoire quantitative, histoire sérielle*, Paris, Armand Colin.
8. Chirot, D. (1996), *Societăți în tranziție? Societăți în schimbare*, București: Ed. Athena.
9. Clipa, N. (1989), *Fenomenul și teoria creșterii în capitalism*, Ed. Univ. „Al. I. Cuza”, Iași.
10. CMED (1987), *Rapport Brundtland, Notre avenir a tous*, Ed. Fleure, Montreal.
11. Commoner, B. (1980), *Cercul care se închide*, București: Editura Politică.
12. Dobrotă, N. (1999), *Dicționar de economie politică*, București: Editura Economică.
13. Domar, E., D. (1957), *Essays in the Theory of Economic Growth*, Oxford and New York: Oxford University Press.

14. Drucker, P. F. (1994), *Eficiența factorului decizional*, Ed. Destin, Deva.
15. Galbraith, J. K. (1982), *Știința economică și interesul public*, Ed. Politică, București.
16. Granger, C. W. J. (1988), „Some Recent Developments in a Concept of Causality”. *Journal of Econometrics* 39:7–21.
17. Harrod, H. R. F. (1948), *Towards a Dynamic Economics*, London: Macmillan.
18. Herrera, A. O., Scolnik, H. D., Chichilnisky, G. (1981), *Catastrofă sau o nouă societate. Un model latino-american al lumii*, București: Editura Politică.
19. Hofstede, G., Hofstede, G. J. (2005), *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 2nd Edition, McGraw-Hill USA.
20. Hofstede, G. (1996), *Managementul Structurilor Multiculturale*, București: Ed. Economică.
21. Hofstede, G., Hofstede, G. J., Minkov, M. (2010), *Cultures and Organizations: Software of the Mind*. 3rd Edition, McGraw-Hill USA.
22. Hopkins, E. (1982), *Working Hours and Conditions during the Industrial Revolution: A Re-Appraisal*. *The Economic History Review*, Vol. 35, Nr. 1, pp. 52–66. Accesat la 3.11.2016 http://www.jstor.org/stable/2595103?seq=1#page_scan_tab_contents.
23. Ionescu, T. (2002), *Doctrină și curente economice contemporane*, Cluj-Napoca.
24. Ivancevich, J. (2003), *Human Resources Management*, McGraw-Hill.
25. Kahn, H. (1979). *World Economic Development*, London.
26. Keynes, J. M. (1936), *The General Theory of Employment, Interest and Money*, Macmillan, Londra, varianta în limba română Keynes, J. M. (2009), *Teoria generală a ocupării forței de muncă, a dobânzii și a banilor*, București: Editura Publica.
27. Kuznets, S. (1971), *Economic Growth of Nations: Total Output and Production Structure*, Harvard University Press.
28. Meadows, D. L. (1972), *Limitele creșterii*. București: Editura Politică.
29. Mesarovici, M., Pestel, E. (1975). *Omenirea la răspântie*, București: Editura Politică .
30. Moussin, N. (2002), *Guide de politiques de l'Europe*, (6e edition), Editions Mols, Les editions Europeennes, Belgique.
31. Pareto, V. (1906), *Manuale di economica politica*, Rome.
32. Passet, R. (1996), *Environnement et biosphere*, Paris: Economica.

33. Perraux, Fr. (1969), *L'économie du XX-eme siecle*, PUF, Paris.
34. Pettinger, R. (2000), *Mastering Management skills*, Ed. Palgrave, Hampshire, England.
35. Pohoată, I. (2003), *Filosofia economică și politica dezvoltării durabile*, Ed. Economică, București.
36. Preda, D. (2002), *Ocuparea forței de muncă și dezvoltarea durabilă*, București: Editura Economică.
37. Sauvy, A. (1973), *Croissance zero*, Paris: Calman-Levi.
38. Schrenk, J. (2010), *Arta exploatării de sine sau minunata noua lume a muncii*, București: Ed. Humanitas.
39. Solow, R. (1956). "A Contribution to the Theory of Economic Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, Vol. 70, No. 1. (Feb., 1956), pp. 65–94.
40. Spengler, J. J. (1970), *Theories de la croissance economique*, Paris.
41. Szent Gyorgyi, A. (1981), *Pledoarie pentru viață*, București: Editura Politică.
42. Ștefănescu, F. (2007), *Dezvoltare durabilă și calitatea vieții*, Oradea: Editura Universității din Oradea.
43. UNDP (2015), *Human Development Report. Work for Human Development*. <http://report.hdr.undp.org/>.
44. Wallace, H., Wallace, W. (2004), *Procesul politic în UE*, Ed. Arc, Ediția a IV-a.
45. Wallace, W. (1990), *The Dynamics of European Integration*, The Royal Institute of International Affairs, London.
46. Xenopol, A. D. (1997), *Teoria istoriei*, București: Ed. Fundației Culturale Române.
47. Zub, Al. (1995), „Istorie și perspectivă în concepția lui A.D. Xenopol”, *Anuarul Institutului de istorie „A.D. Xenopol”*, XXXII, 1995, p.XVIII–XIX.

INDICATORI SOCIALI ȘI ECONOMICI AI JUDEȚULUI BIHOR

Introducere

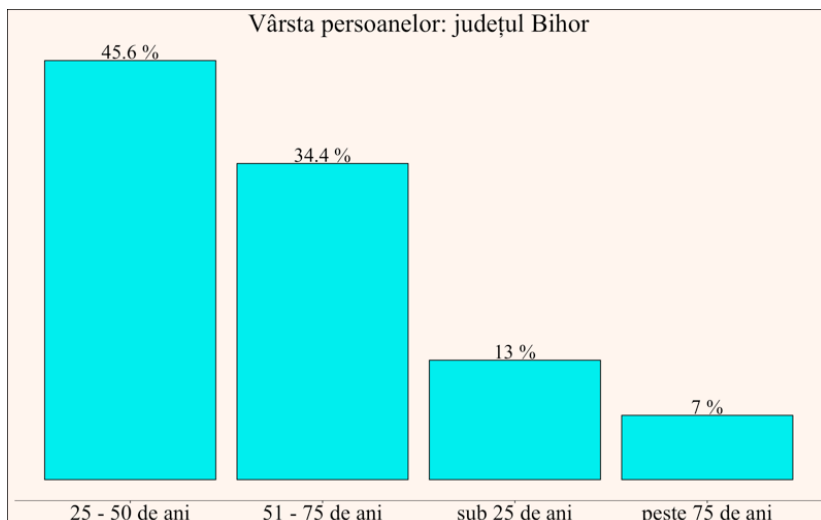
În acest capitol ne propunem să comparăm o serie de indicatori sociali și economici ai județului Bihor cu indicatori similari pentru regiunea de dezvoltare Nord-Vest și pentru România (fără regiunea de Nord-Vest). Scopul acestei analize este de a cunoaște potențialul de dezvoltare social-economică al județului Bihor. Pentru realizarea acestei analize comparative (care nu este o misiune deloc ușoară) am utilizat trei baze de date. Acestea sunt Recensământul din 2011 (datele pentru județul Bihor), baza de date a unui sondaj pe bază de chestionar omnibus realizat în toamna anului 2012 de către Departamentul de Sociologie și Asistență Socială a Universității din Oradea (datele pentru județul Bihor) și baza de date EU-SILC (România-2011). Am dori să menționăm faptul că sondajul realizat în 2012 a fost realizat pe un eșantion reprezentativ de 1228 de subiecți din județul Bihor, în vreme ce la sondajul EU-SILC au răspuns un număr de 8152 de subiecți din România, fiind unul din cele mai mari eșantioane pe care s-a lucrat în țara noastră. Toate graficele au fost realizate utilizându-se programul R. Trebuie remarcat faptul că am căutat pentru Bihor indicatori apropiați (dar nu neapărat identici, întrucât nu a fost posibil) cu cei utilizați în sondajul EU-SILC-România.

Se cunoaște faptul că salariul mediu, o sursă importantă a venitului plasează județul Bihor pe un loc codaș la nivelul României. Astfel, după cum remarcă autorii unui articol publicat în revista *Analele Facultății de Științe Economice din Oradea* „Salariul mediu scăzut al bihorenilor este o constantă a ultimilor ani, din 1998 situându-se sub media

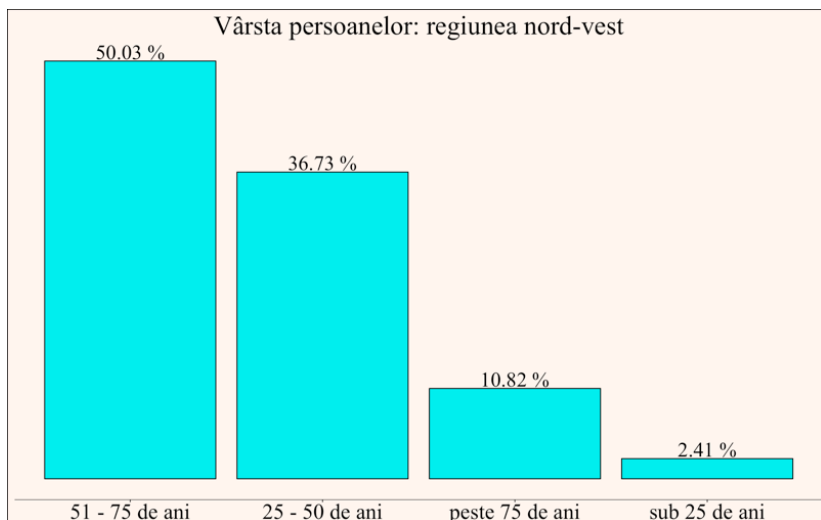
națională, cu decalaje din ce în ce mai mari mai ales după 2005, ceea ce a adus județul Bihor pe locul 41 în rândul județelor României în 2014” (Ștefănescu, Bekesi & Bekesi, 2016, p.12). Autorii articolului menționat remarcă drept cauze ale salariului mediu scăzut structura economiei bihorene în care ponderea agriculturii, a industriei ușoare și comerțului devansează industria prelucrătoare cu productivitate înaltă și sectorul serviciilor, faptul că o mare parte din forța de muncă este modest calificată (absolvenți de școli profesionale), productivitatea scăzută a muncii cauzată de investițiile insuficiente în tehnologia performantă, nivelul scăzut al salariilor din sectorul bugetar și penuria de competențe și abilități în raport cu cererea din anumite domenii de înaltă calificare (ingineri, specialiști IT și medici). După cum se va vedea, dacă ne referim la venitul gospodăriilor bihorene, acestea par mai sărace comparativ cu cele din regiunea de nord-vest a României, dar și cu gospodăriile din România luată în ansamblu, dar din punctul de vedere al bunurilor deținute în gospodărie și al evaluării subiective a venitului bihoreniilor se situează la un nivel superior.

Indicatori socio-demografici

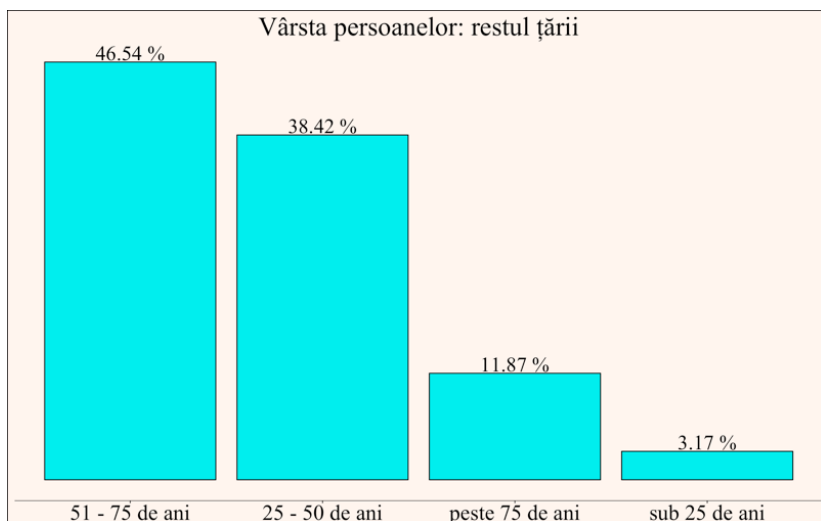
Înainte de a ajunge la indicatorii economici aș dori să încep cu analiza unor indicatori socio-demografici. Dacă ne uităm la vârsta bihorenilor observăm că populația tânără (13%) este superioară regiunii de dezvoltare Nord-Vest, dar și comparativ cu cea de la nivelul României (fără regiunea de Nord-Vest). Persoanele cu vârsta între 25 și 50 de ani (deci cei de vârstă activă) reprezintă aproape jumătate din populația județului (foarte aproape de procente din regiunea Nord-Vest și de la nivelul României). Pe de altă parte, persoanele în vârstă din Bihor sunt mai slab reprezentate la nivelul populației județului (7%) comparativ cu regiunea de Nord-Vest și de restul României. Cu alte cuvinte județul Bihor nu este deloc un județ îmbătrânit. Dimpotrivă.

Figura nr. 1: Vârsta persoanelor din județul Bihor
(sursa: Recensământul din 2011)

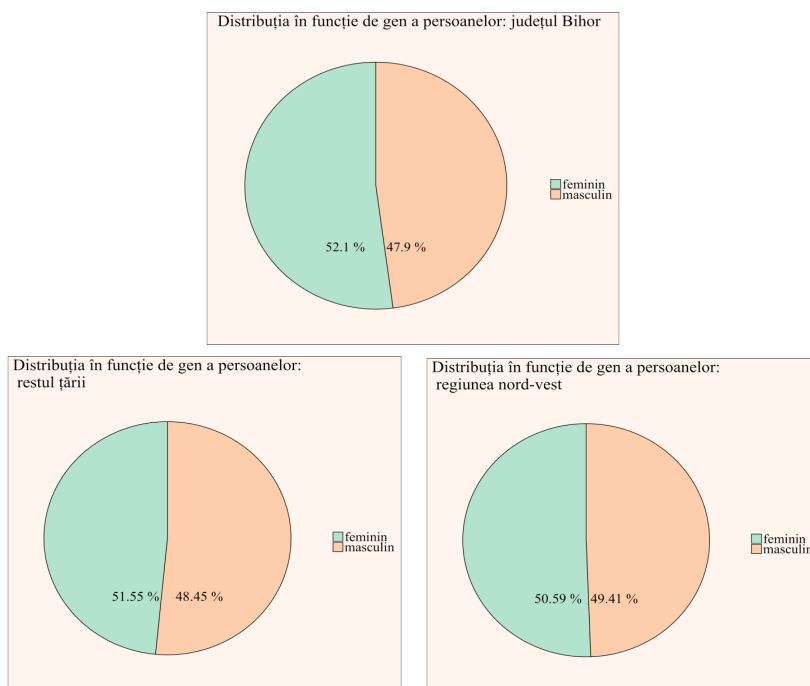

Figura nr. 2: Vârsta persoanelor din regiunea de nord-vest a României
(sursa: sondaj EU-SILC-2011)

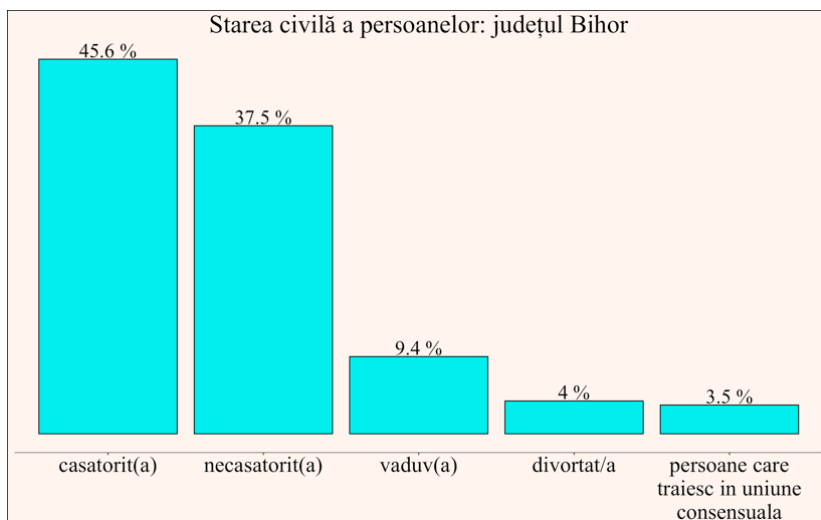
Figura nr. 3: Vârsta persoanelor din România
(sursa: sondaj EU-SILC-2011)

Din punct de vedere al distribuției pe sexe nu putem să spunem foarte multe întrucât situația e destul de asemănătoare dacă comparăm Bihorul cu Nord-Vestul și cu restul României.

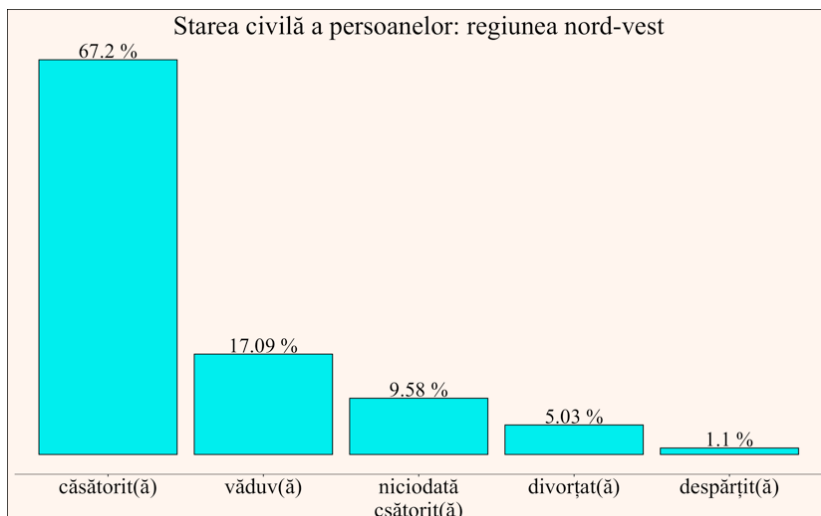

Figura nr. 4: Distribuția în funcție de categoria de gen a persoanelor
 (sursa pentru județul Bihor: Recensământul din 2011)
 (sursa pentru regiunea de nord-vest și restul țării: sondaj EU-SILC-2011)

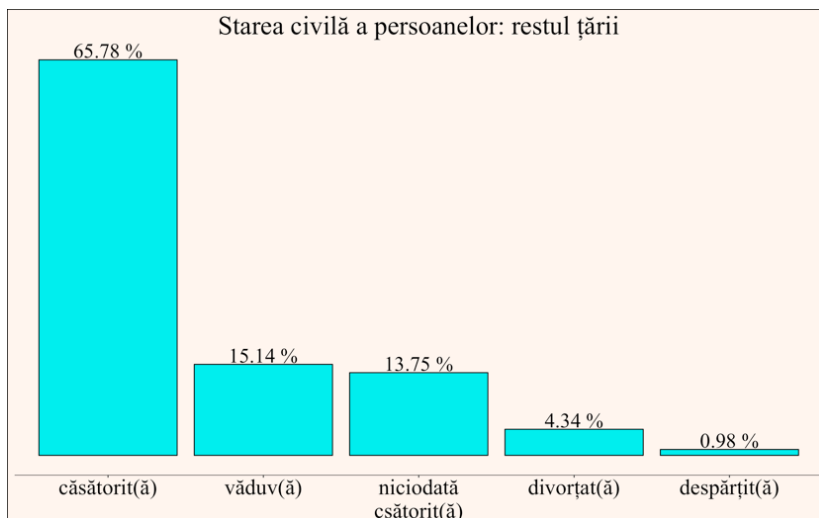
Din punct de vedere al situației maritale în Bihor sunt mai puține persoane căsătorite (45,6%) decât în regiunea de Nord-Vest și decât la nivelul României (fără regiunea de Nord-Vest). Procentajul divorțurilor este foarte asemănător cu al regiunilor cu care comparăm județul nostru (4%), dar observăm ceva interesant care însă nu se poate deduce din datele EU-SILC și anume prezența a 3,5% persoane care trăiesc în uniune consensuală liberă. Totodată procentul persoanelor necăsătorite este destul de mare (37,5%), comparativ cu 9,58% în regiunea de Nord-Vest și de 13,7% în România (fără Nord-Vest).

Figura nr. 5: Starea civilă a persoanelor din județul Bihor
(sursa: Recensământ – 2011)

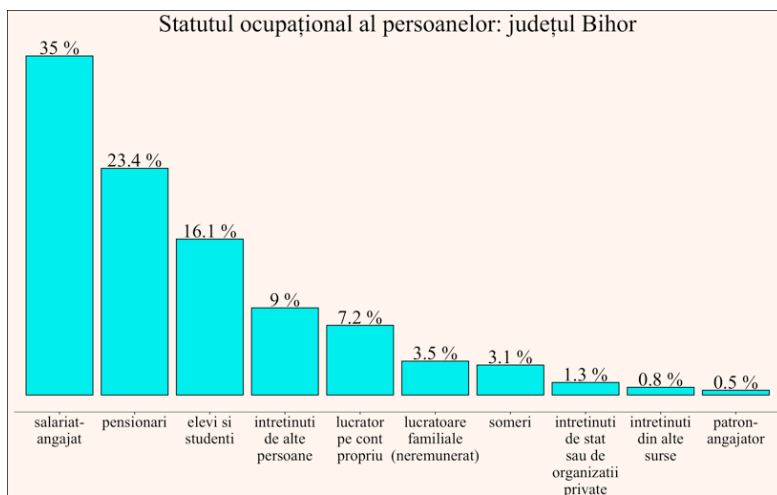
Figura nr. 6: Starea civilă a persoanelor din regiunea de nord-vest a României
(sursa: sondaj EU-SILC-2011)

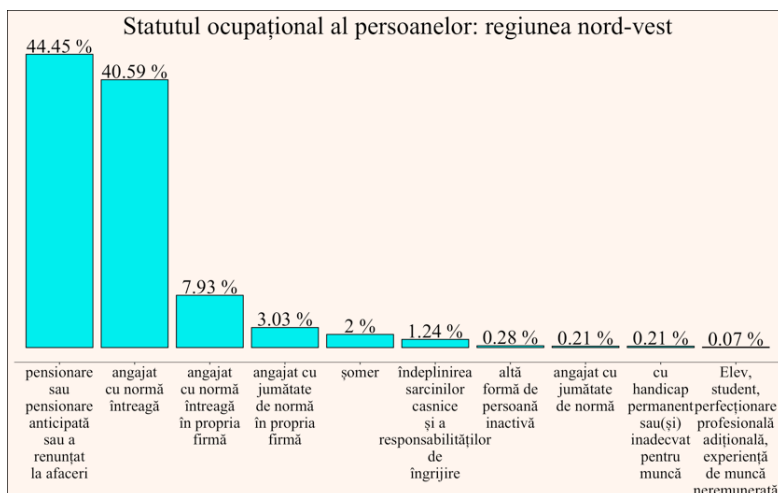
Figura nr. 7: Starea civilă a persoanelor din România
(sursa: sondaj EU-SILC-2011)

Indicatori socio-economici

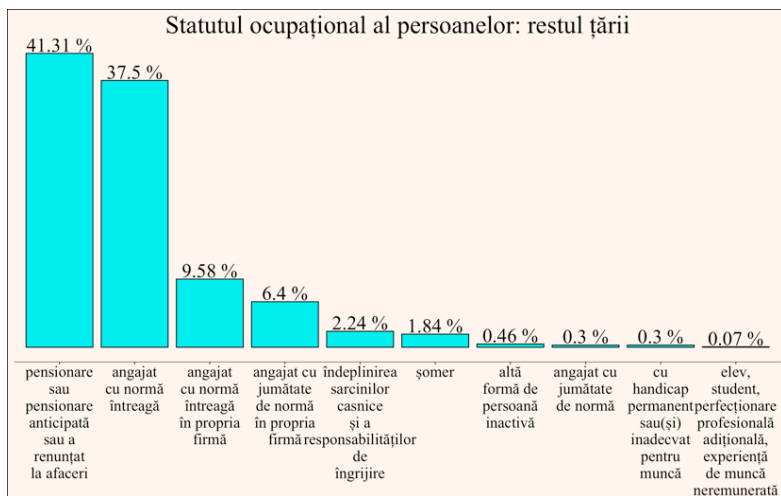
În ceea ce privește situația ocupațională se poate spune că în Bihor sunt mult mai mulți elevi și studenți comparativ cu regiunile de comparație (16,1%) și aproape de două ori mai puțini pensionari (23,4%). Dacă ne uităm la angajați procentul pe Bihor e foarte asemănător (35%) comparativ cu regiunea de Nord-Vest și cu România. Procentul celor care lucrează pe cont propriu sau sunt chiar patroni este puțin mai redus (în jur de 7,7%) comparativ cu al celor din Nord-Vestul României (aproximativ 11%), ca și de la nivelul României (aproximativ 16%). Procentul șomerilor la nivelul anului 2011 era ușor mai mare (3,1%) comparativ cu Nord-Vestul României (2%) sau cu restul țării(1,84%).

Figura nr. 8: Statutul ocupațional al persoanelor din județul Bihor
(sursa: Recensământ – 2011)

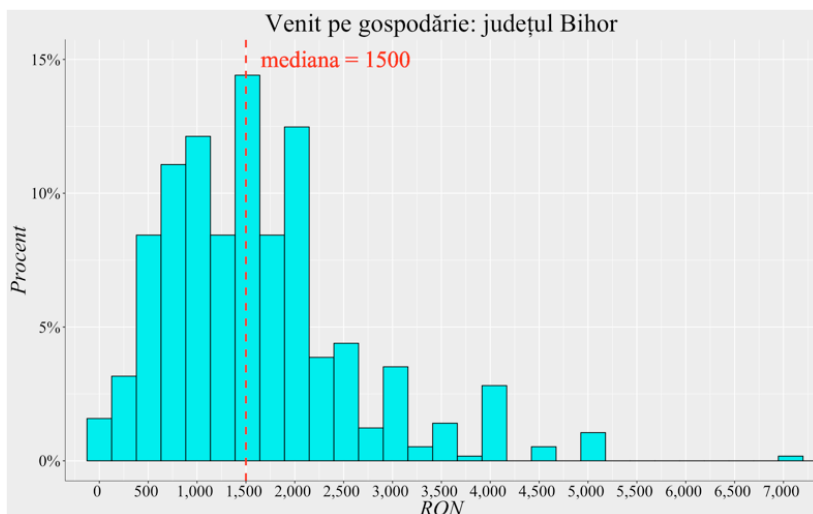
Figura nr. 9: Statutul ocupațional al persoanelor din regiunea de nord-vest a României
(sursa: sondaj EU-SILC-2011)

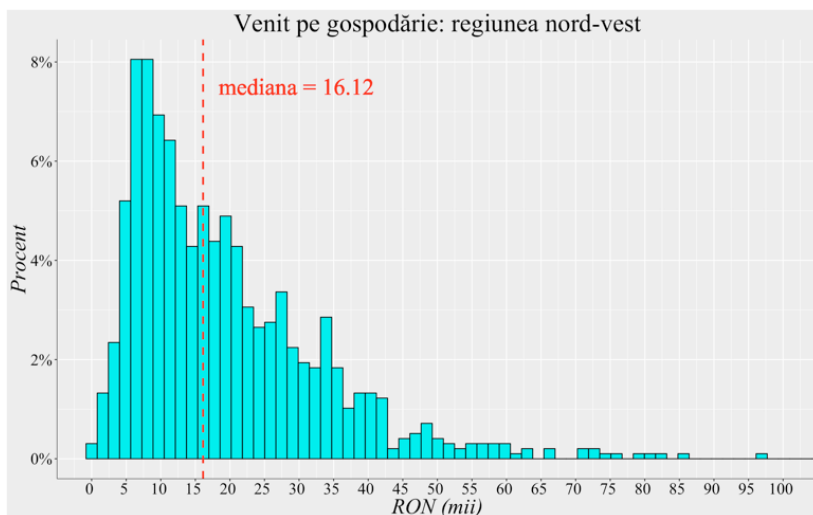
Figura nr. 10: Statutul ocupațional al persoanelor din România
(sursa: sondaj EU-SILC-2011)

Totuși dacă judecăm prin prisma așa numitului șomaj zero (sub 5%) se poate spune că din aceste date reiese că la nivelul anului 2011, cu alte cuvinte în plină perioadă de criză financiară mondială, situația la nivelul întregii țări era foarte bună. Totuși la un capitol județul Bihor stătea mai rău în 2011 comparativ cu Nord-Vestul și cu România. Ne referim la persoanele întreținute de stat, de organizații private sau de alte persoane (undeva la 11,1%). Oarecum putem să comparăm acest item cu persoanele inactice și cu handicap din baza de date EU-SILC care atât la nivelul Nord-Vestului, cât și la cel al României sunt undeva sub 1%.

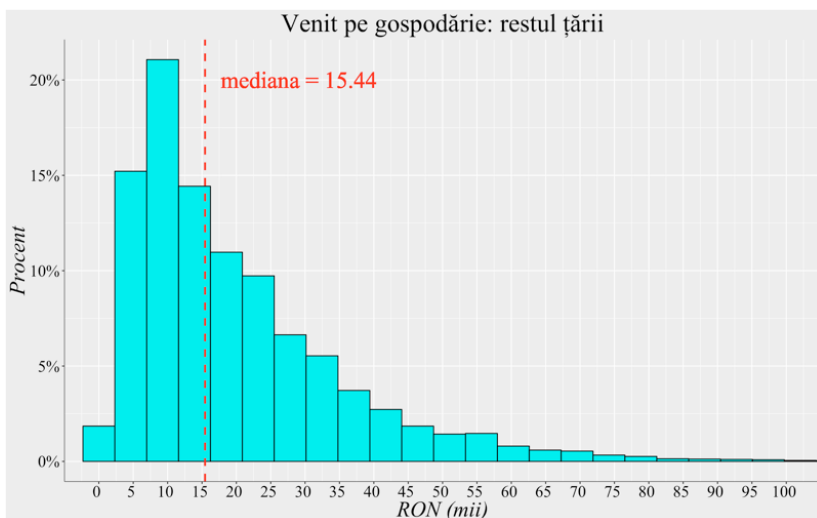
Dacă ne raportăm la venitul pe gospodărie în Bihor observăm că mediana este la nivelul a 1500 de lei în vreme ce în regiunea de Nord-Vest ea este la aproximativ 1612 lei, iar la nivelul României undeva superior Bihorului, 1544 lei. Per ansamblu veniturile pe gospodărie în regiunea de Nord-Vest și în România par ușor mai ridicate decât în Bihor.

Figura nr. 11: Venitul pe gospodărie în județul Bihor
(sursa: Recensământul din 2011)

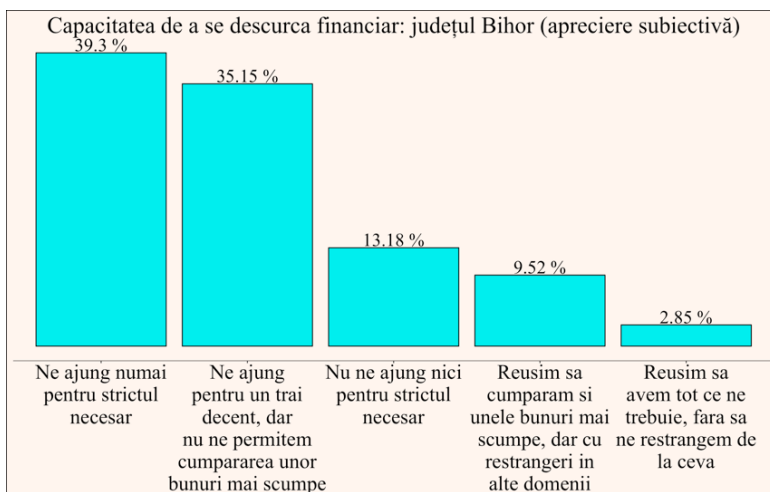
Figura nr. 12: Venitul pe gospodărie în regiunea de nord-vest a României
(sursa: sondaj EU-SILC-2011)

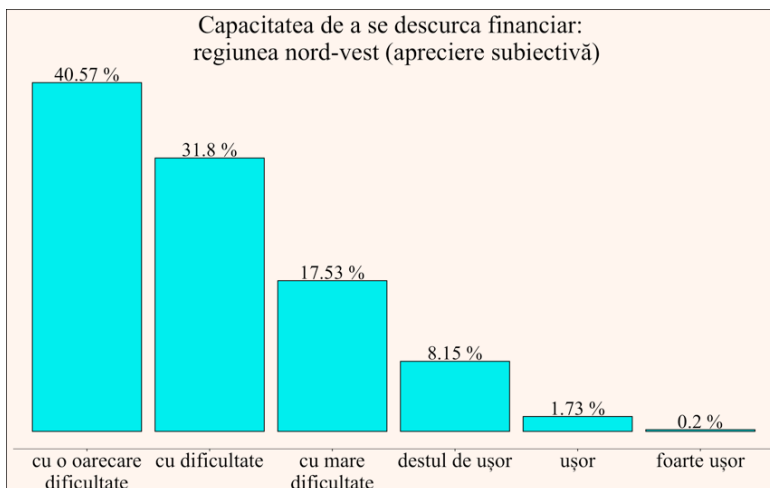
Figura nr. 13: Venitul pe gospodărie în România
(sursa: sondaj EU-SILC-2011)

Dacă ne referim la aprecierea subiectivă a venitului, în jur de 11% din bihoreni se descurcă relativ ușor sau ușor în vreme ce la nivelul regiunii de Nord-Vest aproximativ 10% declară același lucru, iar la nivelul României aproximativ 11% răspund la fel.

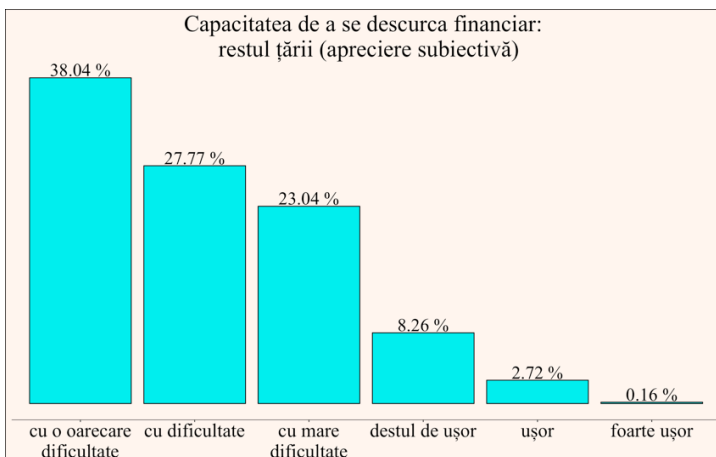
Dacă ne referim la cei cu venituri scăzute 39,3% declară în Bihor că veniturile le ajung doar pentru strictul necesar, în vreme ce 49% se situează în aceeași zonă inferioară, respectiv 51% per ansamblul României (excluzând regiunea de Nord-Vest). E foarte interesant acest paradox. Din punctul de vedere al venitului obiectiv, Bihorul e inferior regiunii de Nord-Vest și României, în vreme ce din punct de vedere al venitului subiectiv situația se schimbă în favoarea acestui județ.

Figura nr. 14: Percepția subiectivă a venitului în județul Bihor
 (sursa: sondaj al departamentului de sociologie și asistență socială, Universitatea din Oradea, 2012)

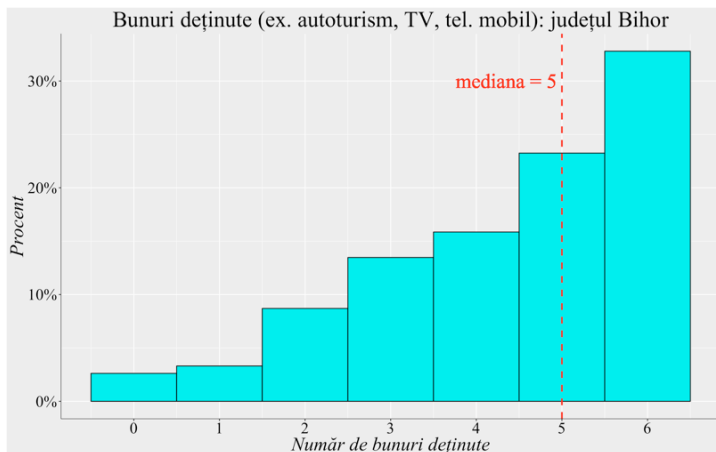

Figura nr. 15: Percepția subiectivă a venitului în regiunea de nord-vest a României
 (sursa: sondaj EU-SILC 2011)

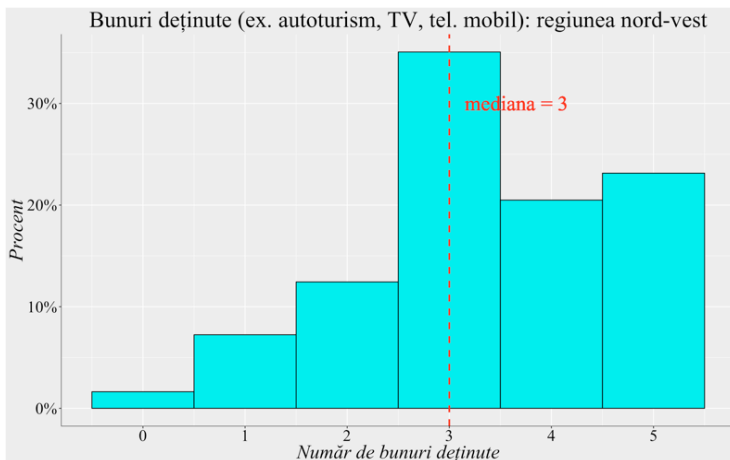
Figura nr. 16: Percepția subiectivă a venitului în România
(sursa: sondaj EU-SILC 2011)

În ceea ce privește bunurile deținute de gospodăriile bihorene (telefon fix și mobil, televizor color, computer, mașină de spălat, autoturism),

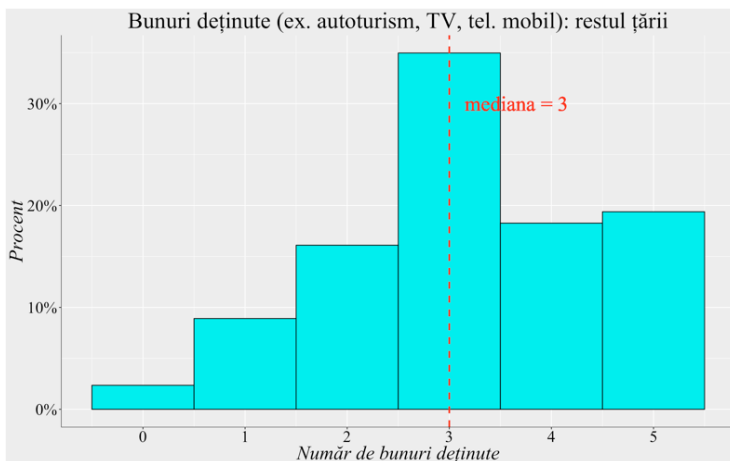

Figura nr. 17: Bunuri deținute de gospodăriile din județul Bihor
(sursa: sondaj al departamentului de sociologie și asistență socială, Universitatea din Oradea, 2012)

mediana este situată în Bihor la 5, fiind la un nivel superior regiunii de nord-vest (3) și României (3).

Figura nr. 18: Bunuri deținute de gospodăriile din regiunea de nord-vest a României
(sursa: sondaj EU-SILC 2011)

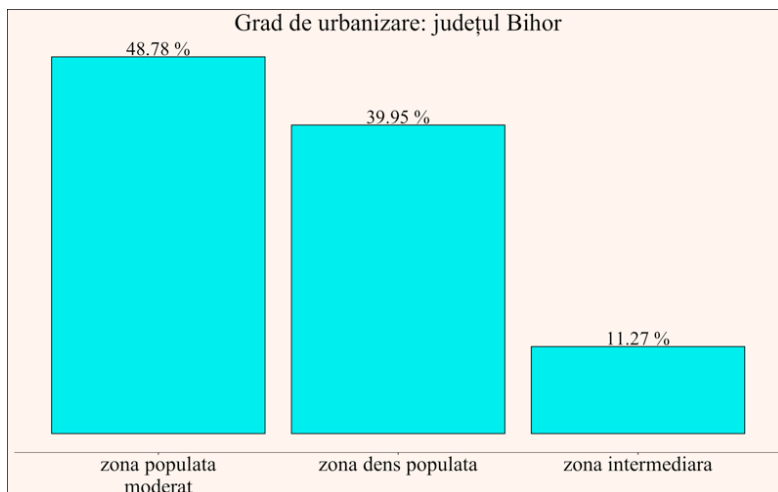

Figura nr. 19: Bunuri deținute de gospodăriile din România
(sursa: sondaj EU-SILC 2011)

La capitolul bunuri deținute de gospodării rezultă că Bihorul este într-o poziție mai avantajoasă comparativ cu restul țării. Ca să concluzionăm se poate spune că bihoreni au un venit pe gospodărie inferior regiunii de Nord-Vest și României(excluzând regiunea de nord-vest), dar din punctul de vedere al bunurilor deținute sunt la un nivel superior.

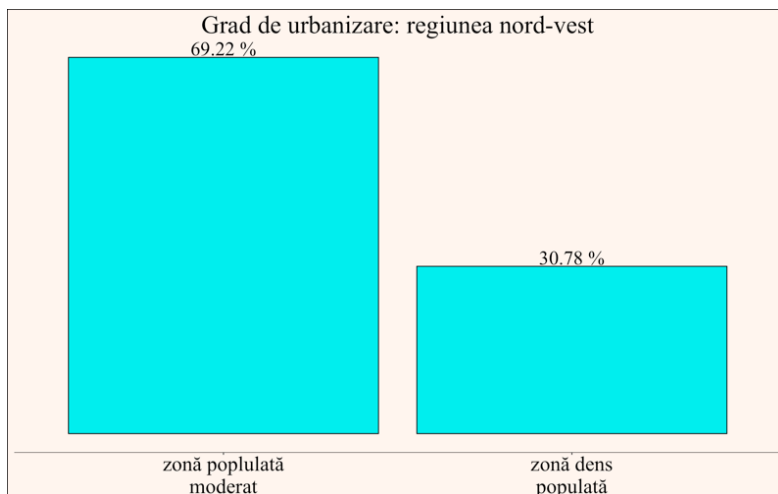
Indicatori ai calității locuirii

Vom trece acum la o serie de indicatori cu privire la locuire. Gradul de urbanizare este foarte important pentru înțelegerea gradului de modernitate socială. Acest indicator se poate calcula pe baza densității de locuire. Bihorul cuprinde 39,95% persoane care locuiesc în zone cu o densitate de peste 500 de locuitori pe km pătrat, 11,27% locuiesc în zone intermediare (o densitate între 100 și 500 de locuitori pe km pătrat) și 48,78% în zone cu densitate slabă (sub 100 de locuitori pe km pătrat). Cu aproape 42% (urban și rural-urban) suntem la un nivel superior atât Nord-Vestului (30,78%) cât și României (35%).

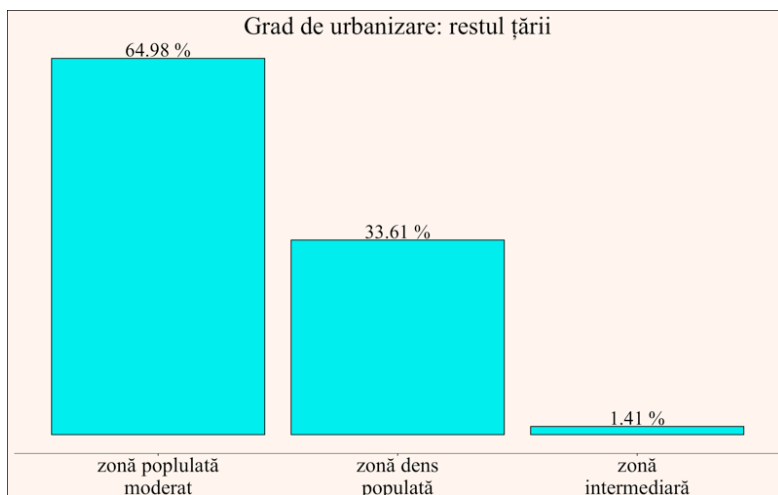

Figura nr. 20: Gradul de urbanizare din județul Bihor

(sursa: Recensământ 2011)

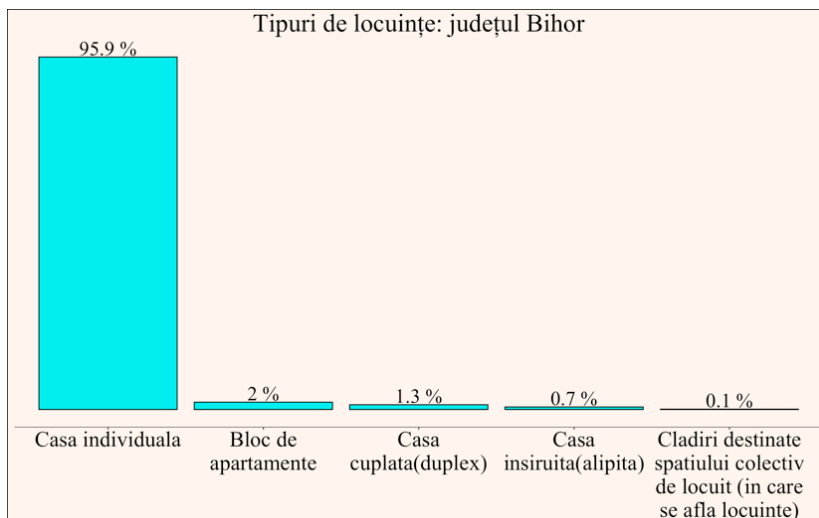

Figura nr. 21: Gradul de urbanizare din regiunea de nord-vest a României
(sursa: EU-SILC 2011)

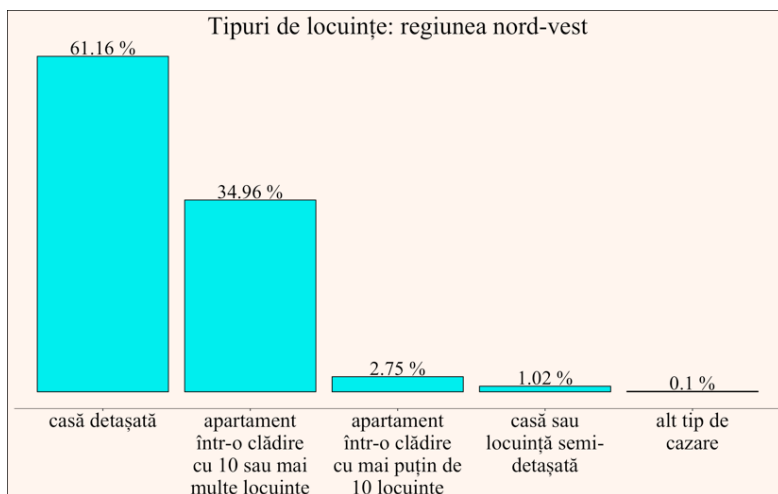
Figura nr. 22: Gradul de urbanizare din România
(sursa: EU-SILC 2011)

Din punctul de vedere al tipului de locuință în județul Bihor cei mai mulți locuitori locuiesc în case individuale (95,9%) și doar 2% în blocuri de apartamente în vreme ce la nivelul regiunii de Nord-Vest și a României raportul este de 61,16% la casă și 34,96% la bloc, respectiv 60,66% la casă și 33,28% la bloc.

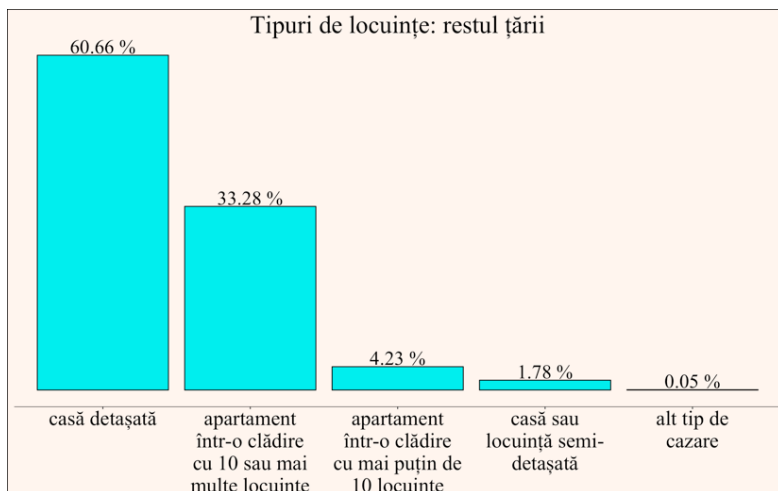

Figura nr. 23: Tipul locuințelor din județul Bihor
(sursa: Recensământ 2011)

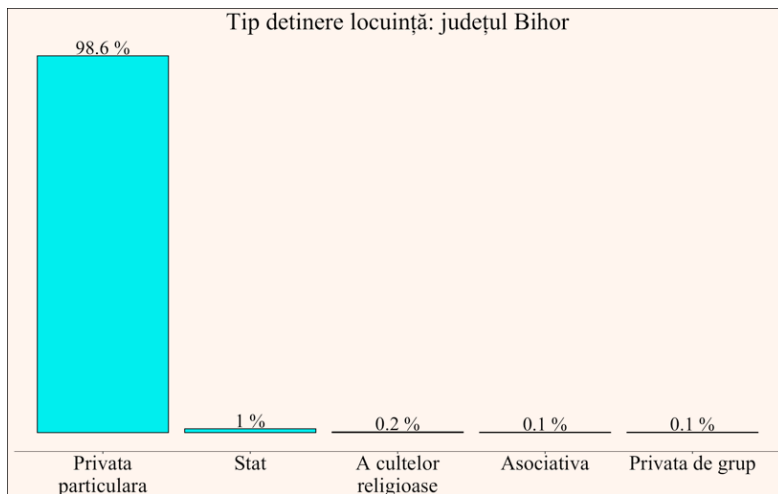
În ceea ce privește proprietatea asupra locuinței situația Bihorului (98,6% – proprietate privată) este foarte asemănătoare cu cea de la nivelul regiunii de nord-vest (97,35%) și a României (97,85%) astfel că nu ar fi foarte multe de comentat.

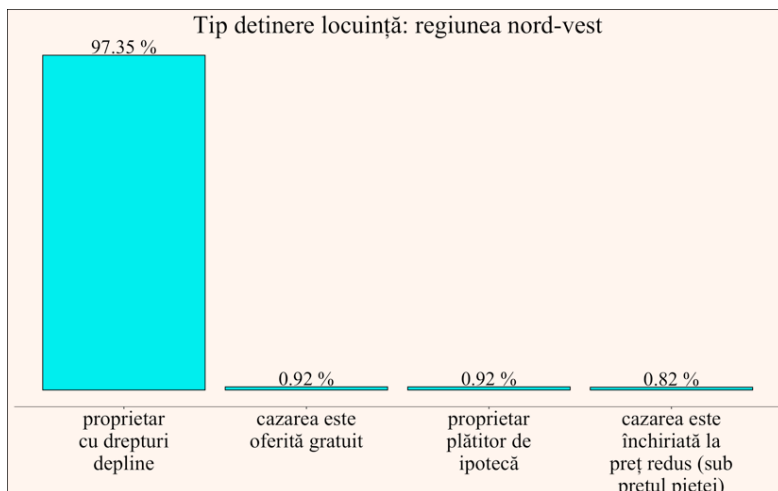
Figura nr. 24: Tipul locuințelor din regiunea de nord-vest a României
(sursa: EU-SILC 2011)

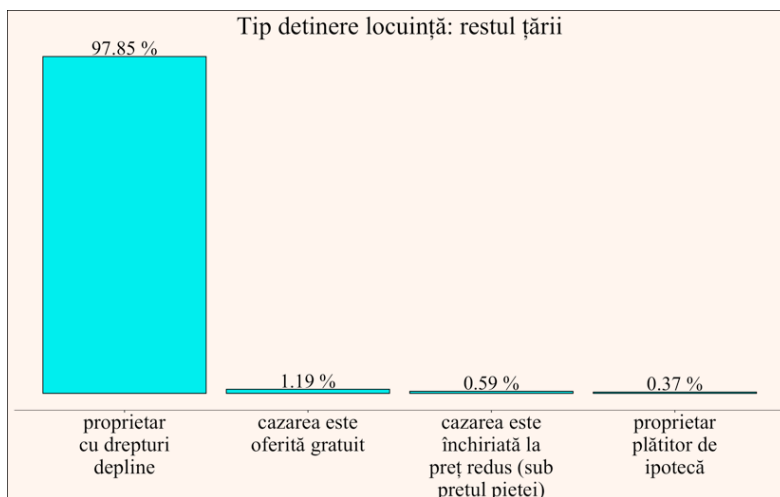
Figura nr. 25: Tipul locuințelor din România
(sursa: EU-SILC 2011)

Figura nr. 26: Locuințele după tipul de proprietate în județul Bihor
(sursa: Recensământ 2011)

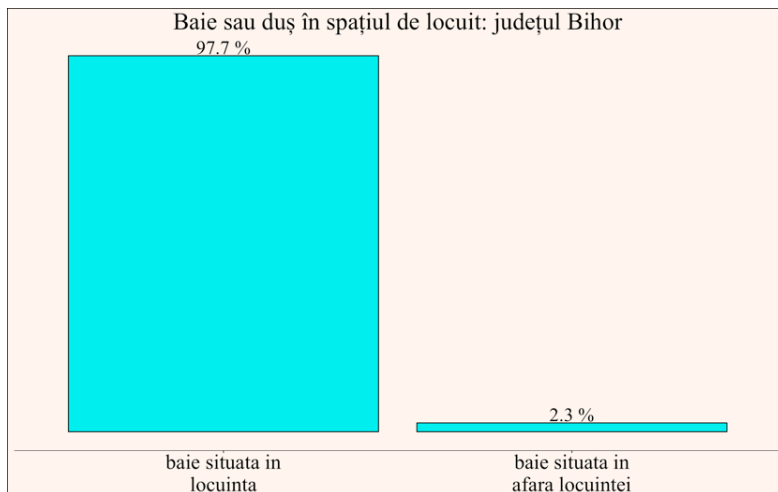
Figura nr. 27: Locuințele după tipul de proprietate în regiunea de nord-vest a României
(sursa: EU-SILC 2011)

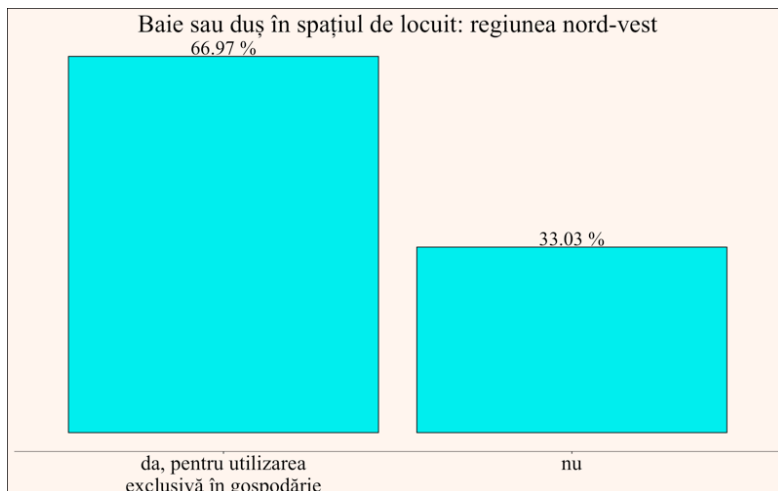
Figura nr. 28: Locuințele după tipul de proprietate în România
(sursa: EU-SILC 2011)

Din punctul de vedere al facilităților disponibile în locuințe 97,7% din locuințele bihorene au baie sau duș comparativ cu 66,97% la nivelul regiunii de Nord-Vest și 58,67% la nivelul României. Deci la acest capitol județul Bihor este practic peste nivelul țării și regiunii de dezvoltare.

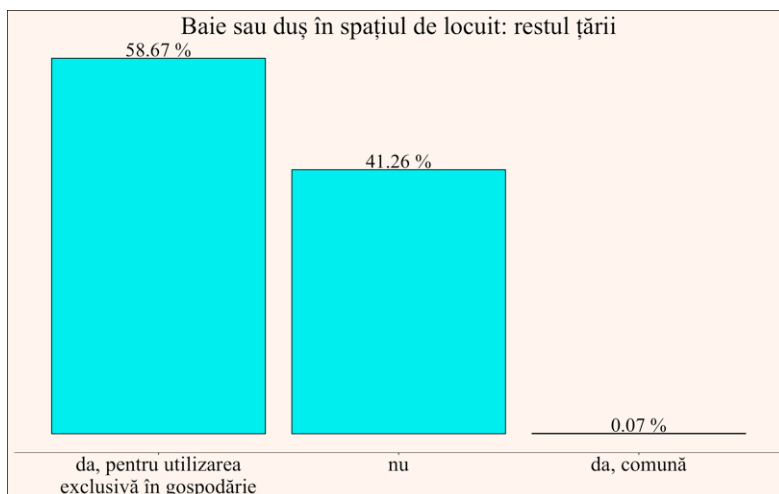
Și din punctul de vedere al dotării cu WC în spațiul de locuit, Bihorul cu 97,6% din gospodăriile cu această facilitate stă mult mai bine decât regiunea de Nord-Vest (63,91%), respectiv România (57,38%).

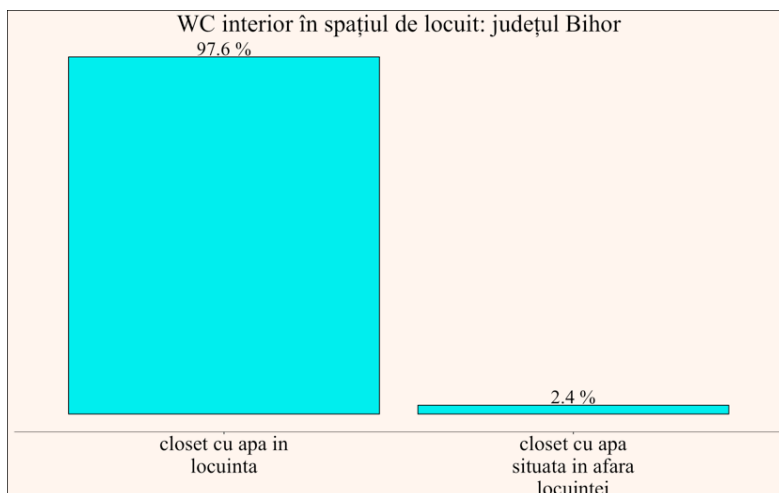
Figura nr. 29: Dotarea cu baie a locuinței în județul Bihor
(sursa: Recensământ 2011)

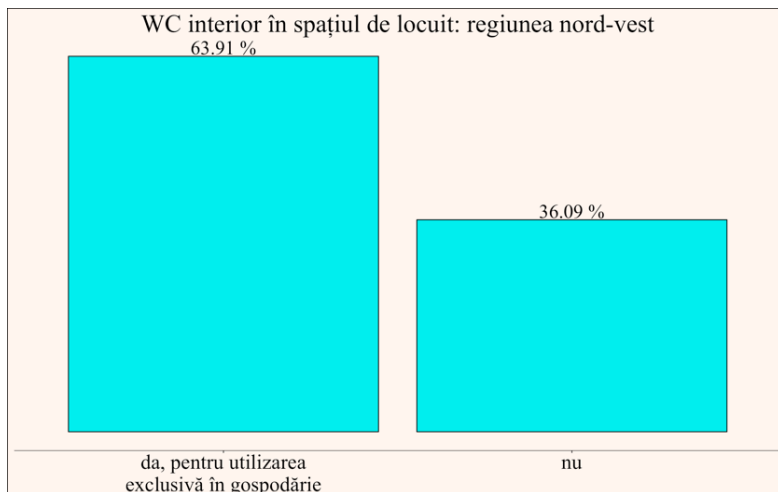
Figura nr. 30: Dotarea cu baie a locuinței în regiunea de nord-vest a României
(sursa: sondaj EU-SILC 2011)

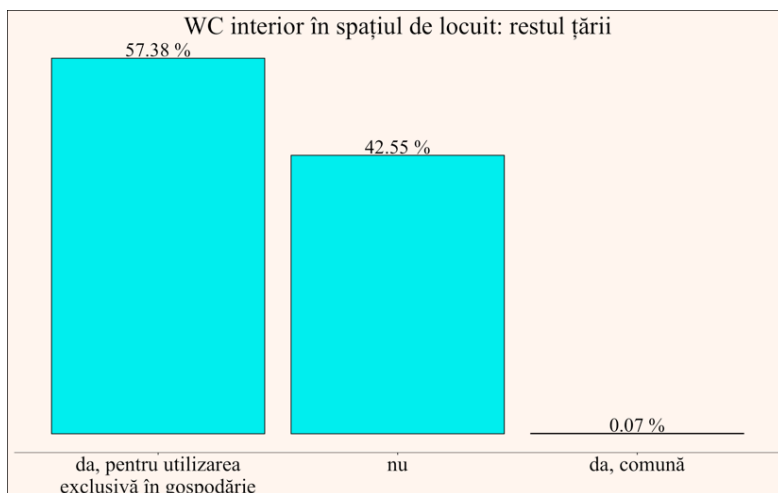
Figura nr. 31: Dotarea cu baie a locuinței în România
(sursa: sondaj EU-SILC 2011)

Figura nr. 32: Dotarea cu WC a locuințelor din Bihor
(sursa: Recensământ 2011)

Figura nr. 33: Dotarea cu WC a locuințelor din regiunea de nord-vest a României
(sursa: EU-SILC 2011)

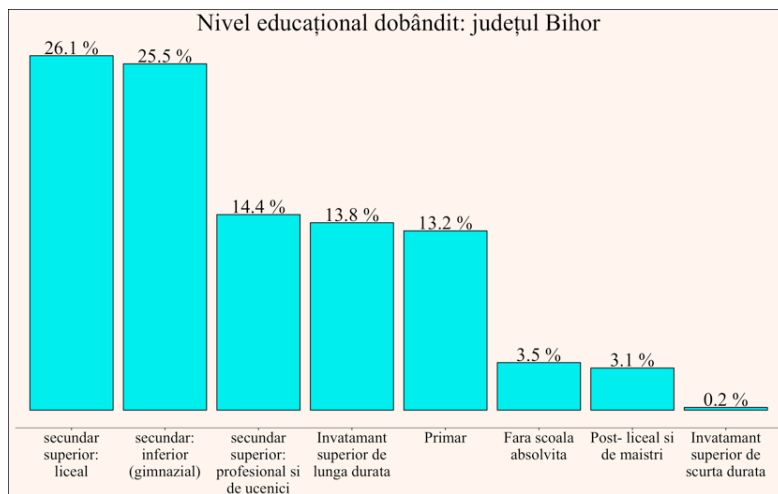

Figura nr. 34: Dotarea cu WC a locuințelor din România
(sursa: EU-SILC 2011)

Indicatori sociali: educația și sănătatea

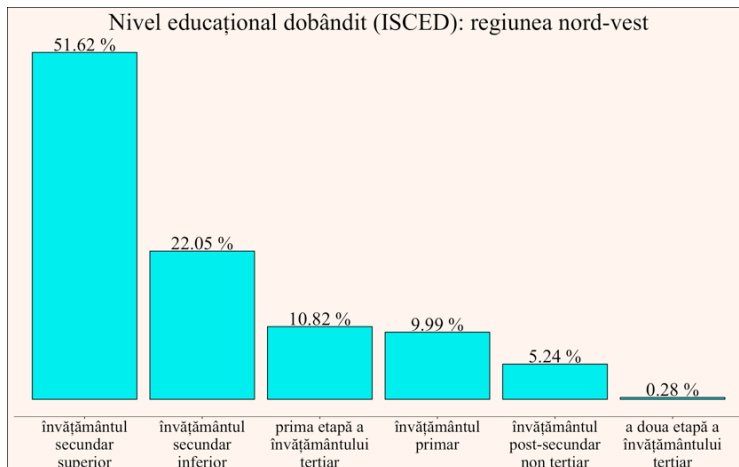
Resursele umane reprezintă un factor important în ceea ce privește dezvoltarea economico-socială. Cu un procent de 14% persoane cu studii superioare Bihorul este la un nivel superior (e adevărat că la o diferență mică) regiunii de Nord-Vest (11%) și României (12,72%). Aproape 30% au studii liceale și post-liceale comparativ cu 56,86% (în regiunea de Nord-Vest) și aproape 53% la nivelul României.

Cu alte cuvinte diferența dintre Bihor și zonele cu care îl comparăm pune în inferioritate județul nostru la total populație cu studii medii, dar nu și la persoane cu studii superioare unde procentajul este ușor superior. Dacă adunăm persoanele cu studii primare sau fără o școală absolvită Bihorul numără până la 16,7% astfel de persoane în vreme ce la nivelul nord-vestului României și al României persoanele cu studii primare ajung la procente de aproximativ 10% respectiv 11,75%. De remarcat însă că din păcate față de datele din Recensământ,

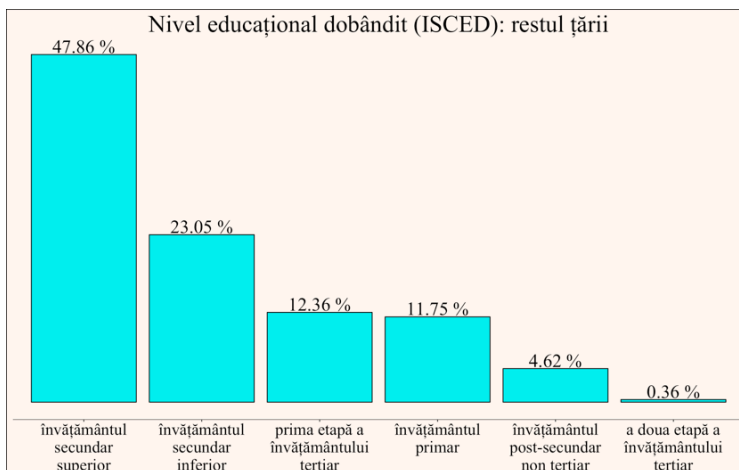

Figura nr. 35: Nivelul educațional în județul Bihor
(sursa: Recensământ 2011)

cele din EU-SILC nu ne permit să știm câte persoane fără școală absolvită sunt la nivelul nord-vestului și la nivelul României.

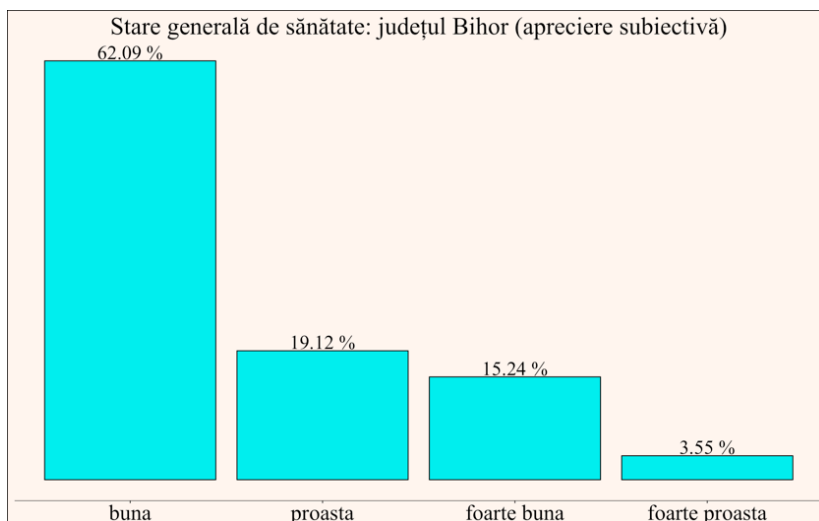

Figura nr. 36: Nivelul educațional în regiunea de nord-vest a României
(sursa: EU-SILC 2011)

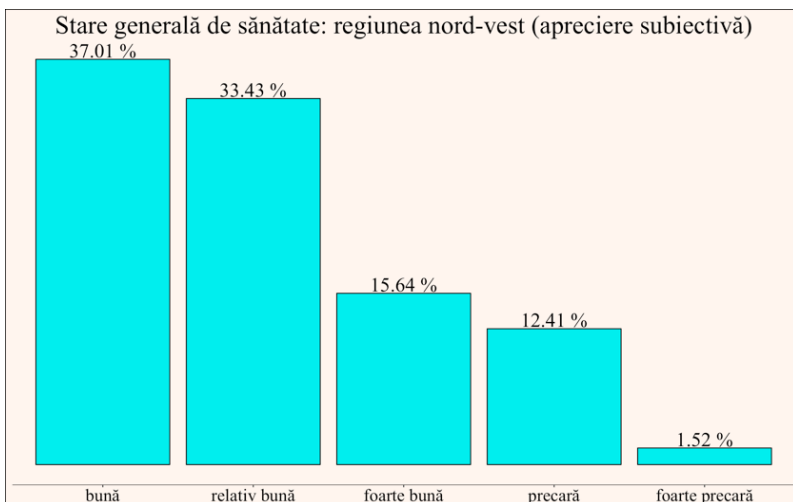
Figura nr. 37: Nivelul educațional în România
(sursa: EU-SILC 2011)

Pentru dezvoltare nu e nevoie doar de oameni educați, dar și de oameni sănătoși. Aproape 78% din bihoreni declară că au o sănătate bună și foarte bună comparativ cu 84% la nivelul nord-vestului României și 86% la nivelul restului României. Procentele sunt destul de apropiate. Dacă ne uităm la cei cu sănătate proastă și foarte proastă aceștia sunt în jur de 22% comparativ cu 16% la nivelul nord-vestului României și de 14% în restul țării. Aceasta înseamnă că din punctul de vedere al sănătății subiective Bihorul stă mai prost decât restul țării deși statisticile legate de numărul de medici și de spitale raportat la numărul de locuitori plasează Bihorul pe un loc fruntaș la nivelul României. Căror factori se datorează acest paradox e destul de greu de explicat pornind doar de la acest indicator al sănătății subiective. Pentru a răspunde e nevoie de un studiu mult mai aprofundat.

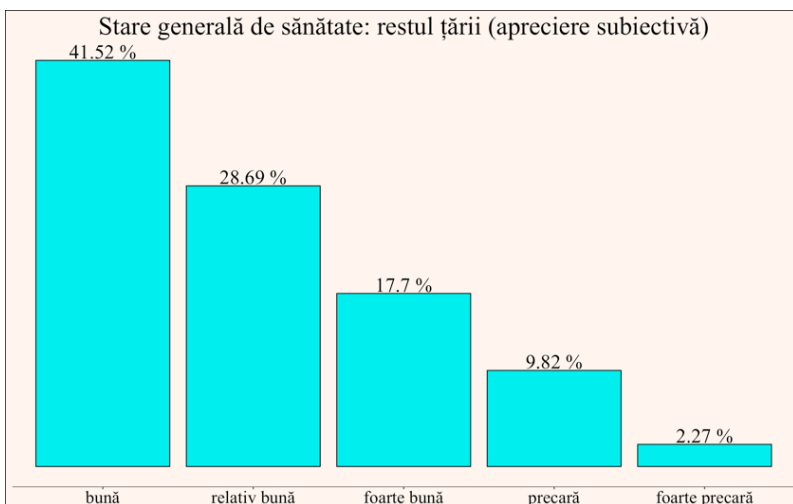

Figura nr. 38: Starea de sănătate a subiecților din județul Bihor

(sursa: sondaj al departamentului de sociologie și asistență socială, Universitatea din Oradea, 2012)

Figura nr. 39: Starea de sănătate a subiecților din regiunea de nord-vest a României
(sursa: EU-SILC 2011)

Figura nr. 40: Starea de sănătate a subiecților din România
(sursa: EU-SILC 2011)

Concluzii

Bihorul este un județ paradoxal. Bihoreniii beneficiază de o calitate a locuirii peste nivelul regiunii de nord-vest și peste România luată în ansamblu. Aceasta în ciuda faptului că venitul gospodăriilor din județul nostru se situează sub nivelul regiunii de nord-vest și al României luată în ansamblu. Totuși nu contează doar venitul gospodăriilor, ci și ce bunuri dețin. Și aici bihoreniii se situează peste nivelul din nord-vest și peste cel din România, bihoreniii părând ușor mai mulțumiți cu veniturile lor comparativ cu ceilalți români.

Din punctul de vedere al urbanizării și al nivelului de educație, doi indicatori care ne pot furniza multe informații legate de modernitatea socială, Bihorul stă din nou mai bine decât regiunea de nord-vest și decât România luată în ansamblu.

Din păcate însă, cu toate că nu stă rău din punct de vedere al numărului de medici și unități sanitare raportat la numărul de locuitori, bihoreniii stau ceva mai rău în ceea ce privește starea de sănătate decât cei din regiunea de nord-vest și decât locuitorii din restul țării. De ce? Poate că stilul de viață și mai ales ceea ce mănâncă, consumul de tutun și cel de alcool pot fi factori explicativi.

Punând toate aceste informații la un loc se poate afirma că într-adevăr Bihorul este un județ cu o serie de paradoxuri care nasc o serie de semne de întrebare. Cine este responsabil pentru aceste minusuri? Se poate face ceva pentru a scade decalajele față de regiunea de nord-vest și de România luată în ansamblu acolo unde acestea există?

Ca să terminăm într-o notă mai optimistă am dori să propunem câteva măsuri care ar putea îmbunătăți indicatorii economico-sociali ai județului Bihor.

1. Dezvoltarea unui învățământ superior de o mai bună calitate decât în prezent și mai orientat spre cerințele pieței.
2. Dezvoltarea calității învățământului pre-universitar.

3. Dezvoltarea infrastructurii la nivelul întregului județ Bihor.
4. Dezvoltarea programelor de prevenție în domeniul sănătății.
5. O mai bună colaborare între autoritățile de la nivel local și cele județene.
6. Dezvoltarea pieței muncii în sensul creșterii nivelului investițiilor economice și al atragerii de investitori în economia bihoreană.
7. Orientarea înspre dezvoltarea sectorului IT și al industriilor de vârf.
8. Creșterea facilităților pentru investiții.

Bibliografie

1. Ștefănescu, F., Bekesi, D., Bekesi, C., 2016, Where, how and when work people in Bihor county?, 2016, Annals of the University of Oradea, Economic Sciences Series, 25(1).
2. Recensământ, 2011, Baza de date a județului Bihor.
3. Baza de date a sondajului realizat de departamentul de sociologie și asistență socială, octombrie–noiembrie 2012.
4. Baza de date EU-SILC România din 2011.
5. R Core Team (2014). R: A language and environment for statistical computing

ISBN: 978-606-37-0091-0